

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA MANAŽMENTU KULTÚRY A TURIZMU

KONTEXTY
kultúry a turizmu
1/2010

Redakčná rada:

Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, Csc. – predseda
Prof. PhDr. Jozef Vladár, DrSc.
Prof. PhDr. Alžbeta Uhrínová – Hornoková, PhD.
Doc. PhDr. Ivan Dubnička, PhD.
Doc. PhDr. Marwan Al-Absi, Csc.

Šéfredaktor:

Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.
E-mail: llenovsky@ukf.sk

Zodpovedný redaktor:

PhDr. Boris Michalík, PhD.
E-mail: bmichalik@ukf.sk

Technickí redaktori:

PhDr. Roman Zima
PhDr. Michal Kurpaš
Mgr. Daniela Bačová

Adresa redakcie:

Kontexty kultúry a turizmu
Katedra manažmentu kultúry a turizmu
FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
Tel.: 0907 670 175
E-mail: dbacova@ukf.sk

Všetky štúdie sú recenzované.
Neprešlo jazykovou úpravou.
Náklad: 100 ks

Registračné číslo Ministerstva kultúry SR:
EV3217/09

ISSN 1337-7760

Tlač zabezpečuje:

REA
ofsetová tlačiareň

Obsah:

Editorial..... 3

Štúdie

Michal Kurpaš
Tradičná architektúra v kontexte cestovného ruchu v Liptove 3

Roman Flóriš
Revitalizácia ľudovej architektúry a vidiecky cestovný ruch v Hriňovej..... 7

Daniel Poluch
Ochrana kultúrneho dedičstva ako faktor rozvoja cykloturistiky v okrese Topoľčany 10

Marián Žabenský
Cykloturistika a kultúrne dedičstvo - metodika tvorby cyklotrás 12

Michala Dubská
Kultúrny cestovný ruch a princípy trvalo udržateľného rozvoja.. 16

Alexandra Piláriková – Boris Michalík
Organizácia domáceho turizmu na Slovensku 19

Katarína Kompasová (Havranová)
Event marketing v cestovnom ruchu 23

Ladislav Lenovský
Hranica ako kultúrotrvorný fenomén 27

Martin Hetényi
Priemik diela sv. Cyrila a Metoda na Kyjevskú Rus..... 33

Marwan Al-Absi
Misbaha a ružencový rituál v arabskej kultúre 38

Jaroslav Čukan – Marwan Al-Absi
Slovenky v Rakke..... 42

Errata 44

Recenzie

V. Dvořáková
Svetové kultúrne dedičstvo UNESCO (*Michal Kurpaš*) 44

Libor Martinek
Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. 1. díl. Od středověku po internetnické vztahy v regionu (*Jana Waldnerová*) 45

Jaroslav Čukan Ed.
Pivnica. Kultúrne tradície Slovákov v Bážke (*Ivana Šusteková*) .46

Správy

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku..... 48

Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov 49

Aktuálne otázky etnológie, kulturológie a turizmu..... 50

Študentská vedecká konferencia 2010..... 51

Foto na obálke: recepcia apartmánového hotela Liptovský dvor (*Kurpaš 2010*)

Editorial

Úvodné číslo 3. ročníka nášho interdisciplinárneho časopisu tematicky akcentuje, v súlade s jeho poslaním, súvislosti, respektíve prieniky kultúry a cestovného ruchu. Úvodom treba tiež konštatovať, že z hľadiska umiestnenia príspevkov sme poskytli lukratívny a rozsahovo nadštandardný priestor predovšetkým našim mladým kolegom – doktorandom, čo považujeme za pozitívum. Všetci riešia aktuálne problémy kultúrneho dedičstva a cestovného ruchu z viacerých aspektov. V druhom pomyselnom bloku sú pertraktované špecifické témy nášho cestovného ruchu – domáci turizmus a event marketing, ktorých rezervy sú trvalo známe, no v spoločenskej praxi nedostatočne riešené. Až po nich sme zaradili „vážnejšie“ príspevky. Kultúrno-historickú štúdiu, objasňujúcu priebeh kristianizácie a alfabetizácie socio-kultúrneho a geopolitického priestoru situovaného východne od stredoeurópskeho a kulturologické pojednanie o rôznom chápaní pojmu hranica so zameraním na etnické a široko poňaté sociálne. Záverom ponúkame atraktívny materiál o špecifickom kultúrnom fenoméne Blízkeho Východu a príspevok o akulturácii príslušníkov socializovaných v rozdielnych kultúrnych a geografických podmienkach. Recenzie, rozhľady a správy majú opäť ambíciu poskytnúť zaujímavé informácie každému, komu je časopis určený - odborníkom, študentom aj širšej verejnosti.

Jaroslav Čukan

Tradičná architektúra v kontexte cestovného ruchu v Liptove

Michal Kurpaš

Kľúčové slová:
kultúra, kultúrne dedičstvo, tradičná architektúra, cestovný ruch

Abstract:

Cultural heritage is important part of tourism proposal in Slovakia. One form of culture heritage is traditional architecture. These resources are not used thoroughly till now. Main aim of this report is to point out possibilities of using traditional architecture in centres of tourism. To describe development of traditional architecture in rural area and its actual status. As a starting position will be used analysis of traditional architecture in selected center with high potential for tourism development. This research will involve many points of view on current topic. This part is dealing mainly with historical, ethnographical and culturological point of view.

Kultúra je širokospektrálny pojem. V latinčine predstavuje tvorivú činnosť, ktorá zušľachťuje a zdokonaľuje človeka a jeho prostredie. Človek je tvorcom kultúry, vytvára hodnoty, mení svoje prirodzené prostredie, zanecháva v ňom svoje stopy. Sám rozhoduje, akým smerom sa vyberie, čo zmení alebo vylepší. Na vytvorených hodno-

tách potom stavajú nasledujúce generácie. Tieto hodnoty sa nazývajú kultúrne dedičstvo. Ak život človeka možno považovať za proces kultúrny, potom krajinu, vytvorenú týmto procesom, možno nazvať krajinou kultúrnou.¹

Kultúra vidieka a prirodzeného dedinského prostredia naberá nové rozmery. Stráca sa kontinuita a spoložitie ľudí s prostredím. Aktivity a hodnoty obyvateľov sa výrazne menia. Vytráca sa tradícia a do popredia sa dostáva aktívny a dynamický životný štýl. Ten narúša, či dokonca likviduje množstvo tradičných hodnôt. Možno konštatovať, že vznikli i nové hodnoty, ktoré potláčajú tie predošlé. Tradičná architektúra sa pomaly, ale isto vytráca tiež a s ňou aj charakteristická tvár miest a vidieka. Ľudia akoby niekedy nechceli zachovať tradíciu, jednoduchosť a krásu. Zabúda sa, že každé regionálne či lokálne špecifikum (i v prípade architektúry), predstavuje hodnotu a je súčasťou kultúrneho dedičstva.²

K riešeniu danej problematiky ma motivovala publikácia Igora Krpelána Pokračovanie rodu. Autor sa v nej zaoberá využívaním ľudového staviteľstva v súčasnosti. Zameral sa na využívanie pozostatkov zrubovej architektúry na Orave a predstavil niekoľko možností zachovávania tohto typu stavieb s využitím pôvodných stavebných techník a materiálov. Krpelán všeobecnejšie pojednal o možnostiach budovania a rekonštrukcie tradičných sídel v oblastiach pôvodného výskytu, no funkčnú využiteľnosť v cestovnom ruchu (ďalej CR) naznačil len okrajovo. Doplnenie tohto aspektu bolo výzvou detailnejšie sa zamyslieť nad danou problematikou vo viacerých rovinách.

Metodika výskumu je spracovávaná v kooperácii s odborníkmi zo Slovenskej technickej univerzity, ktorí v rámci svojich kompetencií zabezpečujú technické záležitosti. Za modelové územie bol zvolený mikroregión Svo-rad. Do jeho spádovej oblasti patria obce Huty, Veľké a Malé Borové v Liptove. Toto územie disponuje kvalitnými podmienkami pre rozvoj CR, rozmanitou primárnou ponukou a ochotou potenciálnych poskytovateľov služieb CR k spolupráci pri aplikácii metodiky. Príspevok pojednáva o vzťahoch človeka, kultúry a krajiny, o kvalite týchto vzťahov odzrkadľujúcich sa v tradičnej architektúre ako súčasť kultúrneho dedičstva a o jeho využití v CR dnes. Základným metodologickým východiskom skúmania je analýza Liptova ako regiónu CR disponujúceho bohatým kultúrnym dedičstvom.³ Analýza je súčasťou viacerých častí pripravovanej komplexnejšej metodiky zameranej na zachovávanie kultúrneho dedičstva (vo forme tradičnej architektúry) práve prostredníctvom jeho využívania v CR.

Vplyv kultúry liptovského regiónu na tradičnú architektúru. Ľudová architektúra je výsledkom činnosti človeka v konkrétnych lokálnych, geografických, sociálnych a kultúrnych podmienkach. Jej charakter vznikal historickým navŕšením a dodržiavaním stavebných a technologických postupov a skúseností s cieľom zabezpečiť základné životné potreby človeka. Na vývoj týchto postupov mali vplyv okrem kultúrnych a historických procesov

¹ LIPTAY 2005.

² K problematike kultúrneho dedičstva v súčasnom multikultúrnom svete bližšie LENOVSÝ 2008:98-115.

³ ČUKAN – LENOVSÝ 2008:141-147.

aj sociálne a etnické pomery. Sú ukryté v použitých materiáloch, stavebných technikách a pod. Kovačevičová zdôrazňuje, že vývin architektúry na Slovensku, najmä ľudovej, je ukážkou koexistencie stavebných tradícií rozmanitej historickej a priestorovej proveniencie i funkcií.⁴ Práve na funkčné využitie tradičnej architektúry je potrebné sa zameriavať, pretože môže byť predpokladom jej ďalšieho prežitia. Rozvoj CR na vidieku s bohatou primárnou ponukou musí byť v súlade s charakterom vidieckeho prostredia. Výstavba zariadení by mala vychádzať z tradície malokapacitných zariadení, zachovávať otvorené priestranstvá, bezprostredný kontakt s prírodou a kultúrnym dedičstvom.

Liptov ako historicko-kultúrny celok je vymedzený územím bývalej Liptovskej župy, dnes okresmi Ružomberok a Liptovský Mikuláš. Jeho prírodná uzavretosť prispela k uchovaniu niektorých tradičných prvkov kultúry až do súčasnosti.⁵ Tradičná kultúra Liptova pozostáva z troch subregiónov: horného a dolného Liptova, ktoré majú horský charakter a stredného Liptova, ktorý je skôr nížinný.⁶ Prvé osady na Liptove vznikli v súvislosti s obchodnou cestou, ktorá prechádzala Liptovom do Poľska. Na nej vznikli tri hrady: Liptov (Starý hrad), Likavka a Liptovský Hrádok. Osady zakladali prví osadníci – slobodní strážcovia hraničného územia Uhorska. Usadlosti, neskôr známe ako zemianske, boli charakteristické rodovými názvami (napr. Andice, Čemice či Parížovce). Vznik ďalších osád podmienila šoltýska kolonizácia. Skončila v 18. storočí založením posledných sídiel na šoltýskom práve, ktoré osídlili Gorali z poľsko-slovenského pomedzia. Sú to obce Liptovská Lúžna, Liptovská Teplička, Liptovské Matiašovce, Veľké Borové, Malé Borové a Huty. V tejto práci predstavujú vybrané územie výskumu. V súvislosti s banským podnikaním hospodársky život horného Liptova najviac ovplyvnila nemecká kolonizácia. Kolonizácia na valaskom práve na Liptove začala už v 13. storočí príchodom prvých valachov, svoj vrchol dosiahla v 16. a 17. storočí. Bola prínosom v hospodárskej oblasti, no výrazné stopy zanechala i v ľudovej kultúre.⁷

Okrem kolonizácií ovplyvnilo ľudové staviteľstvo aj zamestnanie obyvateľstva. Hlavnými zdrojmi obživy boli roľníctvo, pastierstvo a chov dobytky. Až do konca 19. storočia prevažná časť obyvateľstva pracovala v poľnohospodárstve.⁸ Popri tradičných spôsoboch chovu dobytky sa v obciach Vyšná a Nižná Boca vyskytla forma lúčneho hospodárenia. Súvisia s ňou špecifické stavebné objekty – „staje“. Nachádzajú sa tu i pamiatkovo chránené senníky a maštale, ktoré dávajú okoliu osobitý charakter. Inou formou, napríklad v Liptovskej Lúžnej, boli „kraviarky“ – prístrešky na prenocovanie dobytky a dojičiek, stojace na pasienkoch v extraviláne obce.⁹

Baníctvo, ktoré sa formovalo od 13. storočia, sa rozvíjalo najmä v obciach Hybe a banických osadách

v údolí potoka Boca – Vyšná Boca, Nižná Boca a Malužiná. Na dolnom Liptove mali významnejšie postavenie bane v chotári (dnes Partizánskej, do roku 1946 Nemeckej) Lupče. Baníctvo zanechalo stopy v podobe technických stavieb. V súvislosti s banským podnikaním vznikla v 2. polovici 18. storočia v Malužinej, medzi Liptovským Hrádkom a Kráľovou Lehotou, huta a hámor.

Architektúra Liptova bola ovplyvnená aj strediskami remeselnej výroby. Boli nimi mestá Ružomberok, Liptovský Mikuláš, obce Bobrovec, Hybe, Vyšná a Nižná Boca, Liptovská Sielnica, Liptovský Trnovec, Liptovský Peter a Vrbica.¹⁰

Dôležitým faktorom ovplyvňujúcim ľudové staviteľstvo na Liptove bola migrácia murárov z hornoliptovských obcí. Významne sa zaslúžili o výstavbu mnohých vzácných objektov v Budapešti, či vo Viedni. Liptovskí murári sa vyformovali ako špecifická profesijná skupina už koncom 18. storočia. Z doplnkového zamestnania v letných mesiacoch sa postupne stalo hlavné – takmer v 20 obciach stredného a horného Liptova.¹¹ Liptovskí murári¹² boli považovaní za vynikajúcich odborníkov. Práca „vo svete“, získané skúsenosti a poznatky sa prejavili v rôznych oblastiach života. Ako prví modernizovali svoje obydlia, ktoré sa odlišovali stavebným materiálom. Získané technologické skúsenosti a predstavy o stavebnej kultúre v mestskom prostredí sa usilovali realizovať v domácom prostredí.

Stavebný materiál a techniky. V posledných dvoch storočiach sa na Slovensku na stavbu domov i hospodárskych budov používali, v závislosti od výskytu miestnych surovín, tri hlavné materiály: drevo, hlina a kameň. V súvislosti s prítomnosťou lesov bolo najrozšírenejšie drevo, ktoré v nížinných oblastiach juhovýchodného a juhozápadného Slovenska ustúpilo hline. Na juhu stredného Slovenska a v okolí miest sa stavalo z kameňa.¹³ Najrozšírenejším stavebným materiálom v Liptove do polovice 19. storočia bolo mäkké smrekové drevo. Ako stavebný materiál si udržalo prevahu až do začiatku 20. storočia, v okrajových horských oblastiach až do obdobia 2. svetovej vojny. Stavali z neho obytné a hospodárske stavby, aj časť zemianskych kúrií.¹⁴

Pre Liptov bol v období 18. a 19. storočia charakteristický zrubový dom.¹⁵ Steny zrubu boli kresané z troch alebo štyroch strán. Nekresané brvná sa používali len vo výnimočných prípadoch, predovšetkým na hospodárskych stavbách.¹⁶ Súbory zachovanej drevenej architektúry z 19. storočia sú v Stankovanoch – Podšípe, Komjatnej, Liptovskej Lúžnej, Sliačoch, Východnej, Malom a Veľkom Borovom, na Hutách a ďalších. S výnimkou Lúžnianskej a Revúckej doliny, Nižnej a Vyšnej Boce, Veľkého a Malého Borového a Hút boli zrubové omazané

⁴ KOVAČEVIČOVÁ 1981: 61.

⁵ BEŇUŠKOVÁ 1998: 125.

⁶ KOLEKTÍV 1998: 275.

⁷ BEŇUŠKOVÁ 1998: 127.

⁸ Tamže, s. 127.

⁹ Tamže, s. 127.

¹⁰ Tamže, s. 129.

¹¹ KOLEKTÍV 1998: 275.

¹² V rámci murárskej komunity boli diferencovaní na staviteľov, organizátorov prác, majstrov, ktorí viedli komplexné murárske družstvá, murári a pomocní robotníci.

¹³ KOLEKTÍV 1990: 53.

¹⁴ KOLEKTÍV 1998: 275.

¹⁵ BEŇUŠKOVÁ 1998: 131.

¹⁶ KOLEKTÍV 1998: 275.

hlinou a obielené vápnom.¹⁷ Rozšírenie domov z tvrdého nehorľavého materiálu súviselo s viacerými príčinami. V prvom rade to bol vznik a rozšírenie murárstva.¹⁸ Podobne aj stavba a údržba stredovekých i protitureckých fortifikácií nebola len záležitosťou zemepánov a staviteľov, ale najmä miestneho obyvateľstva, ktoré pracovalo na opevneniach, hradoch a sakrálnych objektoch. V dôsledku týchto skutočností možno predpokladať, že miestne obyvateľstvo pomerne skoro spoznalo prácu s tvrdými stavebninami. Postupne, na základe možností a potrieb, materiály a technológie zavádzalo i doma.¹⁹

Od konca 19. storočia sa v hornoliptovských obciach Liptovský Peter, Vavrišovo, Pribylina, Jamník a Hybe stavali murované dvoj – trojpriestorové domy radené za sebou v dlhých dvoroch.²⁰ Tieto sa nazývali aj murárske. Murári zvládli všetky vtedajšie základné stavebné konštrukcie a techniky, vrátane klenieb, ktoré našli uplatnenie napríklad pri výstavbe podkrovných komôr. Vplyvy mestského staviteľstva sa najvýraznejšie prejavili pri úprave fasád domov, na ktorých je možné nájsť všetky dobové architektonicko-výtvarné prvky od historizujúceho eklektizmu po secesiu.²¹

V nižinnej časti stredného Liptova prevažovala pôvodne slamená krytina, v priebehu 19. storočia ustúpila šindľovej. Slamená krytina sa najdlhšie udržala na hospodárskych stavbách. V horských oblastiach až do polovice 20. storočia prevládala šindľová krytina. Na murovaných domoch sa používala tvrdá krytina – pálená škridla alebo plech, zriedkavejšie eternit.²²

Štatistika zo sčítania ľudu z roku 1910 si všimla aj stavebný materiál a krytinu obytných domov a v celom Liptove uvádza 14 847 obytných domov, z toho 9225 drevených (63 %), murovaných z kameňa alebo tehál 5 248. Z nepálenej tehly bolo iba 424 domov. Najmenší rozdiel medzi počtom murovaných a zrubových domov bol v okrese Liptovský Mikuláš (1 330 murovaných a 1 908 zrubových domov). Nasledoval bývalý okres Liptovský Hrádok (1 528 murovaných a 2 438 zrubových domov). V okrese Ružomberok bolo len 561 murovaných a až 2 281 zrubových domov.²³

Tvrdý stavebný materiál sa uplatňoval najmä na obytných domoch, maštaliach a sýpkach. Využíval sa vápenec alebo vápencový tuf, ktorý sa lámal v malých lokálnych kameňolomoch. Na hornom Liptove sa okrem lomového kameňa využíval aj riečny kameň – okruhiaky. Pálenú tehlu vyrábali tehelne v Ružomberku, Ľupči, Palúdzke a v Liptovskom Trnenci.²⁴ Na iných hospodárskych objektoch sa používali menej, väčšinou v kombinácii s drevom. Z murovanej architektúry si zasluhujú pozornosť zemianske kúrie a kaštiele nachádzajúce sa najmä v strednej časti Liptova. Len v Liptovskom Jáne

bolo kúrii 24, viaceré sú zrekonštruované a slúžia na rekreačné účely.²⁵

Prechod k používaniu tvrdého materiálu začal v období 1. ČSR a skončil po 2. svetovej vojne.²⁶ Stav v 1. polovici 20. storočia je výsledkom vývinu, ktorý v stavebníctve na našom území prebiehal od poslednej tretiny 18. storočia. Súvisí s osvietenským, racionálnym hospodárením s drevom i s protipožiarnou ochranou, ktorá na stavby odporúčala najmä nepálenú tehlu a kameň. Na Liptove s tým súvisia začiatky výstavby murovanej architektúry z kameňa.²⁷ Všeobecné rozšírenie tvrdých stavebnín sa začína koncom 19. storočia, keď postupuje prestavba vidieka motivovaná rastom populácie, kúpnu silou obyvateľstva i názorom na výhody tvrdých stavebnín. Prestavba vidieka vrcholí v 2. polovici 20. storočia, v súvislosti s hospodárskymi a sociálnymi zmenami. Pred týmito radikálnymi zásahmi Slovensko patrilo do troch európskych zón. Drevenými stavbami do karpatskej, severoalpskej a severoeurópskej, hlinenými do európskej a euroázijskej nížinnej zóny a kamennými medzi ostrovy stredomorskej zóny modifikovanej výstavbou miest.²⁸

Obytný dom. Detailnejší rozbor obytného domu je potrebný preto, lebo práve tieto typy budov sú potenciálne využiteľné (aj využívané) pre revitalizáciu a funkčné využitie v CR. Tradičné ľudové obydlia a tradičná ľudová architektúra okrem toho, že sú súčasťou kultúrneho dedičstva, pozitívne pôsobia na atraktivitu lokality alebo strediska CR. Sú dôležitými východiskami pre ich súčasný stav, možnosti smerovania novej výstavby aj recipročného využitia tradičnej ľudovej architektúry v strediskách CR.

Pôdorysné členenie väčšiny tradičných obytných stavieb v Liptove vychádza z trojdielného domu komorového typu s radením priestorov za sebou: izba, pitvor, komora. Izba bola biela, bezdymná. Pitvor bol vo väčšine obcí nižinnej oblasti Liptova nepredelený. Vybúdením sporáka sa však zmenil na „teplú kuchyňu“. Predelenie pitvora na vstupnú časť a čiernu kuchyňu sa zjavuje na prelome 19. a 20. storočia len v okrajových horských obciach dolného Liptova. Komora bola prístupná z pitvora a slúžila ako skladovací priestor. Koncom 19. storočia sa komora začína meniť na obytný priestor, kde spávali slobodní členovia rodiny alebo mladomanželia. Vybúdením vykurovacieho zariadenia sa komora mení na trvalo obývaný priestor – zadnú izbu. Tento proces nastáva najmä po 1. svetovej vojne. V obciach Liptovská Anna, Liptovské Matiašovce, Liptovská Sielnica, Liptovský Trnovec, Liptovská Lúžna a Malatíny bol problém kultivovania komory riešený jej pozdĺžnym predeľením na dva malé priestory – komoru a zadnú izbičku s oblokom do dvora.²⁹

Osobitné pôdorysné riešenie majú domy vo Vyšnej a Nižnej Boci, postavené v 18. a prvej polovici 19. storočia. Pôdorys vychádza z trojdielného princípu rozvinutého o ďalšie priestory. Vedľa izby sa nachádza menšia

¹⁷ BEŇUŠKOVÁ 1998 : 131.

¹⁸ HÚSKA 1968.

¹⁹ KOVAČEVIČOVÁ 1981: 62.

²⁰ Tamže, s.131.

²¹ KOLEKTÍV 1998: 275.

²² Tamže, s. 276.

²³ Magyar statisztikay közlemények, Uj sorozat, 42 kötet. (Budapešť 1912: 121)

²⁴ BOKES 1941: 86.

²⁵ BEŇUŠKOVÁ 1998: 131-132.

²⁶ KOLEKTÍV 1998: 275.

²⁷ SEDLÁK 1960: 159.

²⁸ KOLEKTÍV 1990: 53.

²⁹ LANGER 1972: 590.

izbička – „izbenná“ komora, vedľa pitvora pitvorná komora. Tretí priestor domu netvorila komora, ale maštal' prístupná len z pitvora. Dom predstavuje jeden z variantov komorovo-maštal'ového (nemeckého) typu domu ostrovčekovito sa vyskytujúceho na strednom a severnom Slovensku, prevažne v banských oblastiach. Toto členenie sa ojedinele zachovalo až do 2. polovice 19. storočia. Domy stavané v druhej polovici 19. storočia majú namiesto maštale, ktorá sa vyčlenila ako samostatný objekt, druhú zadnú izbu.³⁰

Popri trojdielnych domoch sa v Liptove v značnom počte vyskytovali aj dvojdielne dispozície obytného domu s izbou a pitvorom, prípadne s kuchyňou. Dvojdielna dispozícia však na prelome 19. a 20. storočia nepredstavuje staršiu fázu vývinu domu. Vlastný vývin dispozície dvojdielnych domov smeroval k vydeleniu teplej kuchyne z pitvora. Zriedkavejším riešením bolo vytvorenie komory z priestoru izby. Zvláštnosťou riešenia murovaných domov s dvojdielnou dispozíciou v hornom Liptove bolo, že komora sa premiestnila do podstrešného priestoru v podobe klenutej nadstavby nad izbou.³¹

Drevené dvojdielne domy sú príbytkami sociálne najslabších vrstiev obyvateľstva, bývalých komorníkov, želiarov, lesných robotníkov a pltníkov. Dedinská chudoba obývala i trojdielne domy. Murované dvojdielne domy obývali všetky vrstvy obyvateľstva, lebo v hornom Liptove predstavujú najrozšírenejšiu formu obytného domu. Dvojdielne domy sa len zriedkavo stavali samostatne. Spravidla boli kumulované za sebou, vytvárajúc dlhé dvory.

Takmer pre celý Liptov je charakteristické pravidelné usporiadanie usadlostí. V hornom i dolnom Liptove obytná časť stojí vždy oddelene od hospodárskej. V ostatných okrajových horských obciach Liptova prevládalo nepravidelné usporiadanie usadlostí, podmienené členitosťou a tvarom terénu.³²

Huty

Zdroj: fotoarchív autora 2009

Ľudová architektúra v strediskách CR – súčasný stav a smerovanie. Dramatické 20. storočie zanechalo v zástavbe stredísk CR na vidieku alebo v prímestských častiach mozaiku architektonických foriem, ktoré z formálnej i obsahovej stránky niekde nemajú

historickú nadväznosť. Kľúčovú úlohu vo vývoji architektonickej i urbanistickej tváre slovenského vidieka zohrala modernizácia, ktorá sa odohrávala v špecifických kontextoch. Pre Slovensko je charakteristická rýchla, nedôsledná a nerovnomerná modernizácia, spojená so socialistickou industrializáciou a kolektivizáciou poľnohospodárstva. Realizovala sa extenzívnym spôsobom z centier lokalizovaných mimo územia krajiny. Prvé desaťročia minulého storočia sú obdobím kontinuálnej transformácie tradičnej architektúry. Charakter modernizačných procesov 30. a 40. rokov sa už odráža v zásadnejších premenách vidieckej architektúry, ktorá však stále nadväzuje na mnohé znaky tradičnej stavebnej kultúry. Druhá polovica 20. storočia znamená zásadné prerušenie vývojovej kontinuity. Architektúra z tohto obdobia reflektuje zásadný rozpor medzi technickou a kultúrnou stránkou rýchlej a nezavršenej modernizácie. Zmenou hodnotového systému s cieľom zbližovať mesto s dedinou a vyvlastnením ekonomického základu dedinského človeka si kultúrne dezorientovaný vidiek začal vytvárať novú symboliku sociálneho statusu. Charakteristickým znakom je podstatný vzrast reprezentatívnej funkcie obydla. V tomto období sa jednoznačne presadila kvantita na úkor kvality, necitlivosť a megalománia namiesto funkčnej a esteticky vyhovujúcej architektúry. Tieto prvky sa masívne objavujú v strediskách CR, ktoré sú výrazne poznačené funkcionalistickou architektúrou. Od polovice 80. rokov 20. storočia sa pri výbere projektov čoraz väčšmi presadzujú aj individuálne názory. Výstavba v rámci stredísk CR je v rovnakom časovom úseku diferencovanejšia. Tým sa ešte viac prehĺbuje chaotický, neharmonický a často až protirečivý ráz zástavby.

Slovenský vidiek, ktorý v tomto prípade predstavuje turisticky atraktívny priestor, prešiel za uplynulé storočie, rovnako ako aj v ostatných krajinách, výraznými zmenami. V porovnaní so stáročiami relatívne plynulého vývoja jeho kultúry sa toto obdobie javí ako krátke a zmeny, ktoré nastali, ako radikálne. Socialistické pokusy o spriemyselnovanie vidieka spôsobili, že dedina nedostala možnosť prirodzene sa vyrovnáť s novými pomermi, ktoré nastolila vedecko-technická revolúcia. Smer, ktorým sa uberal vývoj spoločnosti na Slovensku často diktovala ideológia. V záujme budovania moderného socialistického štátu a zabezpečenia práce pre ľudí sa budovali fabriky na takých miestach, ktoré sa po zmene režimu koncom 20. storočia ukázali ako neopodstatnené a nevhodné. Až vývoj na prelome milénia načrtnol nové tendencie, ktorými by sa mohla uberať spoločnosť (aj výstavba a architektúra). Odkryli sa rozdiely medzi podobou rurálneho prostredia stredísk CR na Slovensku a turisticky aj kultúrne vyspelejšími krajinami (napr. Rakúsko a Švajčiarsko).

V súčasnosti sa práve sektor služieb CR dostáva do popredia. Priemysel sa z vidieka presúva na okraj miest do priemyselných parkov. V rámci rozvoja CR na vidieku je súčasťou primárnej ponuky aj kultúrne dedičstvo, ktoré zvyšuje atraktivitu miesta. Fenoménom súčasnosti sa stali veľké projekty developerov, ktoré svojím rozsahom majú často výrazný vplyv na formovanie charakteru oblasti. Novovybúvané ubytovacie kapacity väčšinou majú tendenciu rešpektovať prírodné prostredie lokality, no vo

³⁰ BENŽA 1979: 40.

³¹ Tamže, s. 41.

³² BENŽA 1979: 42.

väčšine prípadov sú tieto aktivity povrchné, riešenia lacné a preberajú sa cudzie architektonické vzory. Tak i naďalej dochádza k miešaniu kultúr a strate vlastnej kultúrnej identity regiónov. Návod, ako pristupovať k tejto problematike, je možné hľadať v zahraničí. Rozvoj CR na vidieku s bohatou primárnou ponukou musí byť v súlade s charakterom vidieckeho prostredia. Politika CR má rešpektovať, chrániť a odovzdávať kultúrne dedičstvo budúcim generáciám. Aby sa zabezpečilo prežitie a rozvoj tradičných kultúrnych prvkov, táto činnosť by mala byť plánovitá. Výstavba zariadení má vychádzať z tradície malokapacitných zariadení, zachovávať typickú zástavbu, charakteristické prvky, otvorené priestranstvá, bezprostredný kontakt s prírodou, kultúrnym dedičstvom a tradíciami.³³

Záver. Analýza tradičnej ľudovej architektúry Liptova a súčasného stavu jej využitia bola vypracovaná ako materiál potrebný k riešeniu metodiky vhodného využitia kultúrneho dedičstva v CR. V tomto regióne je možná aplikácia teórie o možnosti zachovávaní, revitalizácie a využívania kultúrneho dedičstva vo forme tradičnej architektúry prostredníctvom využitia v CR. Recipročne má pôsobiť i na efektívny rozvoj stredísk CR v rurálnom prostredí.

Literatúra a pramene:

- BENŽA, M.: *Lokálne dobové formy ľudového staviteľstva a výber objektov pre región Liptov v Múzeu slovenskej dediny*. In: *Zborník SNM LXXIII, Etnografia 20*. Martin 1979.
- BEŇUŠKOVÁ, Z.: *Tradičná kultúra regiónov Slovenska. Prehľad charakteristických znakov*. Bratislava 1998.
- BOKES, F.: *Rozšírenie murovaných a drevených stavieb v Liptovskej kotline*. In: *Zborník MSS, r. 34-35*. Martin 1941.
- BOTÍK, J.: *Turizmus, kultúrne dedičstvo a transformácia spôsobu života v rekreačných lokalitách Vyšná a Nižná Boca*. In: *Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov*. Nitra 2006.
- ČUKAN, J.: *Pramene k štúdiu a techniky výskumu v etnológii*. Nitra 1997.
- ČUKAN, J.: *Cestovný ruch, kultúra, ekonomika*. In: *Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo*. Nitra 2008.
- ČUKAN, J. – LENOVSÝ, L.: *Etnomuzeológia – kultúrne dedičstvo – edukačný proces*. In: *ZUSKINOVÁ, I. (ed.): Pastierska kultúra, jej dokumentácia a prezentácia*. Ružomberok: Liptovské múzeum v Ružomberku 2008, s. 141-147.
- GÚČIK, M.: *Tradičná kultúra ako faktor regionálneho rozvoja*. In: *Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov*. Nitra 2006, s. 12.
- HÚSKA, M. A.: *Liptovskí murári*. Liptovský Mikuláš 1968.
- HYČKO, J.: *Hospodárske stavby v Liptove*. In: *Zborník SNM 65, Etnografia 12*. Martin 1971.
- HYČKO, J.: *Hospodárske stavby v Liptove*. In: *Zborník SNM 65, Etnografia 12*. Martin 1971.
- KOLEKTÍV: *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava 1990.

KOLEKTÍV: *Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie*. Bratislava 1998.

KOVAČEVIČOVÁ, S.: *Stavební materiál, technika, konštrukcia stien a krovu obydlia na Slovensku*. In: *Ľudová stavební kultura, č. 7.*, Brno 1981.

LANGER, J.: *Zvláštnosti tradičného vývoja ľudového domu v Liptove*. In: *Slovenský národopis, XX*, 1972, č. 4, s. 590.

LENOVSÝ, L.: *Kultúrne dedičstvo v multikultúrnom svete*. In: *LENOVSÝ, L. (ed.): Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo*. Nitra: UKF v Nitre, 2008, s. 98-115.

LIPTAY, J.: 2005. *Krajina ako kultúrne dedičstvo*. Uverejnené na internete: <http://www.obnova.sk/clanok-1728.html&mode=thread&order=0&thold=0> (2009-02-10) *Magyar statisztikay közlemények, Uj sorozat, 42 kötet*. Budapešť 1912.

SEDLÁK, F.: *Z histórie Liptova*. In: *Pamiatky a múzeá, č. 9*. Bratislava 1960.

Kontakt:

PhDr. Michal Kurpaš
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: michal.kurpas@ukf.sk

Revitalizácia ľudovej architektúry a vidiecky cestovný ruch v Hriňovej

Roman Flóriš

Kľúčové slová:

Hriňová, vidiecky turizmus, ľudová architektúra, obnova vidieka

Abstract:

This item thesis deals with the development of rural tourism in the town of Hriňová. It mentions the possibility of adapting the objects of folk architecture to accommodation purposes as a part of rural tourism. The inspiration source Podpolanie region of. Designed composition is attractive by the use of regional specialities. Analyses of the town proved that the town of Hriňová has high potential of rural tourism development. High concentration of nature curiosities, cultural and historic attractions, beautiful rural country, folklore, folk architecture and traditions are good assumption for development of rural tourism in Hriňová.

V súčasnom období sa zdá, že do popredia sa dostávajú individuálne formy rekreácie a záujem o masové formy cestovného ruchu klesá. Ľudia z miest čoraz častejšie trávia dovolenku v tichom a pokojnom prostredí v blízkom kontakte s prírodou, mnohí v tradičnom vidieckom dome. Štýl a atmosféra bývania pomáha vytvárať u návštevníkov pocit autenticity.

³³ GÚČIK 2006: 12.

Výhodou vidieckeho cestovného ruchu je, že využíva už existujúce zdroje. Slovenský vidiek ponúka množstvo ubytovacích kapacít bez toho, aby sa stavali ďalšie nové. Rozšírenie ponuky ubytovania v súkromí práve prostredníctvom týchto ubytovacích kapacít by mohlo viesť k oživeniu málo využívanej podnikateľskej aktivity na vidieku.

Oblasť Podpoľania je príkladom, kde by bolo možné takýto zámer realizovať. Hriňová disponuje množstvom prírodných krás, kultúrnych či historických pamiatok aj množstvom objektov vhodných na prispôbenie vidieckemu turizmu. Je ideálnym miestom k rozvoju tejto novodobej formy rekreácie. Pre výber vhodných objektov tradičnej architektúry bolo potrebné uskutočniť terénny prieskum a zozbierať literatúru z problematiky vidieckeho turizmu, ľudovej architektúry či ubytovacích zariadení, ktorá poskytla obraz o obci Hriňová a Podpoľaní. Príspevok prezentuje objekt ľudovej architektúry a alternatívu jeho riešenia na tzv. hriňovských lazoch.

Ľudová architektúra a turizmus na Slovensku.

Atraktívnou hodnotou slovenského vidieka, ktorý je potenciálnym lákadlom pre turistov, je okrem prírodných krás aj ľudová architektúra. Mešša (1998) uvádza, že je výtvorom vzťahu človeka k svetu relatívne stabilných spoločenských noriem. Lokálnych, regionálnych, aj etnických spoločenstiev, je výsledkom optimálneho prispôbenia staviteľstva potrebám konkrétneho spoločenstva. Podľa Thurza (2004) je ľudová architektúra vonkajším obrazom celistvého, harmonického života, vyplývajúceho zo skromnosti a spolupráce človeka s prírodou. Je výsledkom ľudovej múdrosti. Zo vzťahu k prírode a z využívania jej darov vyviera aj jej pôvodný štýl.

Využitelnosť pôvodných objektov ľudovej architektúry v súčasnosti. Krpelán (1998) tvrdí, že predpokladom zachovania akéhokoľvek stavebného diela je jeho existenčná opodstatnenosť, inými slovami zmysluplné využitie. Nesplnenie tohto predpokladu postihuje najmä drevené stavby. Na splnenie uvedeného predpokladu sa ponúka niekoľko riešení: využiť objekty na dokumentačné účely s dôsledným zachovaním ich stavu na pôvodnom mieste formou muzeálnej expozície, alebo ich prenesením do múzea ľudovej architektúry. Pre väčšinu objektov však zostáva jediné praxou overené riešenie: prispôbiť sa súčasným požiadavkám. Podľa Krpelána (1998) by malo nové využitie objektov ľudovej architektúry v prvom rade zodpovedať ich pôvodnému účelu a obytné domy by sa mali využívať na stále alebo príležitostné ubytovanie. Makýš (2007) uvádza, že úroveň dispozičného riešenia a pôvodnej vybavenosti našich dreveníc, na ktorej sa ich vývoj zastavil, žiaľ, nedosiahla kvalitu, ktorá by zodpovedala dnešným požiadavkám na bývanie. Pri pamiatkových budovách je to ale obvyklé a rieši sa to kontrolovanou adaptáciou stavby na nové funkcie.

Technické a vzhľadové možnosti adaptácie. Pre záchranu väčšiny dreveníc je nutné pristúpiť ku kompromisom, ktoré si vyžaduje napríklad turistická prevádzka. Problém je dnes, okrem okruhu všeobecnej údržby drevených domov, najmä v inštaláciách a sanite, vo využití podkrovi a pôvodných hospodárskych prístavieb domov. Pôvodným účelom podkrovia boli skladové a hospodárske

priestory. Tlak na efektívne využitie všetkých priestorov dnes vedie k zobytnovaniu podkrovi, čo si však vyžaduje značný zásah do pôvodnej stavby. Hospodárske objekty zvyčajne tvorili najväčšiu časť usadlostí. Ich pôvodné využitie na ustajnenie zvierat, uloženie sena a pod. je dnes mimo záujmov prevažnej väčšiny vlastníkov. Tieto stavby poskytujú značný priestorový komfort, nezriedka ešte väčší ako samotná obytná časť sídla. Ich využitie na obytné (hoci aj turistické) účely sa priam núka (MAKÝŠ, 2007).

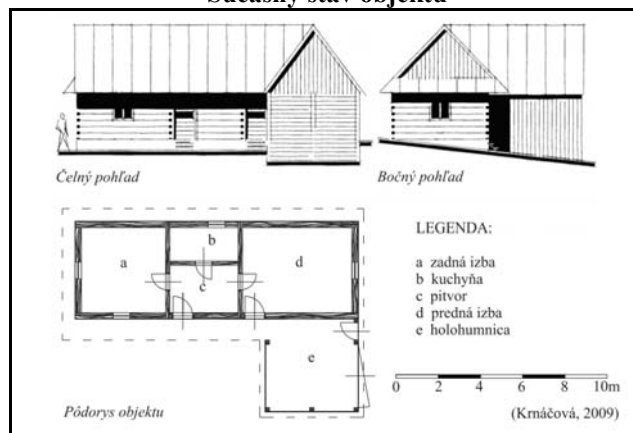
Vymedzenie základných údajov o skúmanom území. Mesto Hriňová sa nachádza v severovýchodnej časti okresu Detva (približne 15 km severovýchodne od Detvy a 37 km od Zvolena) v Banskobystrickom kraji. Územie mesta hraničí zo západnej strany s okresným mestom Detva a obcou Očová, z južnej strany s obcami Korytárky, Kriváň a Podkriváň, z východu s Detvianskou Hutou a Látkami, zo severu s Lomom nad Rimavicou a Sihlou. Hriňová leží na rozhraní Veporských vrchov a Poľany v Hriňovskej kotline. Severná časť katastra obce zasahuje do CHKO Poľana. Veľkú časť katastra zasahuje chránené vtáčie územie. Mesto pozostáva zo zastavaného územia (centrum mesta tvorí len malú časť rozlohy katastra obce, približne 20%), z miestnej časti Krivec a vidieckeho rozptýleného osídlenia (Snohy, Biele Vody, Vrchslatina, a i.). Nadmorská výška centra obce je približne 480 m. n. m. Výškový rozsah obce je od 460 m. n. m. až do 800 m. n. m. Severozápadne od mesta leží vrch Poľana s nadmorskou výškou 1458 m. n. m. Pri poslednom sčítaní obyvateľov v roku 2001 v Hriňovej žilo 8289 obyvateľov.

Ľudová architektúra. Príbytky obyvateľov Podpoľania boli drevené so zrubovou konštrukciou aj z kameňa. V osadách s hustejšou zástavbou boli rozšírené dlhé úzke domy, na samotách a lazničkách usadlostiach sa najmä kvôli ochrane voči vplyvom počasia stavali domy v tvare písmena U alebo L, prípadne i do štvorca. Dom na lazoch vznikol spojením obytnej časti a holohumnice, chlievy stáli zvlášť, alebo vytvárali s obytnou časťou a stodolou dvor. Ľudová architektúra zachováva štýlovo čisté prvky a vzory. Na hriňovských lazoch sa stavali domy so zrubovou konštrukciou. Pôvodne sa trámy zrubu zakresávali iba z dvoch strán. Škály sa vyplňali machom a pokrývali latkami alebo tenkými drevenými guliačmi. Hotové steny sa v niektorých prípadoch omietli hlinou a obielili vápnom. Zrubenie na uhloch bolo spílené na úroveň steny, horné väzné trámy sa ponechali prečnievajúce za úroveň steny. Dôvodom bolo spevnenie zrubu. Trámy domov, ktoré sa zakresávali zo všetkých štyroch strán, nemali omietkovú a vápnovú úpravu a škály medzi nimi boli vypchané machom a prekryté latkami s trojuholníkovým profilom.

Pri novších kamenných domoch sa kameň spájal hlinou, steny sa omazávali hlinou a bielili vápnom. Strechy, ktoré boli valbové alebo sedlové, sa spočiatku pokrývali slamou, šindľom. Domy pozostávali z izby, pitvora a komory. Za komorou stavba pokračovala maštaltou, na ňu kolmo nadväzovala zrubová stodola - humno. Súčasťou hospodárskeho dvora boli drevené chlievy, studne a obyčajne i do svahu zahĺbené pivnice. Vnútorne zariadenie domov bolo veľmi jednoduché. Veľkú časť izby zaberala kamenná pec, neskôr sa ohnisko (kuchyňa) presu-

nulo do pitvora. Na rôznych miestach rozsiahleho hriňovského chotára, predovšetkým v osadách Biele Vody, Snohy a Vrchslatina, dodnes stoja domy z prelomu 19. a 20. storočia.

Súčasný stav objektu

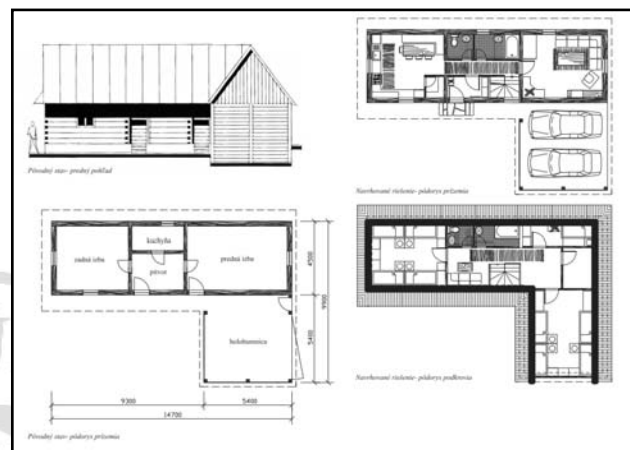
Zdroj: Krnáčová 2009

Charakteristika riešeného objektu ľudovej architektúry - súčasný stav. Riešený objekt sa nachádza v extraviláne katastrálneho územia Hriňová v osade Snohy cca 8 km od jej centra. Osada je situovaná v horskom prírodnom prostredí Poľany a je dopravne sprístupnená spevnenou miestnou komunikáciou napojenou na hlavnú prístupovú cestu k horskému hotelu Poľana. Objekt je zo severnej strany chránený pôvodným lesom, na juhovýchod otvorený do krajiny. Z juhozápadnej strany sa na susednom pozemku nachádza ďalší tradičný objekt, ktorý je rekonštruovaný (obývaný býva najmä počas víkendov). K pozemku vedie nespevnená prístupová komunikácia, ktorá je dopravne napojená na spevnenú miestnu komunikáciu. Terén pozemku je mierne svahovitý. Zrubový dom v tvare písmena L pozostáva z obytného domu a priečne postavenej stodoly. Vzhľadom na mierny sklon terénu stojí na nízkej kamennej podmurovke. Objekt je bez vonkajších úprav zrubových stien. Strecha objektu je sedlová. Pôvodne bola pokrytá dreveným šindľom, v súčasnosti provizórne plechom. Štít objektu je doskový, v dolnej časti s podlomenicou. Vnútorňa dispozícia je trojpriestorová. Na obývanie sa v minulosti využívalo len prízemie. Stav objektu je nevyhovujúci, vyžaduje si celkovú rekonštrukciu.

Príklad riešenia rekonštrukcie objektu. Inšpiračným zdrojom riešenia je gazdovský systém hospodárenia na Podpoľaní. Veľký význam mal najmä chov hovädzieho dobytku a salašníctvo. Rozšírený bol aj chov ošipáných a koní.

Do úpravy riešeného pozemku by bolo vhodné umiestniť zvieratá, ktoré sa v minulosti bežne nachádzali na každom gazdovskom dvore. Kompozícia je postavená na citlivom zakomponovaní drevených plastík. Výsadba drevín či krov, prevažne pozdĺž navrhnutého oplotenja, má vytvárať kulisu pre umiestnenie jednotlivých drevených plastík. Výsadba umožňuje výhľady do otvorenej krajiny a zároveň je navrhnutá tak, aby nevytvárala pohľadovú bariéru na riešený objekt, ale aby ho zviditeľnila.

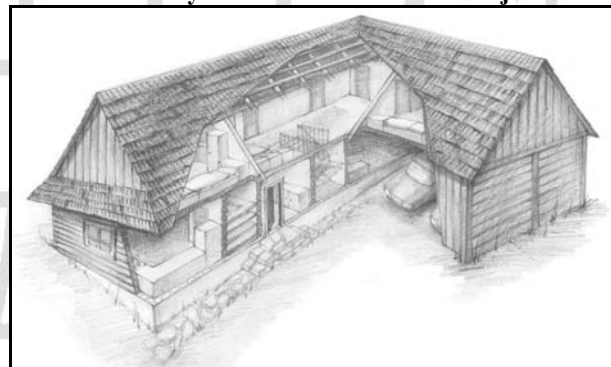
Návrh na rekonštrukciu objektu

Zdroj: Krnáčová, Flóriš 2009

V úprave je navrhnutý prístrešok s posedením, na ktorom sú uplatnené charakteristické znaky riešeného objektu (zrubová väzba, doskový štít s podlomenicou, atď.). Umiestnený je pozdĺž spomínaného spoločného oplotenja, v blízkosti riešeného objektu. Od vstupu na pozemok vedie pozdĺž objektu k prístrešku kamenný chodník. V zadnej časti pozemku, v zátiší navrhnutej drevinovej a krovinovej výsadby je situované ohnisko s posedením z drevených klátikov. Do kompozície sú navrhnuté aj ďalšie prvky drobnej architektúry a to košiar pre ovce, chliev pre ošipáné a drevený regál na uskladnenie náradia či krmiva. Úprava je doplnená o výsadbu kvitnúcich bylín.

Priestorový obrázok rekonštrukcie objektu

Zdroj: Krnáčová 2009

Navrhnutý sortiment drevín a bylín vychádza z pôvodných druhov v okolí pozemku. Dispozičné riešenie ponúka úpravu objektu aj s využitím podkrovia. Umožňuje diferencovať dennú zónu na prízemí a nočnú v podkroví. Rozdelením pitvora sa dosiahlo komunikačné prepojenie obytných miestností. Pôvodná zadná izba je určená na stolovanie a prípravu stravy a je tu navrhnutá aj malá špajza. Pôvodná predná izba je výlučne obývacia. Nachádza sa tu hygienické zariadenie. Novým schodiskom je sprístupnené podkrovia s dvoma spálňami, detským kúti-
kom a hygienickým príslušenstvom. V priestoroch chodby je umiestnené posedenie so stoličkou. Prízemná časť pôvodného hospodárskeho objektu je prispôbená pre gará-

žovanie dvoch áut, v jeho podkrovnej časti je navrhnutá už spomínaná spáľňa.

Záver. Pri zhodnotení potenciálu vidieckeho cestovného ruchu na riešenom území je potrebné zdôrazniť, že obec Hriňová a jej okolie disponujú výraznou komparatívnou výhodou v rámci Slovenska - veľkým prírodným potenciálom, kultúrno-historickými atrakciami a množstvom jedinečných podujatí národného aj medzinárodného významu. Široká ponuka atrakcií, možnosť realizovania rôznorodých aktivít, vidiecka krajina s jedinečným lazovým osídlením a zachovaný folklór a tradície vytvárajú pre túto oblasť jasnú výzvu do budúcnosti - rozvoj cestovného ruchu ako hlavné ťažisko rozvoja mikroregiónu. V obci sú neprehliadnuteľné objekty ľudovej architektúry, rozptýlené po okolitých lazoch. Je možné ich nielen zachrániť, ale aj vhodne využívať. Prezentovaný príklad obnovy objektov môže prispieť k zviditeľneniu obce a zvýšeniu potenciálu vidieckeho turizmu. Zároveň je impulzom k aktivite, ktorou je možné prinavrátiť hriňovským lazom architektonický i urbanistický štýl, ktorý je necitlivými zásahmi z nedávnej minulosti ohrozený. Spreádzkovanie objektov by mohlo priniesť nové pracovné príležitosti a získať zdroj financií pre obec.

(príspevok je súčasťou grantovej úlohy VEGA1/0618/08 a výsledkom spolupráce s Ing. Ivanou Krnáčovou, študentkou katedry záhradnej a krajinnej architektúry)

Literatúra a pramene:

- BALÁŽOVÁ, E., PAPCUNOVÁ, V., JARÁBKOVÁ, J.: *Cestovný ruch a samospráva*. Nitra 2007.
- GÚČIK, M.: *Vidiecky cestovný ruch a agroturistika*. In: Patúš, P. a kol.: *Rukoväť podnikateľa vo vidieckom cestovnom ruchu a agroturistike*. Banská Bystrica 1996.
- HABÁN, M., OTEPKA, P.: *Vidiecky turizmus a agroturizmus*. Nitra 2007.
- KOPŠO, E. a kol.: *Význam a úlohy ubytovacích zariadení v cestovnom ruchu*. In: Jakubčová, D.: *Podnikateľská činnosť v mikroregióne Lipovce-Lačnov-Šindliar so zameraním na vidiecky turizmus a agroturistiku: diplomová práca*. Nitra : SPU, 2007.
- KRPELÁN, I.: *Pokračovanie rodu. Úpravy objektov ľudovej architektúry*. Bratislava 1998.
- MAKÝŠ, O.: *Drevené vidiecke stavby- výzva alebo neriešiteľný problém*. Dostupné na internete: www.obnovavidieka.sk/table_01/prispevky_upravene/maky_s.pdf (2007)
- MEŠŠA, M.: *Dedičstvo tradičnej ľudovej architektúry na Slovensku*. Dostupné na internete: http://www.snm.sk/old/pamiatky/98_3_uvod.htm (1998)
- ŠKVAREČEKOVÁ, G.: *Charakteristika vidieckeho turizmu a predmet jeho činnosti*. In: Mach, F. a kol.: *Vidiecky turizmus a agroturizmus na Slovensku*. Bratislava 1993.
- THURZO, I.: *Ľudová architektúra na Slovensku*. Bratislava 2004.
- ZEMKO, J. a kol.: *Detva*. Martin 1988.

Kontakt:

Ing. Roman Flóriš, PhD.
KZaKA FZKI SPU v Nitre
Tulipánová 7
949 74 Nitra
E-mail: roman.floris@uniag.sk

Ochrana kultúrneho dedičstva ako faktor rozvoja cykloturistiky v okrese Topoľčany

Daniel Poluch

Kľúčové slová:

kultúrne dedičstvo, ochrana kultúrnych pamiatok, cykloturistika, tvorba cyklotrás

Abstract:

Cultural heritage is the legacy of physical artifacts and intangible attributes of a group or society that are inherited from past generations, maintained in the present and bestowed for the benefit of future generations. It is very important to take care about its conservation. One of the most effective way how to bring them into the attention of the public is to create a cyclist route crossing the municipalities with their cultural potential.

Kultúrne dedičstvo tvorí neoddeliteľnú súčasť životného prostredia. Je dôkazom postupného vývoja spoločnosti. Jeho historická hodnota a charakteristický vzhľad dotvárajú výraz krajiny. Aj napriek stagnujúcej pozícii v rebríčku hodnôt je nutné nachádzať racionálne postupy pre jeho zachovanie. Pritom sa nejedná len o nedocenenie významu dochovaných kultúrnych a historických hodnôt, ale aj o trvalú degradáciu ekonomického aspektu kultúrneho dedičstva, ktoré tvorí vo vyspelých krajinách významný faktor pre zdroj príjmov v rámci cestovného ruchu.

Je dôležité si uvedomiť, že ochrane a prezentovaniu kultúrnych pamiatok treba venovať neustálu pozornosť a vyvážený prístup, pretože len tak je možné dosiahnuť zachovanie a postupnú kontinuitu kultúrneho a prírodného dedičstva. Neplatí to len pre ľudí pracujúcich v sfére kultúry a podieľajúcich sa na obnove kultúrneho dedičstva, ale zároveň i pre návštevníkov kultúrnych pamiatok.

Starostlivosť o kultúrne dedičstvo a obnova kultúrnych a historických pamiatok nie je jednoduchou a jednorazovou záležitosťou. Prináša rôzne problémy, v ktorých väčšinou figurujú pojmy ako nedostatok financií, majetkové spory, nezáujem či vandalizmus, a preto je nevyhnutné venovať im trvalý záujem. Obnova nehnuteľností vo vlastníctve štátu, miest a obcí je problém, ktorý sa stáva čoraz markantnejším a bez pomoci štátneho sektora budú aj naďalej pôsobiť ako zanedbané objekty. Najmä múzeá, galérie, knižnice a zároveň aj budovy registrované ako kultúrne pamiatky majú nevyhovujúci technický stav alebo sú využívané takým spôsobom, ktorý je pre ich historickú hodnotu nevhodný. V súčasnosti sa situácia

postupne zlepšuje a s rozvojom cestovného ruchu na Slovensku sa upriamila pozornosť i na kultúrne pamiatky.

Postupná obnova kultúrno - historického potenciálu regiónov môže v budúcnosti výrazne vplyvať na ich hospodársky rozvoj a prostredníctvom jeho efektívneho zhodnocovania v rámci cestovného ruchu môže pozitívne prispieť k vytváraniu nových pracovných príležitostí.

Zodpovednou inštitúciou je Ministerstvo kultúry a cestovného ruchu SR ako ústredný orgán na ochranu pamiatkového fondu. Má za úlohu určovať stratégiu ochrany kultúrnych pamiatok a pamiatkových území a zároveň vykonávať štátny dohľad na úseku ochrany pamiatkového fondu prostredníctvom Pamiatkovej inšpekcie. Jeho úlohou je tiež utvárať podmienky grantového a viaczdrojového system financovania zachrany a obnovy kultúrnych pamiatok.¹

Na ochranu pamiatok a pamiatkových území sú v súčasnosti platné nasledovné zákony:

Deklarácia NR SR o ochrane kultúrneho dedičstva č. 91/2001 Z.z. - NR SR uvedomujúc si nenahradiť kultúrne hodnoty vytvárané predchádzajúcimi generáciami bez ohľadu na čas a miesto ich vzniku; vychádzajúc z požiadaviek na zachranu, regeneráciu, primerané využívanie a prezentáciu hodnôt minulých období a hodnotiac vzťah verejnosti ku kultúrnym a historickým hodnotám prijala túto deklaráciu o ochrane kultúrneho dedičstva.²

Zákon NR SR č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu – tento zákon upravuje podmienky ochrany kultúrnych pamiatok a pamiatkových území v súlade s vedeckými poznatkami a na základe medzinárodných zmlúv v oblasti európskeho a svetového kultúrneho dedičstva, ktorými je Slovenská republika viazaná.³

Zákon NR SR č. 200/1994 Z.z. o Komore reštaurátorov a o výkone činnosti jej členov – na zabezpečenie kvalifikovanej starostlivosti o kultúrne dedičstvo a na zastupovanie reštaurátorského stavu, ochranu jeho záujmov sa zriaďuje Komora reštaurátorov a upravujú sa podmienky na výkon reštaurátorskej činnosti jej členov.⁴

Cieľom príspevku je upozorniť na možnosť prezentovať kultúrne dedičstvo širšej verejnosti vo vybranej lokalite Topoľčianskeho okresu prostredníctvom cykloturistiky. Územie disponuje značným kultúrnym potenciálom, ktorý v prípade prepojenia do procesu tvorby cyklotrás môže vytvoriť atraktívnu ponuku cestovného ruchu.

Okres Topoľčany sa nachádza na západnom Slovensku v Nitrianskom kraji. Je jeho najsevernejším okresom hraničiacim s okresmi Partizánske, Bánovce nad Bebravou, Nové Mesto nad Váhom, Piešťany, Hlohovec, Nitra a Zlaté Moravce. Okres je obklopený pohoriami Trávnice a Vtáčnik na východnej a severovýchodnej strane. Na západe

okresu sa rozprestiera pohorie Považský Inovec. Osou administratívneho územia preteká rieka Nitra, ktorá je nemenej podstatným atribútom pri tvorbe jednotlivých cyklotrás. Zároveň treba podotknúť, že umelo vytvorené nádrže v danom území majú obrovský potenciál vrámci cestovného ruchu, a preto ich treba zohľadňovať pri tvorbe cyklotrás.⁵

Pri návrhu cyklotrás je dôležité dodržiavať overený postup. V prvom rade je nutné si vytyčiť smer trasy. Nasledujúcim podstatným krokom je absolvovať celú trasu na bicykli, aby sa zistila reálna priechodnosť a prejazdnosť v celej dĺžke. Treba sa zamerať i na faktor bezpečnosti a ochrany zdravia z hľadiska hustoty premávky, ktorý môže negatívne ovplyvniť celý proces tvorby. V prípade prejedenia a načrtnutia trasy je nutné získať súhlas od všetkých majiteľov pozemkov, ktorými bude trasa viesť. Pre finálne značenie trasy je potrebný zákonný postup, čiže územné rozhodnutie alebo oznámenie o začatí stavby pre vyznačenie cyklotrasy. Zároveň sa vyhotovuje presný rozpočet nákladov na cyklotrasu a časový plán jej realizácie. Po úspešnom zrealizovaní všetkých uvedených krokov sa prideliť evidenčné číslo. Jedinou akreditovanou organizáciou pre vydanie evidenčného čísla je ústredie Slovenského cykloklubu sídliaace v Piešťanoch.

Samotná tvorba cyklotrasy zahŕňa aj výstavbu infraštruktúry, ktorá je v konečnom dôsledku nevyhnutná a pre účastníkov má praktické využitie. Vytvárajú sa malé a veľké odpočívadlá, ktorých súčasťou sú odpadkové koše a stojany na odkladanie bicyklov. Na vyznačených cyklotrasách alebo v ich bezprostrednej blízkosti sa nachádza veľké množstvo prírodných a kultúrnych zaujímavostí, ktoré sú zviditeľnené na paneloch rôznej veľkosti a pre účastníkov majú informačno – edukatívny charakter.⁶

Po dokončení cyklotrasy je dôležité sa starať o jej označenie a údržbu. Treba brať do úvahy, že trasa bude časom opotrebovaná, poškodená a porušená. Pred každou cykloturistickou sezónou je potrebné prejsť celú cyklotrasu, zistiť jej stav a nedostatky odstrániť (napríklad vegetáciu zakrývajúcu značenie). Takisto treba dbať na obnovu maľovaného značenia každé 3 roky. Primárnym problémom je vandalizmus, ktorý je neustálym negatívnym faktorom, kvôli ktorému sa pravidelne každý rok obnovuje tabuľkové značenie.⁷

V súvislosti s pohybom cykloturistov po značených cyklotrasách sa otvára možnosť zapojiť do procesu aktívneho turizmu existujúce služby, ktoré súvisia s cykloturistikou. Veľkou výhodou je, že tieto služby nie je potrebné budovať, ale dokázať do nich zapojiť sieť cyklotrás. Intenzita prechádzajúcich cykloturistov poukazuje na potrebu rozšírenia alebo vybudovania nových služieb. Často je vecou obce alebo príslušných podnikateľov, aké podmienky pre cykloturistov vytvorí.

Navrhovaná cyklotrasa vedie smerom: Topoľčany – Tovarníky – Jacovce – Prašice – Duchonka – Podhradie. Jej celková dĺžka je 21km.

¹ Uverejnené na internete: <http://www.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/ochrana-pamiatok>.

² Uverejnené na internete:

<http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=207776&File Name=zz07-00503-0207776&Rocnik=2007>.

³ Uverejnené na internete:

http://www.culture.gov.sk/files/files/leg/49_2002.doc.

⁴ Uverejnené na internete:

http://www.culture.gov.sk/files/files/leg/200_1994.doc.

⁵ KOLEKTÍV 2006: 2-3.

⁶ KOLEKTÍV 2004: 1-5.

⁷ Uverejnené na internete:

<http://www.cyklopolana.slovanet.sk/html/udrzba.html>.

Východiskovým bodom cyklotrasy je Triebské múzeum. Pravidelne organizuje rôzne výstavy a permanentne ponúka stále expozície o histórii mesta a faune a flóre okolia Triebeča.⁸ Následne prechádza popri námestíu M. R. Štefánika. Centrum sa stalo obchodným a kultúrnym stredobodom mesta, kde sa nachádza obdivuhodný kostol Nanebovzatia Panny Márie a renesančná radnica.⁹ Smer cyklotrasy pokračuje obcou Tovarníky, kde je dominantou národná kultúrna pamiatka Tovarnický kaštieľ s príslušným parkom. V súčasnosti potrebuje nevyhnutne podporu kvôli nevyhovujúcemu technickému stavu. Ďalšia zastávka je v obci Jacovce, ktorá sa môže pýšiť výnimočným lákadlom, ktorým je novodobý kostol sv. Cyrila a Metoda. Jeho základný kameň posvätil pri svojej prvej návšteve pápež Ján Pavol II.¹⁰ Následný úsek za Jacovcami ponúka atraktívne výhľady na okolitú prírodu a pohorie Považský Inovec. Prejdením obce Prašice sa mení smer trasy k vodnej nádrži Duchonka. Cyklisti majú príležitosť využiť služby ubytovacích a stravovacích zariadení, požičovne vodných bicyklov a športových potrieb. Malebné prostredie priehrady je vhodné na relax a odpočinok. Záverečným bodom cyklotrasy je obec Podhradie so zručaninou Topoľčianskeho hradu. Patrí medzi najnavštevovanejšie objekty celého regiónu. Vo vnútri hradu je inštalovaná expozícia o jeho histórii. Z hradného kopca sú pozoruhodné výhľady na pohoria Triebeč a Vtáčnik.

Uvedená cyklotrasa z Topoľčian do Podhradia je evidentným príkladom prezentovania a ochrany kultúrneho dedičstva ako faktora rozvoja regiónu pri tvorbe cyklotrás. Treba poznamenať, že bez ďalšej spolupráce štátneho sektora s VÚC, obcami a miestnymi združeniami a podporou financií z Európskej únie nevyvolajú kultúrne pamiatky v budúcnosti adekvátny záujem miestneho obyvateľstva a cestovného ruchu. Samotná tvorba cyklotrás môže bez ich absencie stagnovať. Z tohto hľadiska je dôležité hľadať spôsoby pre ich zachovanie a rozvoj.

Literatúra a pramene:

HLATKÝ, I.: *Chceme cyklotrasu, ako na to? Piešťany 1998.*

KOLEKTÍV: *Združenie obcí Triebsko – Inoveckého regiónu. Topoľčany 2006.*

KOLEKTÍV: *Turistická mapa Triebeč, Považský Inovec, Vtáčnik. Piešťany 2007.*

SLOVENSKÝ CYKLOKLUB: *Metodický list č. 3/98. Piešťany 2004.*

ÚDRŽBA CYKLOTRÁS. *Uverejnené na internete: <http://www.cyklopolana.slovanet.sk/html/udrzba.html>.*

Deklarácia NR SR o ochrane kultúrneho dedičstva č. 91/2001 Z.z

Zbierka zákonov Slovenskej republiky

Kontakt:

Mgr. Daniel Poluch
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67

949 74 Nitra

E-mail: daniel.poluch@zoznam.sk

Cykloturistika a kultúrne dedičstvo – metodika tvorby cyklotrás

Marián Žabenský

Kľúčové slová:

prírodné a kultúrne dedičstvo, cykloturistika, metodológia tvorby cyklotrás, kategorizácia cyklotrás, rozvoj cestovného ruchu

Der Abstrakt:

Die Slowakei ist ein Land mit dem hochwertigen Natur und Kulturerbe. Die beste Möglichkeit, wie diese Erbe auszunutzen, ist das Sekundärangebot zu erweitern. Ökonomisch günstigste Variante mit minimalen Kosten ist die Fahrradstrecken zu bauen. Die Fahrradstrecken gleidern sich auf die Straßenstrecken und die Bergenstrecken. Nach der Ansprüche gleidern sich die Fahrradstrecken auf rekrea, sport und expert. Slovakische cykloklub hat die Fahrradstreckenbildungsmethodologie ausgestellt. Diese Methodologie dient zur Ausbau und Einordnung der Fahrradstrecken nach der Slovakischen Netze.

Slovensko má vďaka svojej geografickej polohe, geomorfológii, histórii a mnohým endogénnym a exogénnym kultúrnym vplyvom rozmanitý potenciál kultúrneho a prírodného dedičstva. Krajina je špecifická tým, že sa na niektorých miestach zachovala prírodná krajina, ktorá nebola narušená zásahmi človeka. Takáto krajina leží prevažne vo vrcholových častiach pohorí a svojou jedinečnosťou a nedostupnosťou nepriamo pôsobila aj na formovanie kultúry. Na osídlených úpätiach pohorí, v dolinách a rovinách sa zasa rozvíjala kultúrna krajina, vzniknutá činnosťou človeka. Na území Slovenska sa na základe geomorfologickej rozmanitosti vyprofilovala horská a nížinná kultúra, ktorá priamo ovplyvnila tvorivú materiálnu a duchovnú činnosť obyvateľov. Na mnohých miestach syntézou materiálnych a duchovných vplyvov vznikli oblasti s výrazným génom loci.

Kultúrne dedičstvo je súčasťou každej kultúry a je potrebné chrániť ho. Ochranu zabezpečuje zákon, ktorý ho definuje ako: „Nenahradiťné bohatstvo štátu a jeho občanov, je dokladom vývoja spoločnosti, filozofie, náboženstva, vedy, techniky, umenia, dokumentom vzdelanostnej a kultúrnej úrovne slovenského národa, iných národov, národnostných menšín, etnických skupín a jednotlivcov, ktorí žijú alebo v minulosti žili na území Slovenska“¹. Starostlivosť o kultúrne dedičstvo sa realizuje prostredníctvom ochrany hmotných objektov, u nehmotného prostredníctvom zastupujúcich hmotných objektov, formou záznamu na mediálnom nosiči, prípadne formou ústneho tradovania (človekom alebo skupiny ľudí).

Novým fenoménom, ktorý v posledných desaťročiach vystupuje do popredia i v súvislosti s kultúrnym dedičstvom je cestovný ruch. Je jedným z faktorov, ktorý môže pomôcť pri zachovaní kultúrneho dedičstva aj pri

⁸ Pozri bližšie: www.tribeckemuzeum.sk.

⁹ Pozri bližšie: www.topolcany.sk.

¹⁰ KOLEKTÍV 2006: 21.

¹ Deklarácia NRSR o ochrane kultúrneho dedičstva [online]. 2002. (cit. 2010.09.09). Dostupné na internete: <http://www.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/ochrana-pamiatok/vsledky/deklaracia-o-ochrane-pamiatok>.

jeho ďalšom rozvoji. Dôležité je však zachovať myšlienku trvalo udržateľného rozvoja cestovného ruchu. Aby sa kultúrne dedičstvo jeho masovosťou a komercializáciou nepoškodzovalo, ale na základe dopytu podnecovalo jeho uchovanie, prípadne rozvoj.² Slovensko je charakteristické tým, že na väčšine územia sa nachádza rozmanitá primárna ponuka cestovného ruchu³. Sekundárna ponuka cestovného ruchu⁴ však zaostáva, je nedostatočne rozvinutá, prípadne zastaralá. V mnohých lokalitách nedokáže účastníkovi cestovného ruchu ponúknuť optimálny zážitok, ktorý by mal byť hlavným cieľom pri tvorbe produktu. Na Slovensku sa nachádzajú aj také centrá cestovného ruchu, ktoré sú i napriek nedostatočnej podpore legislatívy zo strany štátu rozvinuté. Je nutné poznamenať, že tieto oblasti zaberajú len malé územia. Napríklad na Hornej Nitre je to mesto Bojnice, v južnejších častiach povodia Nitry mesto Nitra, na strednom Považí Trenčín, prípadne Piešťany. Najviac rozvinutou oblasťou je Liptov. Na základe týchto skutočností je v oblastiach s absentujúcou sekundárnou infraštruktúrou perspektívne rozvíjať cykloturistiku. Rozvoj a budovanie cyklotrás zvyšuje návštevnosť lokalít s prírodným a kultúrnym dedičstvom a to pri minimálnej finančnej náročnosti na tvorbu sekundárnej infraštruktúry. Navyše, v nadväznosti na trvalo udržateľný rozvoj. Preto by mal štátny, súkromný aj verejný sektor budovať sieť cyklotrás a zvyšovať tak ekonomický potenciál územia. Tvorba cyklotrás je pomerne náročná činnosť, vyžaduje si znalosť zákonov a nariadení. Je potrebné dodržiavať určené postupy a riadiť sa metodologickými nariadeniami Slovenského cykloklubu (ďalej len SCK).

SCK združuje ľudí so záujmom o pohyb na bicykli. Vznikol v júni 1994 registráciou na Ministerstve vnútra SR. Má celoslovenskú pôsobnosť a hlavným cieľom je vytváranie podmienok pre cykloturistiku. Od roku 1997 sa SCK stal riadnym členom Európskej cyklistickej federácie, ktorá združuje 52 cykloorganizácií zo 40 krajín. Riadi budovanie siete cyklotrás a tvorbu systému zliav a výhod pre cyklistov. Pre značenie cykloturistických trás na Slovensku vytvoril SCK v spolupráci s odborníkmi systém jednotného značenia. V súčasnosti je systém chránený ochrannými známkami a výrobným vzorom. S ohľadom na jednotnú celoeurópsku kategorizáciu cyklotrás vytvoril Slovenský cykloklub aj jednotný systém kategorizácie cyklotrás na Slovensku. Kategorizácia je, vzhľadom na charakter terénu a náročnosť trasy, nevyhnutná. Všeobecne sa cyklotrasy delia na cestné a horské.

Cestné cyklotrasy – sú zjazdové všetkými druhmi bicyklov (cestné, trekking, horské). Trasy obyčajne vedú po asfaltových, prípadne spevnených cestách. Využívajú štátnu sieť II. a III. triedy, asfaltové účelové komunikácie. Často sú vedené i po asfaltových hrádzach.

Horské cyklotrasy – sú zjazdové obyčajne iba na horských bicykloch (výnimočne na trekking bicykloch). Zväčša vedú po lesných alebo poľných cestách s prírodným povrchom. Platí tu zásada, že po období dažďov sú nezjazdové.

Na Slovensku sa v cyklomapách a cyklosprievodcoch používa aj systém jednotného rozdelenia trás podľa náročnosti. Cyklotrasy sú rozdelené do troch skupín:

Rekrea – menej náročné trasy a okruhy pre oboznámenie sa s jazdou na bicykli. Vyžadujú základy techniky jazdy na bicykli a základný fyzický fond.

Sport – náročnejšie športové okruhy alebo cyklotrasy. Vyžadujú dobré zvládnutie techniky jazdy na bicykli a dobrú fyzickú kondíciu.

Expert – náročné trasy a okruhy pre cyklistov, ktorí venujú tomuto športu dostatok času. Technika jazdy na bicykli i kondícia musia byť veľmi dobré. Takéto trasy väčšinou vedú po prírodných cestách, alebo po horskom teréne určenom len pre MTB (horské bicykle).

Delenie cyklotrás sa v teréne realizuje i farebným rozlíšením. Na Slovensku sa používajú 4 farby. Upozorňujú na dĺžkové rozdiely a čiastočne aj na náročnosť.

Červenou farbou sú značené výlučne cyklo-magistrály, ktoré vedú viacerými okresmi a mnohokrát i krajinami. Najčastejšie vedú údoliami riek, alebo horskými prechodmi, či sedlami s dôrazom na nenáročnosť a sprístupnenie najzaujímavejších miest krajiny. V rozmedzí 20 – 80 km by malo byť dostupné ubytovanie.

Modrou farbou sú označené trasy vedúce paralelne s cyklo-magistrálami, dlhšie trasy mimo magistrály, alebo náročnejšie trasy mimo magistrál. Ich priemerná dĺžka je 40 – 50 km. Mal by sa na nich nachádzať minimálne jeden zdroj ubytovania a stravovania.

Zelenou farbou sa značia stredné a nenárodné trasy, okruhy zdravia a rodinné trasy. Ich stredná dĺžka sa pohybuje medzi 20 – 30 km. Zdroj ubytovania by sa mal nachádzať vo východisku, alebo v cieľi trasy.

Žltou farbou sú značené ľahké trasy a spojky medzi cyklotrasami, alebo krátke odbočky k rôznym prírodným a kultúrnym zaujímavostiam. Ich dĺžka sa pohybuje od 1 – 15 km. Nemusia zohľadňovať ubytovacie a stravovacie kapacity.⁵

Systém značenia cyklotrás používaný na Slovensku. Pod pojmom cykloturistická trasa rozumieme riadne zlegalizovanú a vyznačenú trasu použiteľnú pre cykloturistiku medzi mestami a obcami, na podnikanie krátkych výletov, alebo i dlhších ciest na bicykli. Optimálnym riešením sú samostatné cyklotrasy s vylúčením automobilovej dopravy, kvalitným asfaltovým povrchom a dostatočným priestorovým usporiadaním. Jednotný systém cykloturistického značenia na Slovensku, ktorý spracoval a zaviedol do praxe SCK so sídlom v Piešťanoch, pozostáva z dvoch osobitných kapitol. Prvá je včlenená do systému existujúceho dopravného značenia, druhá je v systéme cykloturistického značenia, pretože veľa trás je plánovaných mimo existujúcich ciest. Systém bol spracovaný na metodických listoch a schválený Ministerstvom dopravy SR. Cykloturistické značenie sa delí na maľované cyk-

² Problematike kultúrneho dedičstva a cestovného ruchu bližšie napríklad LENOVSKEJ 2008: 98-115, alebo ČUKAN – LENOVSKEJ 2008: 141-147.

³ Primárna ponuka cestovného ruchu predstavuje prírodný a kultúrno-historický potenciál daného územia (GÚČIK 2004).

⁴ Sekundárna ponuka cestovného ruchu predstavuje materiálnu vybavenosť daného miesta, čiže supraštruktúru (ubytovacie a stravovacie zariadenia), infraštruktúru cestovného ruchu a všeobecnú infraštruktúru (GÚČIK 2004).

⁵ Slovenský cykloklub: Metodologický list 01/04 – Členenie a cykloodpočívadlá, Piešťany 2004.

loznačky a prvky cykloturistickeho značenia (značky a stĺpiky). **Maľované cykloznačky** majú rozmer 100 x 100 mm. Na bielom štvorci je písmeno C červenej, modrej, zelenej alebo žltej farby, podľa farebného označenia cyklotrasy. Maľuje sa vo výške očí, tvorí nosný prvok značenia cyklotrás a zvyčajne vykryva 90 až 95 % značenia celej trasy. Pri vedení po štátnych cestách sa zhusťuje, napríklad v obciach, kde v miestach s hustým dopravným značením nie je možné umiestniť prvky cykloorientácie.

Prvky cykloturistickej orientácie:

Veľká cyklosmerovka – je rozmeru 450x140 mm.

Na bielom podklade je logo cyklistu a farebný hrot s písmenom C, textové údaje o cieľoch na trase, evidenčné číslo trasy, prípadne názov organizácie, ktorá udržiava značenie, respektíve prispela na jeho realizáciu. Veľké cyklosmerovky sa používajú predovšetkým v mestách a obciach, na križovatkách a rázcestiach.

Malá cyklosmerovka – má rozmer 200x100 mm.

Tabuľky majú biely podklad, na značke je logo cyklistu, farebný hrot s písmenom C červenej, modrej, zelenej, alebo žltej farby. Pod logom je evidenčné číslo trasy. Tabuľky sa umiestňujú na menej významných križovatkách, najčastejšie pri zložitejších prejazdoch obcí a miest, alebo v poľnom teréne.

Doplnková cyklotabulka má rozmer 360x140mm. Má biely podklad a možno ju využiť na umiestnenie doplnkových textových údajov nutných k prevádzke trasy, alebo na vyznačenie sponzorov trás.

Emblémové cyklotabulky sa používajú na grafické zvýraznenie cyklotrás. Používajú sa vždy pri cyklomagistrálach, ale je možné ich využiť aj pri regionálnych trasách.

Všetky prvky cykloturistickej orientácie sa upevňujú na stĺpiky a iné existujúce zariadenia pomocou S - pásky. Umiestňovanie prvkov cykloturistickej orientácie ma svoje zásady, ktorými sa riadi každý cykloznačár (SCK vyškolený a certifikovaný)⁶.

Metodika tvorby cyklotrás. Tvorba cyklotrás pozostáva z viacerých fáz. Pre úspešnú aplikáciu výsledného produktu do celoslovenskej siete cyklotrás je potrebné dodržať celý postup. Prvou fázou je **rekognoskovanie cyklotrasy**.

Proces rekognoskácie trasy obsahuje fyzický prieskum navrhovanej trasy na bicykli. Podrobný rozbor trasy je predpokladom jasného návrhového i realizačného zámeru (vedenie trasy, prípadne náhradné riešenia problémových úsekov trasy). Zároveň sa musí navrhnuť i osadenie prvkov cykloorientácie (tabule a stĺpiky). Trasu je potrebné viesť v súlade s požiadavkami prístupnosti stravovacích, ubytovacích a pohostinských možností, aj kultúrneho využitia.

Pri rekognoskácii je potrebné prihliadať na nasledovné kritéria:

- bezproblémová prejazdnosť na bicykli,
- nulová, alebo minimálna premávka motorových vozidiel,
- maximálna bezpečnosť cykloturistov,
- ochrana prírody,

- vlastnícke a nájomné vzťahy,
- kultúrno-poznávacia činnosť na trase,
- možnosti ubytovania, stravovania a občerstvenia.

Cyklotrasy sa neplánujú:

- po diaľniciach, cestách I. triedy (výnimku pre cesty I. triedy tvoria prejazdy, krátke úseky, kde nie je možný iný variant),
- cez vojenské priestory,
- cez územia národných prírodných rezervácií,
- po nezjazdných a neprechodných terénoch,
- na miestach, kde hrozí ohrozenie cyklistov, najmä v súvislosti s intenzívnou automobilovou, resp. kamióňovou dopravou,

Pri rekognoskácii je potrebné mať vo výbave zápisník, pero, tachometer a mapy. Výsledkom každej rekognoskácie musí byť vhodný výber trasy a množstvo údajov a nákresov, na základe ktorých je možné spracovať podklady pre dokumentáciu. Výsledky rekognoskácie – návrh cyklotrasy sa orientačne zakreslí do mapy mierky 1:100 000, alebo 1:50 000. Po rekognoskácii nasleduje **fáza predjednaní**.

Ide o konzultáciu a následné odsúhlasenie návrhu s príslušnými subjektmi, ktorých sa navrhovaná trasa dotýka (vrátane vlastníkov pozemkov). V tomto dôležitom procese je potrebné vyriešiť prípadné spory tak, aby bola realizácia bezproblémová. Predjednanie obvyčajne iniciuje krajský odbor, prípadne okresné oddelenie regionálneho rozvoja, alebo mestský či obecný úrad (v závislosti od územného rozsahu cyklotrasy). Príslušné orgány sa vyjadria a poskytnú predbežné stanoviská k vedeniu cyklotrasy. Potrebné podklady sa všetkým dotknutým subjektom zvyčajne zasielajú vopred, aby sa na jednanie všetci dostatočne pripravili. Pozývajú sa orgány životného prostredia, lesných závodov, dopravnej polície, správy CHKO (chránená krajinná oblasť), obce a mestá. V procese predjednaní sa dotknuté organizácie vyjadria k vedeniu trasy. V tejto fáze je potrebné ujasniť konkrétne vedenie trasy a pripraviť prvotnú dokumentáciu. Tá pozostáva z kópií máp s farebnými zakresmi navrhovaných trás. Textová časť dokumentácie pozostáva z popisu vedenia trasy a označenia využívaných zariadení. V procese predjednaní môže, z dôvodu odmietnutia vlastníka pozemku, cez ktorý má trasa prechádzať, dôjsť k zmene plánovanej trasy, prípadne zákazu úradu, ktorý zodpovedá za územie. (V praxi sa stáva, že úrad životného prostredia zakáže trasu cez CHKO). Po predjednaní sa ústredie SCK požiada o pridelenie čísel pre cyklotrasy. Nasleduje **evidencia trasy a jej zapojenie do celoslovenskej cyklosiete**.

Každá legalizovaná trasa má svoje evidenčné číslo. V SCK je archív dokumentácie legalizovaných cyklotrás. Systém evidencie je prístupný všetkým odborným záujemcom a organizáciám, ktoré sa problematike venujú. Platí zásada, že pri diaľkových cyklotrasách sa používa trojmiestny číselný kód, prvé číslo znázorňuje farebné označenie trasy (2 a 3 – modrá, 5 a 6 – zelená, 8 a 9 – žltá). O evidenčné číslo sa žiada v procese prípravy zjednodušenej dokumentácie. Na základe žiadosti z titulu značkára, SCK prideliť evidenčné číslo trasy. Po vybavení dokumentácie k trase je potrebné zaslať jej kópiu (textová i mapová časť) do centrálnej evidencie trás v ústredí SCK.

⁶ Slovenský cykloklub: Metodologicky list 04/04 – Dopravné značenie ako súčasť značenia cykloturistických trás, Piešťany 2004.

Pridelené evidenčné číslo je používané na všetkých prvkoch orientácie (malé a veľké cykloznačky, špeciálne značky).⁷

Nasleduje **spracovanie zjednodušenej dokumentácie**. Podklady pozostávajú z mapovej a textovej časti. Textová časť musí obsahovať nasledujúce údaje:

- adresu predkladajúcej organizácie,
- označenie poradového čísla listu dokumentácie,
- okres, v ktorom sa nachádzajú trasy a jednotlivé stanoviská,
- pri označení stanoviska označenie názvu s vyznačením katastra obce,
- v stanovisku označenie trasy/trás s číslami a farbami, ktoré cez stanovisko vedú,
- popis lokalizácie stanoviska a miesta umiestnenia orientácie,
- určenie prvkov značenia na stanovisku, grafické zobrazenie a mapový list,
- označenie trasy a miesta osadenia orientácie. Ak miesto neexistuje a je potrebné osadiť stĺpik, označí sa šípkou.

Mapová časť sa vypracováva v mierke 1:50 000 v extraviláne a v mierke 1:10 000 v intraviláne. Podľa požiadaviek sa spracuje aj zákres do lesníckych máp. Vedenie trás musí byť zakreslené vo farbe príslušnej trasy na kópiách máp a musia byť zreteľne označené aj stanoviská umiestnenia orientácie. Tieto sa označujú arabskými číslicami čiernej farby v bielom krúžku. Číslo stanoviska sa musí zhodovať s číslom v textovej časti dokumentácie. Na mape musí byť modrým trojuholníkom označené i umiestnenie dopravných značiek „Pozor cyklisti“. Pre výrobu veľkých smeroviek je potrebné vykonať ich samostatnú textáciu. Dokumentáciu k povoľovaniu cyklotrás spracováva a predkladá na rozhodnutie a územné rozhodnutie ústredie SCK, prípadne ústredie SCK v spolupráci s klubom SCK, alebo právnym subjektom, ktorý trasu vytyčuje, realizuje alebo ju bude spravovať.

Následným krokom je **legalizácia cyklotrasy**. Ak vedie trasa len územím mesta, alebo obce, žiada sa o povolenie na príslušnom mestskom, alebo obecnom úrade. Ak je lokalizácia na území jedného okresu, alebo ho presahuje, tak žiadosť smeruje na okresný úrad životného prostredia v tom okrese, na území ktorého leží najviac cyklotrás. V poslednom prípade musia s rozhodnutím úradu súhlasiť všetky okresné úrady životného prostredia, ktorých cez ktoré sa trasa vedie. Na legalizáciu cyklotrasy sa používajú tri právne postupy:

Územné rozhodnutie. Územné rozhodnutie sa žiada v prípade, ak pri budovaní cyklotrasy dochádza k stavebným úpravám (zahŕňajú aj osádzanie stĺpikov, prípadne ich zakopávanie). Územné rozhodnutie sa žiada na základe stavebného zákona a vydáva ho príslušný stavebný úrad. Hoci vydanie územného rozhodnutia je náročný proces, výhodou je, že dotknuté subjekty sú povinné v zákonom stanovenej lehote okresnému úradu životného prostredia vydať stanoviská k predloženej dokumentácii. Ich nevydanie sa považuje za súhlas.

Rozhodnutie, oznámenie o začatí stavby.

Jednoduchší postup je získanie rozhodnutia vo veci vydania súhlasu k vyznačeniu cyklotrasy. Žiada sa v prípade, ak sa nerobia stavebné úpravy (neosádzajú sa smerníky, trasa sa označí iba maľovanými značkami a prvky cykloorientácie sa nainštalujú iba na existujúce stĺpy a zariadenia). K rozhodnutiu je potrebná dokumentácia ako k územnému rozhodnutiu, samozrejme s výnimkou zákresu a postupov stavebných úprav. Mapová časť je totožná s postupom pri územnom rozhodnutí.

Nový postup. Novinka spočíva v tom, že pri oznámení o začatí stavby sa postupuje ako v prvom prípade, predkladateľ však odovzdá žiadosť na okresný úrad životného prostredia so všetkými súhlasnými stanoviskami dotknutých subjektov. Nevýhodou tohto postupu je, že SCK, samospráva, alebo iná organizácia III. sektora nie sú v zákone uvedené ako subjekty, ktoré musia odovzdať stanovisko v zákonnej lehote. Riešením v praxi je vyžiadanie si odpovede do 30 dní v závere listu s poznámkou, že ak subjekt neodpovie, považuje sa to za jeho súhlas. Problematiku dokumentácie i proces o vydanie rozhodnutia spracováva SCK v spolupráci so subjektom sídliačim v danej oblasti, ktorý žiada o legalizáciu cyklotrasy. Po vydaní rozhodnutia sa kópia zašle pre centrálnu evidenciu cyklotrás na ústredie SCK, ktorá zároveň slúži ako podkladový materiál pre **zanášanie** trás do máp.

Dôležitá je aj kalkulácia **komplexných nákladov spojených s tvorbou cyklotrás**. Do výpočtu je potrebné zahrnúť nasledovné náklady:

- na rekognoskáciu trás,
- na predjednanie,
- na spracovanie zjednodušenej dokumentácie,
- na územné konanie,
- na prvky značenia cyklotrás,
- na dopravné značenie,
- na práce potrebné na vyznačenie trás,
- potrebné na údržbu cyklotrás.

Posledným krokom je **zanášanie cyklotrás do máp**. SCK pripravil podklady pre cykloturistické mapy, ktoré v roku 1997 až 1998 vydal VKÚ Harmanec a pokryl celé územie Slovenska. Vyplnilo sa tak vákuum, ktoré tvorili kartografické informácie o vyznačených a plánovaných trasách, aj o odporúčaných okružoch na Slovensku.

Tvorba cyklotrás je metodicky aj prakticky náročná. Vyžaduje si značnú pozornosť a odbornosť. Prítomný postup je určený pre cyklotrasy, ktoré ich tvorcovia plánujú zaradiť do celoslovenskej a celosvetovej siete.

Literatúra a pramene:

ČUKAN, J. – LENOVSÝ, L.: *Etnomuzeológia – kultúrne dedičstvo – edukačný proces*. In: *Pastierska kultúra, jej dokumentácia a prezentácia*. Ružomberok: Liptovské múzeum v Ružomberku 2008, s. 141-147.

GUČIK, M.: *Cestovný ruch pre hotelové a obchodné akademie*. Bratislava 2004.

Slovenský cykloklub: *Metodologický list 01/04 – Členenie a cykloodpočívadlá*, Piešťany 2004.

LENOVSÝ, L.: *Kultúrne dedičstvo v multikultúrnom svete*. In: *Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo*. Nitra: UKF v Nitre 2008, s. 98-115.

⁷ Problematika evidenčných čísel je spracovaná v metodologickom liste č 3/98, vydanom SCK. (Slovenský cykloklub: Metodologický list 03/04 – Evidenčné čísla a ich spracovanie, Piešťany 2004).

Slovenský cykloklub: Metodologicky list 03/04 – Evidenčné čísla a ich spracovanie, Piešťany 2004.

Slovenský cykloklub: Metodologicky list 04/04 – Dopravné značenie ako súčasť značenia cykloturistických trás, Piešťany 2004.

Deklarácia NRSR o ochrane kultúrneho dedičstva [online]. 2002. (cit. 2010.09.09). Dostupné na internete: <<http://www.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/ochrana-pamiatok/vsledky/deklaracia-o-ochrane-pamiatok>>.

Zákon o ochrane prírody a krajiny 287/1994 Z.z. [online]. 2010. (cit. 2010.09.09). Dostupné na internete: <<http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=13053&FileName=94-z287&Rocnik=1994>>.

Kontakt:

PhDr. Marián Žabenský

KMKaT FF UKF v Nitre

Štefánikova 67

949 01 Nitra

E-mail: marian.zabensky@ukf.sk

Kultúrny cestovný ruch a princípy trvalo udržateľného rozvoja

Michala Dubská

Kľúčové slová:

kultúrny cestovný ruch, trvalo udržateľný rozvoj, princípy udržateľného rozvoja, kultúrne dedičstvo

Abstract:

Sustainability principles refer to a long-term balance among environmental, economic, social and cultural aspects of development in various sectors, including culture and tourism. Sustainable cultural tourism policy aims to support biological and cultural diversity. Social and cultural platform of sustainable tourism deals with processes of protection and preservation of the artistic, archeological, religious and cultural heritage, local culture, traditional cultural products, crafts and folklore. Well-managed, balanced cultural tourism with optimal levels of tourists, appropriate products and services can positively contribute to the development of regions.

Základy problematiky trvalo udržateľného rozvoja sa budovali od 80. rokov 20. storočia, no jej intenzívnejší rozvoj sa začal približne v roku 2000. Spoločnosť si uvedomovala, že nekontrolovateľný rast produkcie a populácie je limitovaný využívaním obmedzených zdrojov. Na tomto princípe vznikla stratégia *trvalo udržateľného rozvoja*, ktorá predstavuje inovatívny prístup k budúcemu rozvoju a smerovaniu civilizácie.

Z anglického termínu *sustain* (podopierať, podporovať, udržiavať, zachovať, obhájiť) vzniklo anglické pomenovanie *sustainable development, sustainable growth*. V slovenskom jazyku sa tieto termíny prekladajú ako *trvalo udržateľný rozvoj*, prípadne *trvalo udržateľný*

rast, v češtine *udržitelný rozvoj*, v poľskom jazyku ako *zrównoważony rozwój*. V teórii i praxi sa používa aj skrátené pomenovanie *udržateľný rozvoj*.

Stratégia trvalo udržateľného rozvoja vychádza z vytvorenia dlhodobej rovnováhy medzi troma základnými piliermi: socio-kultúrnym, ekonomickým a environmentálnym. Tento prístup, ktorý sa označuje aj ako *3P – people, planet, profit*, je zameraný na ochranu a rozvoj životného prostredia, úsporné využívanie prírodných zdrojov, sociálne a kultúrne potreby spoločnosti a udržanie vysokej a stabilnej úrovne ekonomického rastu. Je to princíp, ktorý dokáže naplniť potreby súčasnosti a zároveň neohrozuje potreby budúcej generácie.

Národný strategický referenčný rámec Slovenskej republiky pre obdobie 2007-2013 zdôrazňuje trvalo udržateľný rozvoj ako jednu zo zvláštnych horizontálnych priorít. Osobitým programovým dokumentom pre aplikovanie udržateľných zásad v podmienkach Slovenska je Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja Slovenskej republiky.

Trvalo udržateľný rozvoj a cestovný ruch.

Princípy trvalo udržateľného rozvoja sa uplatňujú vo všetkých odvetviach a sektoroch, vrátane kultúry a cestovného ruchu. Cestovný ruch môže byť faktorom trvalo udržateľného rozvoja regiónu. Výsledkom prenikania udržateľných zásad do odvetvia cestovného ruchu je vízia tzv. *trvalo udržateľného* (ďalej TUCR) alebo *zodpovedného cestovného ruchu*. „Súčasná politika Európskej únie vidí v cestovnom ruchu aj spôsob zhodnotenia prírodného a kultúrneho dedičstva a podporuje jeho zachovanie a ochranu v rámci tzv. zodpovedného cestovného ruchu.“¹

Trvalo udržateľný cestovný ruch predstavuje nový manažérsky prístup, v ktorom sú ekonomické, sociálne, kultúrne a environmentálne potreby naplnené za súčasného udržania kultúrnej integrity, ekologických procesov, spoločenskej a biologickej diverzity. Niekedy sa označuje aj ako „priemysel bez komínov.“ Pri dôslednom riadení môže byť schopný viac ako iné hospodárske odvetvia vytvárať synergické prepojenie s ekonomikou, krajinou, spoločnosťou a jej kultúrou. Európska komisia vydala k problematike Agendu pre trvalo udržateľný a konkurencieschopný európsky cestovný ruch. Svetová organizácia cestovného ruchu WTO presadzuje udržateľné princípy v dokumente Globálny etický kódex cestovného ruchu.

Masový cestovný ruch ako opozitum trvalo udržateľného cestovného ruchu môže viesť k tzv. *touristification*, teda absolútnej turistifikácii krajiny a spoločnosti, ktorá sa prispôsobuje požiadavkam turistov a ich prázdninovej kultúry, tzv. *holiday culture*, negatívne ovplyvňuje poskytovanie služieb a miestnu kultúru vôbec ako celok.²

Zodpovedný cestovný ruch predstavuje naopak takú platformu, ktorá zachováva v rovnováhe tri základné piliere. Environmentálny aspekt trvalo udržateľného cestovného ruchu chráni prírodné hodnoty a minimalizuje

¹ BOROVSÝ – SMOLKOVÁ – NIŇAJOVÁ 2008: 28.

² Declaration of the International Council of Museums and the World Federation of Friends of Museums for worldwide Sustainable Cultural Tourism, s.1.

dopad na životné prostredie. Z ekonomického hľadiska generuje príjmy, vytvára pracovné pozície a zlepšuje pracovné podmienky. Sociokultúrny pilier predstavujú pozitívne spoločenské javy ako interkultúrny dialóg, otvorený prístup miestneho obyvateľstva k návštevníkom a k manažmentu územia, vzťah k hendikepovaným, vzdelávanie a výchova, rekonštrukcia a záchrana kultúrnych pamiatok či rozvoj miestnych tradícií.

Ak má cestovný ruch plniť pozitívnu úlohu v udržateľnom rozvoji regiónov, musí sám byť zdrojom, realizátorom a promotérom udržateľných princípov. Medzi druhy cestovného ruchu, ktoré sú schopné do určitej miery uplatňovať niektoré zo zásad, patrí kultúrno-poznávaci cestovný ruch, ekoturizmus, vidiecky cestovný ruch, ale aj kongresový a kúpeľný cestovný ruch.

Kultúrny cestovný ruch. Prírodné a kultúrne dedičstvo predstavuje primárnu ponuku cestovného ruchu a je zdrojom atraktívnosti konkrétnej lokality. Ak je prioritnou motiváciou účastníkov poznávanie kultúrneho dedičstva prostredníctvom návštevy obcí, kultúrnych pamiatok, tematických ciest a kultúrnych podujatí, označuje sa ako kultúrny, príp. kultúrno-poznávaci cestovný ruch.

Kultúrny cestovný ruch je taká forma domáceho a medzinárodného cestovného ruchu, ktorého objektom, okrem iných cieľov, je objavovanie a radosť z historických pamiatok a miest huteľného a nehnuteľného kultúrneho dedičstva, vrátane kultúrnej krajiny a poznanie miest a aktivít, ktoré autenticky reprezentujú kultúrne dedičstvo hostiteľskej komunity.³ V zahraničí sa v podobnom kontexte používa aj termín *heritage industry*, teda priemysel kultúrneho dedičstva.⁴

Ako špecifický druh cestovného ruchu je schopný podieľať sa na vytváraní podmienok trvalo udržateľného rozvoja regiónu. „Je výrazne podporovaný zo strany EÚ v rámci trvalo udržateľného prístupu k cestovnému ruchu. Zameriava sa na umelecké a kultúrne hodnoty a kultúrne dedičstvo a je alokovaný celoplošne v krajine, v mestách s umeleckým bohatstvom, aj v oblastiach na vidieku s vysokou koncentráciou významných lokalít a miestnych tradícií.“⁵

V podmienkach Slovenska môže kultúrny cestovný ruch predstavovať jeden z kľúčových rozvojových faktorov. Medzi regióny, ktoré disponujú vysokým potenciálom pre poznávanie kultúrno-historických pamiatok patrí Bratislavský, Liptovský, Pohronský, Horehronský, Spišský, Košický, Gemerský, Tatranský a Šarišský región. Pre návštevu galérií a múzeí majú najväčší potenciál Bratislavský a Pohronský región, pre podujatia Bratislavský a Horehronský región.⁶

Mnohé krajiny a kultúrne destinácie, najmä v Európe a Ázii, sú konfrontované s dôsledkami nadmerného objemu kultúrneho cestovného ruchu. Príliš vysoký počet návštevníkov nedokážu jednotlivé lokality absorbovať, kultúrne pamiatky a tradície sú v ohrození. Problematiku

obmedzovania kapacity, ochrany pamiatok a usmerňovania správania návštevníkov analyzujú početné zahraničné strategické dokumenty z oblasti kultúry a cestovného ruchu.

V podmienkach Slovenska sa negatívne prejavuje skôr nedostatočná, neproporčne rozložená alebo nevhodne nastavená ponuka kultúrneho cestovného ruchu. Výnimočné kultúrne hodnoty krajiny sú v ostrej konfrontácii s nedostatočným prístupom ku kultúre na strane štátu, samosprávnych orgánov a ich inštitúcií, podnikateľov i verejnosti. Nedocenenie kultúry je však dlhodobou nezlúčiteľnou s priemyslom cestovného ruchu. Kesner poukazuje, „že ak má kultúrna sféra, teda kultúrno-historické dedičstvo a rôzne formy kultúrnej produkcie, skutočne fungovať ako jeden zo základných zdrojov turizmu, musí byť adekvátne ošetrovaná a rozvíjaná.“⁷

Archeologické a reštaurátorské práce združenia Leustach na hrade Gýmeš

Zdroj: fotoarchív autora 2010

Podceňovanie kultúry a cestovného ruchu zo strany štátu a verejnosti sa azda najvýraznejšie prejavuje v starostlivosti a ochrane kultúrnych hodnôt, najmä kultúrnych pamiatok. Pokračujúci úpadok niektorých svetských a sakrálnych pamiatok, ich vykrádanie, nevhodné využívanie a spravovanie, vandalizmus, nízka návštevnosť, apatia a necitlivosť verejnosti k prostrediu, sú dôkazom celkovej nevedomosti, nedostatočného zhodnotenia a nezáujmu o kultúrne dedičstvo na úrovni jednotlivca až po štát.

V podmienkach Slovenska nie je väčšina kultúrnych inštitúcií pripravených zmeniť svoje negatívne stereotypy riadenia kultúry, charakterizuje ich neschopnosť strategického plánovania, slabý alebo nevhodný produkt a nedostatočný záujem o návštevníka. Strata autenticity, preberanie nepôvodných prvkov, komercializácia kultúry, odsúvanie tradičných hodnôt a všetky negatívne javy sú výraznými nedostatkami a súčasne výzvami pre budúcnosť našej spoločnosti. Napriek všeobecnému negatívnemu postoju ku kultúre existuje na Slovensku množstvo pozitívnych príkladov v podobe rekonštruovaných pamiatok, revitalizovaných parkov, obnovených podujatí, ktoré dávajú našim obciam nové možnosti sebaidentifikácie a rozvoja.

³ Position paper on cultural tourism, s. 10.

<http://www.europanostra.org/UPLOADS/FILS/EN_position_paper_cultural_tourism.pdf>.

⁴ KESNER 2005: 26.

⁵ BOROVSÝ – SMOLKOVÁ – NIŇAJOVÁ 2008: 89.

⁶ Regionalizácia cestovného ruchu Slovenskej republiky, s. 39.

⁷ KESNER 2005: 67.

Ekonomický a sociokultúrny aspekt kultúrneho cestovného ruchu. Prepojenie kultúry, cestovného ruchu, ekonomiky a trvalo udržateľného rozvoja regiónov predstavuje mimoriadne komplikovaný a mnohostranný jav, ktorý nie je možné komplexne zhodnotiť. V teórii i praxi je možné nájsť rôzne príklady nazerania a interpretácie vzájomných vzťahov týchto javov. S. Bucher to definuje nasledovne: „V každom meste, ako aj v rôznych regiónoch, vidieckych sídlach môžeme nájsť živé príklady kultúrneho dedičstva a kultúrnych aktivít, ktoré sa môžu javiť ako potenciálne zdroje cestovného ruchu a v spojení marketingu aktívne prispieť k trvalo udržateľnému rozvoju regiónu, resp. sídel.“⁸

Zrekonštruovaný kaštieľ v obci Jelenec pri Nitre

Zdroj: fotoarchív autora 2010

V rámci politiky trvalo udržateľného rozvoja reprezentuje kultúrny cestovný ruch osobité prepojenie ekonomického a sociokultúrneho piliera, čo je zároveň jeho silnou i slabou stránkou. Kultúrny cestovný ruch je schopnosť generovať ekonomické výnosy, prilákať návštevníkov a vytvárať množstvo pracovných miest, ale predstavuje aj zdroj prepojenia človeka s históriou, kultúrou, krajinou a tvorby spoločenských a občianskych hodnôt.

Problematickým aspektom kultúrneho cestovného ruchu z hľadiska trvalej udržateľnosti je vytváranie rovnováhy medzi kultúrnymi a spoločenskými hodnotami a určitým ekonomickým tlakom. V súčasnosti sa kultúra interpretuje aj ako ekonomická hodnota, zdroj ekonomických prínosov, tzv. kultúrny kapitál. Kultúra je nútená, tak ako podnikateľský sektor, vyrovnávať sa s požiadavkou konkurencieschopnosti, tzv. *competitiveness*. „Nájdienie správnej rovnováhy medzi autonómnym rozvojom destinácií a ochranou ich životného prostredia na jednej strane a rozvojom konkurencieschopnej hospodárskej činnosti na druhej strane môže byť náročné.“⁹

Rôzne prístupy, riešenia a dôsledky vzniknutej situácie vyvolávajú pochybnosti. Obce a najmä kultúrne inštitúcie sú do istej miery nútené správať sa ako podnikateľské subjekty. Diskutabilné sú predovšetkým rozporuplné predaje kultúrnych pamiatok do rúk súkrom-

ných osôb, prispôbovanie sa požiadavkam návštevníkov prostredníctvom doplnkových služieb, predajom nevhodných suvenírov, necitlivým zasadzovaním parkovacích plôch a iných kapacít v prostredí kultúrnych lokalít, vytváraním komerčných produktov a organizáciou nevhodných, často komerčne orientovaných kultúrnych podujatí. Výsledkom tlaku je aj návrh kontroverznej metodiky pre ekonomické zhodnotenie a vyčíslenie finančnej hodnoty kultúrnych pamiatok.¹⁰

Ako optimálny model zamerania kultúrneho cestovného ruchu sa v súčasnosti presadzuje tzv. *edutainment* koncept. Je to stratégia, ktoré prepája vzdelávanie (education) so zábavou a zážitkom (entertainment), ktorá sa aplikuje najmä v prostredí kultúrnych inštitúcií ako sú múzeá a galérie. Inštitúcie sa tak usilujú prilákať dostatočné množstvo návštevníkov, nové segmenty trhu, generovať príjmy a súčasne naplňať svoje významné spoločenské funkcie a poslanie.

Dlhodobá vízia trvalo udržateľného rozvoja cestovného ruchu na Slovensku. Na Slovensku existujú dobré predpoklady pre trvalo udržateľný rozvoj kultúrneho cestovného ruchu, nakoľko ešte nemá masový charakter, prevládajú malé a stredné podniky a je zachovaný stále rozsiahly objem kultúrneho a prírodného dedičstva. Pre jeho aktívnejší rozvoj však bude potrebná zmena, úprava alebo úplná transformácia viacerých prístupov.

Podpora trvalo udržateľného kultúrneho cestovného ruchu vyžaduje integrovaný prístup, efektívnejšiu organizáciu na miestnej a regionálnej úrovni, výraznú finančnú podporu na ochranu a obnovu kultúrnych pamiatok, budovanie nových atrakcií na báze kultúrnych a historických hodnôt a inovačné prístupy k tvorbe produktu s využitím informačných technológií a s celoživotným vzdelávaním.¹¹

Pre dosiahnutie ideálneho modelu kultúrneho cestovného ruchu bude preto potrebná väčšia iniciatíva samosprávnych orgánov, kooperatívne vzťahy verejného a súkromného sektora, aktívnejšia podpora domáceho cestovného ruchu, podpora občianskych aktivít, dobrovoľníkov a miestnych podnikateľov, výmena a získavanie dobrých skúseností a modelov zo zahraničia. Je nevyhnutnosťou transformovať finančné mechanizmy kultúry a cestovného ruchu, vytvárať integrované balíky služieb, venovať zdroje na revitalizáciu kultúrnych pamiatok a zariadení, rozvíjať tradičnú remeselnú výrobu a výraznejšie aktivizovať programy rozvoja vidieka.

Osobitou úlohou bude modifikácia vzdelávacích programov, výchovy v rodinách a činnosti kultúrno-osvetových zariadení, ktoré musia byť vo svojich aktivitách dôslednejšie zamerané na ciele udržateľného rozvoja, a to aj s akcentom na proces celoživotného vzdelávania. Budovanie národnej identity a povedomia, posilnenie významu problematiky ochrany kultúrneho dedičstva, rozvoj určitého stupňa kultúrnych kompetencií, sociálneho cítenia a tiež získavanie environmentálnych znalostí a poznanie mechanizmov udržateľnej ekonomiky je výzvou, perspek-

⁸ BUCHER 2010: 228.

⁹ Agenda pre trvalo udržateľný a konkurencieschopný európsky cestovný ruch, s. 3.

¹⁰ Pozri: WIJESINGHE, T. *A Proposed Methodology for Measuring the Economic Value of Cultural Monuments* <http://www.international.icomos.org/publications/93sy_eco18.pdf>.

¹¹ BOROVSÝ – SMOLKOVÁ – NIŇAJOVÁ 2008: 89.

tívou a jednou z podmienok osobnostného rozvoja jednotlivca i krajiny ako celku.

Literatúra a pramene:

BOROVSKÝ, J. – SMOLKOVÁ, E. – NIŇAJOVÁ, I. *Cestovný ruch - trendy a perspektívy*. Bratislava 2008.

BUCHER, S. *Kultúrny cestovný ruch ako predpoklad trvalo udržateľného rozvoja regiónu*. In: *Zborník II. Medzinárodná konferencia doktorandov o geoturizme*. Košice 2010, s. 227- 234.

KESNER, L. *Marketing a management múzeí a památok*. Praha 2005.

Regionalizácia cestovného ruchu v Slovenskej republike. Bratislava 2005.

Agenda pre trvalo udržateľný a konkurencieschopný európsky cestovný ruch

Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja Slovenskej republiky. [online]. 2010. [cit. 2010.08.30]. Dostupné na internete: <www.tur.vlada.gov.sk/data/files/950.pdf>.

Position paper on the encouragement of cultural tourism and the mitigation of its effects [online]. 2010. [cit. 2010.08.27]. Dostupné na internete:

<http://www.europanostra.org/UPLOADS/FILS/EN_position_paper_cultural_tourism.pdf>.

Declaration of the International Council of Museum and the World Federation of Friends of Museums for worldwide Sustainable Cultural Tourism. [online]. 2010. [cit. 2010.08.26]. Dostupné na internete:

<http://icom.museum/declaration_tourism_eng.html>.

Kontakt:

PhDr. Michala Dubska

KMKaT FF UKF v Nitre

Štefánikova 67

949 74 Nitra

E-mail: michala.dubska@ukf.sk

Organizácia domáceho turizmu na Slovensku

Alexandra Piláriková - Boris Michalík

Kľúčové slová:

organizácia turizmu, domáci cestovný ruch, regionálny rozvoj

Abstract:

Domestic tourism is important factor of regional development. Especially there is stimulation of new established organisation structures through multiplication effect of tourism. Contribution is focused to clarify the importance of internal tourism in Slovakia and in the world. There are few strategic documents and legislative arrangements of which main aim is to help domestic tourism development. Paper emphasises that accent is on destination management systems introduction.

Cestovný ruch ako faktor rozvoja regiónov.

Z regionálneho hľadiska má rozvoj cestovného ruchu

veľký význam pre ekonomiku. Cestovný ruch je zdrojom príjmov regiónu, podieľa sa na tvorbe hodnoty a vďaka jeho multiplikačnému efektu stimuluje aj vznik nových organizačných štruktúr v regióne. Turizmus podporuje rozvoj technickej i sociálnej infraštruktúry a dostáva do popredia otázku starostlivosti o životné prostredie. Z miestneho pohľadu je cestovný ruch zdrojom zvýšenia príjmov samosprávy aj významným faktorom zamestnanosti.

Rozvoj cestovného ruchu v regióne je možné riadiť a usmerňovať vhodnou regionálnou politikou, ktorá má stanovené reálne ciele. Regionálny rozvoj sa nesmie obmedziť len na regionálny rast. Musí rešpektovať ekonomické, sociálne a environmentálne aspekty progresu a nesmie ohrozovať ekologickú stabilitu, sociálne prostredie ani kultúru regiónu. Malo by ísť o plánovaný integrovaný rozvoj turizmu, ktorý by umožnil využiť potenciál cestovného ruchu regiónu (primárnu a sekundárnu ponuku) a rešpektoval by ekologické kritériá rozvoja (PELLEŠOVÁ 2002:24).

Cestovný ruch je tiež tvorcom pridanej hodnoty vytvorenej použitím výrobných faktorov. Krátkodobu ju možno vyjadriť ako prírastok hrubého domáceho produktu, na makroúrovni vedie z dlhodobého hľadiska k rastu národného bohatstva. Turizmus tak plní aj výrobnú funkciu, pretože generuje dodatočné pracovné miesta a kapitálové príjmy. Určenie zamestnanosti v oblasti cestovného ruchu v regióne je však ťažké, pretože vytvára pracovné miesta aj v iných odvetviach a odhady komplikuje aj sezónnosť.

Z ekonomického hľadiska vystupuje cestovný ruch v regióne ako trojaký multiplikátor:

- a) príjmový multiplikátor znamená, že majiteľ podniku cestovného ruchu použije príjmy za poskytnuté služby na spotrebu vo svojom regióne. Pokiaľ by získané prostriedky uložil, efekt z jeho činnosti by bol rovnaký, ako keby tieto prostriedky investoval na nákup v inom regióne,
- b) mzdový multiplikátor vytvára efekt v podobe miezd a plátov na novovytvorených pracovných miestach. Obyčajne má vyššiu hodnotu ako multiplikátor zamestnanosti, nakoľko prírastok miezd je väčší ako prírastok zamestnanosti,
- c) multiplikátor zamestnanosti vychádza zo spotreby v cestovnom ruchu, ktorá iniciuje vznik nových pracovných príležitostí. Multiplikačným efektom tak cestovný ruch vytvára niekoľkonásobný počet nových pracovných miest. (PELLEŠOVÁ 2002:47).

Význam domáceho cestovného ruchu vo svete a na Slovensku. Domáci cestovný ruch je v našom priestore často prehliadaný, ale jeho význam pre krajinu je podstatný, pretože prispieva k rozvoju udržateľného cestovného ruchu (GHIMIRE 2001:58). Dôraz na domáci cestovný ruch v rozvojových krajinách je často presadzovaný, pretože predstavuje opodstatnenú zložku rozvoja hospodárstva a jednu z dostupných možností rekreácie pre domáce obyvateľstvo. V mnohých krajinách štatistiky domáceho cestovného ruchu prevyšujú príchod turistov zo zahraničia (GHIMIRE 2001:58).

Domáci cestovný ruch je považovaný za „chrbticu“ rozvoja turizmu vo svete. O jeho stimuláciu sa

snažia aj krajiny so špičkovými indikátormi v medzinárodnom turizme. V krajinách ako je Austrália, Kanada, USA a Francúzsko predstavuje domáci cestovný ruch viac ako 60 % podiel na celkovej spotrebe a je tak dôležitým národným benefaktorom. Vo Francúzsku domáci cestovný ruch pokrýva až 70% hotelovej návštevnosti (podľa WTO 2009:< http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2008_e/its08_toc_e.htm>).

Obyvatelia USA realizujú ročne vo vlastnej krajine viac ako 990 miliónov dovolení a iba 60 miliónov pobytov trávajú mimo krajiny. Zatiaľ čo uskutočnia 100 ciest v rámci vlastnej krajiny, do zahraničia vycestujú iba jedenkrát a ich dlhodobé (viac ako 10-dňové) dovolenky strávené v cudzine nedosahujú ani 3% z celkového počtu strávených pobytov (BIGANO 2004:57). Motívy účasti na domácom cestovnom ruchu sú však vo svete rozdielne. Často sú motivované návštevou príbuzných a priateľov, služobnými povinnosťami, zdravotnými dôvodmi, náboženskými a inými aspektmi. Tieto faktory je potrebné skúmať z hľadiska voľby správneho prístupu k riadeniu turizmu zo strany exekutívy.

Štátna politika cestovného ruchu v Slovenskej republike sa špecificky zameriava na podporu domáceho cestovného ruchu a zdôvodňuje ako prispieva k rovnomernejšiemu obmedzovaniu hotelovej kapacity, k zmierneniu sezónnosti, k rovnomernejšiemu vyťaženiu pracovnej sily, zvyšovaniu príjmov z cestovného ruchu, skvalitneniu životnej úrovne.

Dostatočná podpora domáceho cestovného ruchu zo strany štátu bude mať za následok, že časť finančných prostriedkov vynaložených na zahraničné dovolenky bude investovaná do pobytov na území Slovenskej republiky, čo významnou mierou prispeje nielen k rozvoju destinácií. Dôležitým nástrojom podpory domáceho cestovného ruchu bude zavedenie rekreačných šekov ako systémového nástroja. Tento systém umožní účasť ekonomicky slabším vrstvám obyvateľstva na cestovnom ruchu a prispeje k naplneniu tzv. Montrealskej deklarácie z roku 1997 o právach ľudí na cestovanie a voľný čas a o význame sociálneho cestovného ruchu. Odborníci v turizme sa viackrát snažili o legislatívne uchopenie rekreačných poukázok podľa vzoru iných krajín, avšak neúspešne.

Snahou musí byť zníženie podielu pasívneho turizmu v prospech domáceho cestovného ruchu. Polemiku vytvárajú názory, ktoré o domácom cestovnom ruchu uvažujú až v rámci druhej či tretej dovolenky v roku.

Domáci cestovný ruch pred rokom 1989. Rozvoj domáceho cestovného ruchu na Slovensku mal pred rokom 1989 rozdielne priority. V období od roku 1950 do roku 1960 bolo hlavnou úlohou domáceho cestovného ruchu uspokojovanie rekreačných potrieb občanov ČSSR s cieľom regenerácie fyzických síl a oddychu. Cestovný ruch v podmienkach socializmu mal všetky črty nekomerčného odvetvia. Turizmus nebol považovaný za prioritu v hospodárskom plánovaní, pretože nebol vnímaný ako ekonomicky efektívny. Napriek tomu, že cestovný ruch bol ideologicky limitovaný, štát kládol dôraz na podporu domáceho cestovného ruchu.

Mnohé podniky a ich závody mali svoje vlastné odborárske zariadenia. Pracovníci s najlepšimi výsledkami

cestovali na dovolenky na základe zvýhodnených poukazov. Rekreačné boli dostupné prakticky pre všetkých, pretože bolo možné využiť lacné pobyty v rámci podpory sociálneho turizmu štátom.

V roku 1963 bol zákonom č. 104/1963 Zb. zriadený Vládny výbor pre cestovný ruch ako orgán vlády Československej socialistickej republiky pre riadenie domáceho a zahraničného cestovného ruchu a následne zákonom Slovenskej národnej rady č. 9/1964 Zb. zriadený Výbor Slovenskej národnej rady pre cestovný ruch ako oblastný orgán Vládneho výboru ČSSR pre cestovný ruch a súčasne ako orgán Slovenskej národnej rady.

Tieto výbory vlády ČSSR a Slovenskej národnej rady sa okrem organizovania a riadenia cestovného ruchu zúčastňovali na dojednávaní medzinárodných zmlúv o cestovnom ruchu, zastupovali Československú socialistickú republiku v medzinárodných organizáciách cestovného ruchu, schvaľovali plán rozvoja cestovného ruchu a vydávali na základe zákonných splnomocnení všeobecne záväzné právne predpisy pre oblasť cestovného ruchu. Výkon štátnej správy v oblasti cestovného ruchu okrem ústredného orgánu - Ministerstva obchodu Slovenskej socialistickej republiky na úrovni krajov, okresov, miest a obcí zabezpečovali odbory obchodu a cestovného ruchu národných výborov na základe zákona č. 69/1967 Zb. o národných výboroch v znení neskorších predpisov.

V záujme zabezpečenia komplexného rozvoja cestovného ruchu sa v jednotlivých rekreačných oblastiach vytvárali od roku 1974 pri okresných národných výboroch na základe rozhodnutia pléna ONV tzv. okresné správy cestovného ruchu ako ich rozpočtové alebo príspevkové organizácie. Ich poslaním bolo zabezpečiť uplatnenie metodického a plánovitého riadenia doplnkovej rekreačnej a športovej vybavenosti v strediskách cestovného ruchu, zvyšovanie úrovne hygieny a čistoty, rozvoj infraštruktúry stredísk a poskytovanie neplatených služieb účastníkom cestovného ruchu. Na poskytovanie informácií, na zabezpečenie propagácie a poskytovanie služieb účastníkom cestovného ruchu vznikali v rámci okresných správ cestovného ruchu cestovné informačné kancelárie Slovako-tour. Tieto okresné správy cestovného ruchu fungovali až do roku 1990, kedy v rámci malej privatizácie bol majetok postupne privatizovaný.

Hlavnými stratégiami rozvoja cestového ruchu za ČSSR bola podpora nízko nákladového cestovného ruchu v súvislosti s právom občanov na cestovanie zdarma s reštrikciami socialistického režimu. Štát poskytoval bezplatné dovolenky pre obdobie 3-6 týždňov najmä pre pracovníkov v baniach, v školstve a iných odborných oblastiach. Väčšina obyvateľov ČSSR využila 4 – 7 dňové bezplatné pobyty poskytované štátom na základe poukazov. Napriek tomu, že v 80. rokoch štát upriamil pozornosť na zlepšenie ubytovacích zariadení na Slovensku, je potrebné vyzdvihnúť, že väčšina občanov využívala možnosť ubytovania v rekreačných zariadeniach Robotníckeho odborového hnutia. V roku 1989 bolo v Česku iba 15300 lôžok komerčného charakteru a 30990 lôžok nekomerčného typu, ktoré patrili rôznym inštitúciám a podnikom. Na Slovensku bolo 66100 komerčných lôžok a 76700 nekomerčných s veľkými rozdielmi v kvalite a typológii

služieb. Ubytovacia využiteľnosť bola veľmi nízka a v Česku dosahovala 21.9 % a na Slovensku iba 17.9 % (BALÁŽ 2000:202).

V roku 1987 z 5,1 mil. obyvateľov Slovenska investovalo na dlhodobé dovolenky do komerčných zariadení cestovného ruchu iba 17 % občanov a 24 % rekreantov sa ubytovalo v zariadeniach podnikov a inštitúcií, 24,8 % občanov sa rekreovalo v súkromných chatách, zatiaľ čo 23,9 % občanov prechodne pobývalo u priateľov a rodinných príslušníkov. Počas krátkodobých dovolenkových pobytov iba 4 % Slovákov využilo komerčné ubytovanie a 48 % sa ubytovalo u priateľov a rodiny, zatiaľ čo 27 % ostalo v chatách mimo bydliska (BALÁŽ 2000: 210).

Je potrebné poznamenať, že pred rokom 1989 existovali priaznivé podmienky, ktoré motivovali občanov zúčastniť sa domáceho cestovného ruchu. Ľudia nemali možnosť podnikáť a nemali možnosť druhého zamestnania, čo spôsobovalo lepšie využitie voľného času. Tieto podmienky sa výrazne zmenili po revolúcii, kedy sa začal cestovný ruch v rámci Slovenska katalogizovať na základe charakteru ponuky, doplnkových služieb a celkovej kvality aranžmánu.

Podpora domáceho turizmu v súčasnosti. V záujme progresivity v oblasti cestovného ruchu je nevyhnutné jasne definovať postavenie cestovného ruchu v štruktúre národného hospodárstva. Platná stratégia rozvoja cestovného ruchu na roky 2007-2013 sa dotýka súkromného i verejného sektora a od nej sa odvíja ďalšie jeho smerovanie. Stratégia sa stala aj východiskom pre zostavovanie výziev na podporu projektov zo štrukturálnych fondov Európskej únie pre roky 2007 - 2013.

Obsahom stratégie sú ciele rozvoja cestovného ruchu Slovenskej republiky:

1. posilnenie postavenia odvetvia cestovného ruchu v národnom hospodárstve
2. rast konkurencieschopnosti odvetvia cestovného ruchu Slovenskej republiky
3. zvýšenie atraktívnosti Slovenskej republiky ako dovolenkového cieľa
4. rast objemu pobytového cestovného ruchu
5. zlepšenie štruktúry návštevníkov skvalitňovaním poskytovaných služieb
6. riešenie obmedzení rozvoja podnikateľského prostredia a cestovného ruchu z pohľadu ochrany životného prostredia
7. podpora tvorby nových pracovných príležitostí, najmä v regiónoch s významným potenciálom pre cestovný ruch (Podľa MH SR 2009:<<http://www.economy.gov.sk/statna-politika-cestovneho-ruchu-slovenskej-republiky-6283/127968s>>).

Dosiahnutie týchto cieľov predpokladá podporovať, rozvíjať a skvalitňovať nasledujúce ťažiskové formy rozvoja cestovného ruchu:

Letnú turistiku a pobyty pri vode pri výstavbe stredísk pre letné športy, akvaparkov, termálnych kúpalísk a podobných zariadení zabezpečiť koexistenciu medzi záujmami štátu na úseku ochrany prírody a krajiny a záujmami trvalo udržateľného cestovného ruchu.

Kúpeľný a zdravotný cestovný ruch, ktorý na Slovensku svojou úrovňou patrí tradične medzi vyspelé krajiny Európy, najmä pre kvalitu liečivých vôd, bahna, klímy, ale aj vysoký štandard zdravotníckych služieb v kúpeľoch.

Zimný cestovný ruch a zimné športy. Preferovať dobudovanie, rekonštrukciu a zlepšovanie kvality už existujúcich zariadení a stredísk a nimi poskytovaných služieb. Pritom rešpektovať záujmy ochrany prírody, krajiny a životného prostredia, vyjadrené v príslušnej legislatíve.

Mestský a kultúrno-poznávací cestovný ruch, ktorý od sedemdesiatych rokov minulého storočia v Európe neustále narastá. Zabezpečenie rozvoja mestského cestovného ruchu by malo byť predovšetkým úlohou mestských úradov vychádzajúc pritom z vlastných koncepcií rozvoja.

Vidiecky cestovný ruch a agroturistika - u nás relatívne nová forma cestovného ruchu, aktuálna najmä v horských a podhorských oblastiach, pretože približne dve tretiny územia Slovenska má vidiecky charakter. Je ho možné rozvíjať takmer všade, keď príroda spojená s ľudovými zvykmi, folklórom, tradičnými remeslami, životom na dedine, gazdovaním na hospodárskom dvore sú tým, čo nás odlišuje od okolitých krajín a robí z nás atraktívnu krajinu najmä pre zahraničných návštevníkov. Medzi aktuálne trendy v oblasti cestovného ruchu na Slovensku patrí rozvoj golfovej turistiky, akvaparkov, budovanie apartmánových domov a taktiež rast rezervácií cez internet.

Rozvoj domáceho cestovného ruchu ako jednu z priorít deklarovalo už niekoľko slovenských vlád. Oficiálne stratégie jeho rozvoja však o ňom uvažovali v príliš teoretických rovinách, bez pomenovania konkrétnych nástrojov ako dosiahnuť zlepšenie súčasného stavu.

Jeden z dokumentov - Program na podporu domáceho cestovného ruchu – zdôrazňuje, že je potrebné:

- zvýšiť povedomie obyvateľov Slovenskej republiky o možnostiach trávenia dovolenky doma,
- zabezpečiť vyššie využívanie existujúcich zariadení cestovného ruchu, najmä v mimosezónnom období,
- skvalitniť a rozšíriť regionálne produkty cestovného ruchu a využiť ich pri tvorbe ponuky aj v domácom cestovnom ruchu,
- vytvoriť podmienky pre účasť aj sociálne slabších vrstiev obyvateľstva v domácom cestovnom ruchu,
- zvýšiť kvalitu poskytovaných služieb.

Keďže cestovný ruch má medziodvetvový charakter, je koordinovaný na národnej úrovni a zároveň sú zladované záujmy jednotlivých rezortov, ktoré do určitej miery ovplyvňujú jeho rozvoj. Túto úlohu zabezpečuje Rada pre cestovný ruch Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky¹ ako poradný orgán Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky. Medzi ďalšie úlohy štátnej

¹ Agenda cestovného ruchu prejde od 1. 7. 2010 pod gesciu Ministerstva kultúry (a cestovného ruchu), následne od 1. 11. 2010 bude presunutá do zodpovednosti Ministerstva dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja. Predpokladáme, že tieto zmeny čiastočne organizačne destabilizujú situáciu v segmente cestovného ruchu v Slovenskej republike.

správy, súvisiace s cestovným ruchom, ktoré sú v pôsobnosti iných rezortov, patrí tvorba konkurenčného prostredia (dane, úľavy, normy, kvalita), rozvoj dopravnej infraštruktúry či ochrana prírody a krajiny.

Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky spolupracuje so samosprávnymi krajmi zodpovednými za oblasť cestovného ruchu, zúčastňujúcich sa na spoločnom postupe pri marketingových a propagačných aktivitách. Špeciálnou inštitúciou zameranou na marketing a štátnu propagáciu cestovného ruchu Slovenskej republiky je Slovenská agentúra pre cestovný ruch, zriadená Ministerstvom hospodárstva SR v roku 1995 ako štátna príspevková organizácia. Jej činnosť je zameraná na marketingové, propagačné činnosti, edičnú činnosť, poradenskú a konzultačnú činnosť a implementáciu štrukturálnych fondov EÚ do cestovného ruchu.

Slovenská agentúra pre cestovný ruch je oprávnená vykonávať oficiálne zastúpenia v zahraničí a vytvárať detašované pracoviská v tuzemsku a v zahraničí. V súčasnosti fungujú zahraničné zastúpenia Slovenskej agentúry pre cestovný ruch v Českej republike, Poľsku, Nemecku, Rakúsku, Maďarsku, Holandsku a Ruskej federácii, Číne a vo Veľkej Británii. Je potrebné dodať, že propagácia Slovenska je agentúrou realizovaná častejšie v zahraničí, ako na domácich trhoch. V rámci rozvoja domáceho cestovného ruchu je potrebné zamerať sa na tento segment dôslednejšie.

V zmysle zákona č. 302/2001 Z. z. je pôsobnosť samosprávneho kraja v oblasti cestovného ruchu zakotvená v § 4 písm. k) ako koordinácia cestovného ruchu. V zákone č. 416/2001 Z. z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky sú kompetencie kraja na úseku cestovného ruchu v regiónoch, podnecovať k návštevnosti regiónu propagačnými aktivitami a podporovať samosprávy miest a obcí pri riešení otázok spojených s cestovným ruchom. Župy sa zúčastňujú na vypracovávaní programov hospodárskeho a sociálneho rozvoja pre územie samosprávneho kraja, zároveň vypracovávajú územné plány, zabezpečujú rozvoj dopravnej infraštruktúry vo svojej pôsobnosti, vytvárajú finančné zdroje na realizáciu aktivít v cestovnom ruchu, zriaďujú pracovné komisie a regionálne združenia cestovného ruchu, zriaďujú a prevádzkujú regionálne turistické informačné kancelárie, inštalujú a udržiavajú informačné a propagačné systémy, vytvárajú informačné databázy, starajú sa o výchovu obyvateľstva smerujúcu k podpore rozvoja cestovného ruchu a podnikajú v spolupráci so subjektmi pôsobiacimi na území samosprávneho kraja (GÚČIK 2006:74).

V regionálnom kontexte patrí dôležitá úloha aj regionálnym poradensko-informačným centrá a regionálnym rozvojovým agentúram. Svoje služby poskytujú obciam, mestám, verejným inštitúciám, mimovládny neziskovým organizáciám, malým a stredným podnikateľom, ale aj širokej verejnosti a to v oblasti poradenstva, konzultácií, prípravy a realizácie projektov, manažmentu, vzdelávania, partnerstiev, propagácie a pod. V rámci cestovného ruchu je dôležitá ich pôsobnosť pri usmerňovaní podnikateľov uchádzajúcich sa o čerpanie prostriedkov zo štrukturálnych fondov EÚ.

Už spomenutý zákon č. 416/2001 o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a vyššie územné celky v § 2 písm. l) vymedzuje pôsobnosť obce na úseku cestovného ruchu. Obce majú v zmysle zákona povinnosť vypracovávať programy cestovného ruchu a zároveň koordinovať spoluprácu právnických osôb vo veciach cestovného ruchu.

Mestá a obce vytvárajú plány hospodárskeho a sociálneho rozvoja na území mesta a obce vrátane koncepcií rozvoja cestovného ruchu, vypracovávajú územné plány, koordinujú subjekty v danom teritóriu pri poskytovaní služieb cestovného ruchu, tvoria vlastné finančné nástroje na realizáciu aktivít v cestovnom ruchu, zriaďujú pracovné komisie a združenia cestovného ruchu, zriaďujú a prevádzkujú turistické informačné kancelárie, budujú infraštruktúru podporujúcu aktivity v cestovnom ruchu.

Spolupráca medzi podnikateľským sektorom ako i verejným a súkromným sektorom je možná pri intenzívnom využití kooperačných systémov, najmä miestnych a regionálnych združení cestovného ruchu alebo dobrovoľných profesijných združení. Určujúci význam majú pritom miestne združenia cestovného ruchu, ktoré sa môžu na princípe subsidiarity spájať do regionálnych združení s cieľom plnenia spoločných úloh. Fungujúce miestne a regionálne združenia cestovného ruchu zohrávajú dôležitú úlohu pri vytváraní produktu cestovného ruchu. Túto činnosť v súčasnosti sčasti plnia turistické informačné kancelárie, ktoré predstavujú dobrý príklad spolupráce verejného a súkromného sektora.

Významným príspevkom k rozvoju domáceho cestovného ruchu by mal byť aktuálny zákon č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu. Jeho cieľom je aktivizovať vznik lokálnych a regionálnych združení cestovného ruchu ako kľúčových jednotiek integrovaného rozvoja turizmu v cieľových miestach.

Združenie cestovného ruchu by malo koordinovať svojich členov pri tvorbe a realizácii programu rozvoja cestovného ruchu v území svojej pôsobnosti, tvoriť a realizovať marketing a propagáciu cestovného ruchu v destinácii. Dôležitou súčasťou je presadzovanie spoločných záujmov v cestovnom ruchu, spolupráca s orgánmi obce pri koordinácii rozvoja turizmu, podpora kultúrneho, spoločenského života a zachovanie kultúrneho dedičstva. Podstatné je tiež organizovať podujatia pre návštevníkov, poskytovať svojim členom poradensko-konzultačné služby, spracovávať a predkladať projekty rozvoja cestovného ruchu a zabezpečovať ich realizáciu.

Významnú úlohu, najmä v rozvoji vidieckeho cestovného ruchu, majú mimovládne organizácie (občianske združenia, nadácie) podporujúce projekty rozvoja, vzdelávacie aktivity a projekty ochrany prírodného prostredia a kultúrneho dedičstva.

V súčasnosti sa čoraz viac stretávame s názormi, že rozvoj cestovného ruchu v regiónoch vyžaduje aplikáciu destinačného manažmentu. Ide o strategický prístup, ktorý zahŕňa plánovanie, vývoj, marketing a využívanie zdrojov s cieľom posilniť rast cestovného ruchu v danej destinácii. Z hľadiska manažmentu je turistická destinácia fundamentálnou jednotkou, v ktorej sa uskutočňuje rozvoj turistického produktu a zároveň implementácia politiky

cestovného ruchu a súčasne slúži ako základná jednotka, kde sa uskutočňuje aj analýza cestovného ruchu. V rámci destinačného manažmentu sa čoraz viac spomína pojem DMO (Destination Management Organization), kde sa zastrešujú subjekty z verejného a súkromného sektora zainteresované na rozvoji cestovného ruchu v destinácii a funguje na princípe partnerstva (GÚČIK 2006:75).

Rozvoj regiónov ma tendenciu spájať subjekty tzv. klastrovaním, ktoré podporuje aj Európska únia. Klastre si možno predstaviť ako miestne, geograficky blízke koncentrácie vzájomne prepojených firiem a inštitúcií v konkrétnom odbore. Tieto navzájom spolupracujú a tiež sa dopĺňajú. V takom prípade združujú subjekty cestovného ruchu zo súkromného a verejného sektora, koordinujú spoluprácu týchto subjektov, strategicky usmerňujú budovanie regionálneho cestovného ruchu, sú nositeľmi inovácií v danom odvetví.

Na Slovensku má cestovný ruch vďaka prírodnému potenciálu a potenciálu vytvoreného človekom možnosť zaujať v národnom hospodárstve a spoločnosti strategické postavenie. Napriek tomu, rozhodujúcu úlohu pri rozvoji cestovného ruchu má súkromný sektor. Úlohou verejného sektora je formulovanie stratégie jeho rozvoja a definovanie nástrojov na jej zabezpečenie. Preto je dôležitá politika štátu v cestovnom ruchu, ale aj nevyhnutnosť aktualizácie jej orientácie, ako reakcia na súčasné zmeny v sektore hospodárstva.

Literatúra a pramene:

GÚČIK, M. a kol.: *Manažment cestového ruchu*, Banská Bystrica 2006

PELEŠOVÁ, P.: *Reflexe k hospodárskej politice ČR v procese transformace*, Karviná 2002

GHIMIRE, K.: *The Native Tourist: Mass Tourism within Developing Countries*, 2001

BIGANO, A - HAMILTON, M.: *A Global Database of Domestic and International Tourist Numbers at National and Subnational Level*, Dublin, 2004

BALÁŽ, V. – WILLIAMS, A.: *Tourism in transition, economic change in Central Europe*, New York 2000

<http://www.economy.gov.sk/statna-politika-cestovneho-ruchu-slovenskej-republiky-6283/127968s> (15-05-2010)

http://www.wto.org/english/res_e/statistics_e/its2008_e/its08_toc_e.htm (15-05-2010)

Kontakt:

PhDr. Alexandra Piláriková
Trnavský samosprávny kraj
Odbor cestovného ruchu a propagácie
Starohájska 10
917 01 Trnava
E-mail: apilarikova@yahoo.com

PhDr. Boris Michalík, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
E-mail: bmichalik@ukf.sk

Event marketing v cestovnom ruchu

Katarína Kompasová (Havranová)

Kľúčové slová:

marketing cestovného ruchu, nástroje marketingu cestovného ruchu, event, event marketing

Abstract:

Event marketing is the marketing activity in the center of which stands events. Uses of emotions in marketing communications and is based on the fact that people remember best what they actually spend. It is one of the most important marketing tools. Therefore events are used in tourism. The most common event marketing activities in tourism are conference, seminar, presentation, gala programs, parties and others.

Marketingové riadenie cestovného ruchu patrí do sféry marketingu služieb. Pri službách dochádza k priamemu kontaktu so zákazníkom, je tu prevládajúca orientácia na zákazníka. Hlavná odlišnosť od marketingu výrobkov spočíva v hmotnej a nehmotnej podobe. K najčastejším vlastnostiam odlišujúcich výrobky od služieb patria: nehmotnosť, neoddeliteľnosť, rôznorodosť, dočasnosť, nemožnosť vlastníctva. Služby, ktoré sa poskytujú v marketingu cestovného ruchu majú aj určité špecifické charakteristiky, ktorými sú: výrazný vplyv emócií a psychiky pri ich nákupe, dôraz na kvalitu a image, kratšia trvanosť služieb, komplikovanejšie distribučné cesty, komplementarita služieb (jednotlivé služby vyvolávajú potrebu ďalšej služby), mnohokrát sezónny charakter, dôraz na propagáciu a iné.

Cieľom marketingu je uspokojiť potreby a želania spotrebiteľov v cestovnom ruchu a dosiahnuť svoj stanovený cieľ, teda zisk. Príkladom sú stravovacie zariadenia, ktoré uspokojujú potrebu stravy v rámci základného aj doplnkového stravovania. V rámci nich môže ísť aj o uspokojenie potreby spoločensko-zábavných služieb. Stravovacie zariadenia sú viazané na svoju kapacitu. Kapacity, ktoré majiteľ má, chce a musí predávať v takom rozsahu, aby ich využil efektívne a so ziskom.¹ Pri stravovacích zariadeniach je ich využitie poskytovaním služieb viazané časom. Ak nedochádza k ich využitiu a predaju každodenne, dochádza k stratám.

Vo všeobecnosti je cieľom marketingu vytvorenie výmeny, uspokojenie cieľov a očakávaní jednotlivcov alebo organizácií. No ciele marketingu podnikov cestovného ruchu sa dajú konkretizovať i nasledovne:² všeobecné – napríklad zvýšenie podielu, alebo zisku na trhu, vylepšenie image, rozšírenie klientely; konkrétne – napríklad získanie novej cieľovej skupiny, klientely a korektúra existujúceho image. Na realizáciu týchto cieľov je potrebné zvoliť také opatrenia a stratégie, ktoré napomôžu k správnej voľbe nástrojov marketingového mixu.

¹ SLÁDEK A KOL. 2001: 356-357.

² NOVACKÁ A KOL. 1999: 325.

Marketing cestovného ruchu je komplikovanejší a vyžaduje si špeciálny prístup k tvorbe marketingového mixu. Zatiaľ čo v iných odvetviach si podniky vystačia s klasickým marketingovým mixom, tzv. „4P“ (Produkt, Cena, Distribúcia, Podpora predaja), pri cestovnom ruchu sa stretávame aj s tzv. „8 P“, čiže ďalšími štyrmi nástrojmi, ktoré podniky cestovného ruchu uplatňujú: *People* (ľudia); *Partnership* (spolupráca); *Packaging* (balíky služieb, napríklad program spoločnosti McDonald's „Happy meal“); *programming* (programová špecifikácia balíkov služieb).

Príklad uplatnenia „8P“ pri podniku cestovného ruchu: Uplatňovanie všetkých ôsmich marketingových nástrojov („8P“) v cestovnom ruchu môžeme uviesť na príklade pohostinského podniku „XY“ zameraného na národnú gastronómiu. Aktivita na splnenie tohto kroku by vyzerali nasledovne:

1) *Produkt pohostinského podniku.* Pri pohostinských podnikoch zameraných na národnú gastronómiu by v rámci ponuky mali mať prevahu tradičné slovenské jedlá a regionálne špeciality s možnosťou zakúpenia tradičných potravín. Okrem toho pohostinské podniky by nemali produkt orientovať výlučne na jedlá a nápoje. Tie musia byť doplnené bezchybnými službami a prvkami, ktoré zahŕňa správanie zamestnancov. Je potrebné, aby takéto podniky *zamestnávali výlučne kvalifikovaný personál, spĺňali kritéria kvality obsluhy (dôraz na znalosť produktu a prístup k zákazníkovi), dbali na vzhľad, oblečenie, čistotu a hygienu zamestnancov.* Keďže súčasťou produktu je i exteriér a interiér (dôležitá súčasť produktu pohostinského podniku, predovšetkým pri orientácii na národnú gastronómiu), kladie sa dôraz na: *celkový vzhľad, nábytok, inventár, oblečenie personálu, dekorácie.*

2) *Prí cene produktu* by pohostinské podniky mali prihliadať na klasickú cenotvorbu typickú pre tento typ podnikania. Mala by pozostávať z jedál a nápojov, ale i doplnkových služieb a služieb obsluhy. Ide teda o agregovanú cenu, zloženú z nákladových (ceny základných surovín, ceny doplnkových potravín, ceny pochutín), daňových a výnosových položiek. Musí obsahovať i kalkulačnú prirážku na zabezpečenie zisku.

3) *Distribučné cesty* fyzicky nefungujú v pravom zmysle, pretože sú to predovšetkým zákazníci, ktorí musia prísť do reštaurácie a konzumovať ponúkané jedlá a nápoje.

4) *V rámci propagácie* by sa pohostinské podniky mali viac zameriavať na cielenú propagáciu. Mali by kladť dôraz na prvý dojem, prvý kontakt s pohostinským podnikom a pravidelne informovať o všetkých akciách a podujatiach, ktoré usporadúvajú. Prostriedkom naplnenia tohto cieľa môže byť kvalitne spracovaná web – stránka (dizajn, obsah, aktualizácia). Indikátorom môže byť zavedenie merania frekvencie využívania stránky, zriadenie verejného diskusného fóra, zisťujúceho spätnú väzbu zákazníkov na produkt, doplnkové akcie a pod. V rámci práce s verejnosťou (PR) by pohostinské podniky mali dbať na vytvorenie jednotného imidžu, na ktorý by využili komplexný balík (*Corporate Identity*). Počnúc celkovým dizajnom podniku, vrátane jednotným dizajnom jedálnych

a nápojových lístkov, vizitiek, web – stránky, informačného systému značenia, či pravidelnej inzercie a pod. dbať na *jednotný imidž pohostinského podniku (Corporate Image).* V súlade s ponúkaným produktom národnej gastronómie sa tak zabezpečí odlišnosť od konkurenčných podnikov a zvýši konkurencieschopnosť zariadenia.

5) *Ľudia (people)* predstavujú primárnu zložku fungovania pohostinského podniku a vytvárania celkového produktu zariadenia. Pohostinský podnik zameraný na národnú gastronómiu by mal kladť dôraz na interný marketing (motivovať, vzdelávať, školiť zamestnancov), predovšetkým obsluhujúci personál, ktorý je v priamom kontakte so zákazníkmi. Podnik by mal do tvorby produktu zapájať aj svojich zákazníkov, občanov, orientovať sa na celkovú spoluprácu a zapájanie rôznych subjektov.

6) *Spolupráca (partnership)* je dôležitým faktorom, na ktorý by sa pohostinské podniky mali zameriavať a zahrnúť ju do svojej marketingovej filozofie. V súčasnosti sa kladie dôraz na *„partnerstvo verejného a súkromného sektora – PPP (Public-Private Partnership),* ktoré obohatí zúčastnené strany a prispeje k celkovému rozvoju obce/regiónu. Táto spolupráca by mala pozostávať z výhod, z ktorých môžu čerpať obe strany. Pohostinský podnik za spolupráce so samosprávou by svojou ponukou národnej gastronómie mohol prispieť k celkovému rozvoju obce/regiónu, zachovaniu miestnych, regionálnych tradícií a celkovej propagácii a rozvoju cestovného ruchu. Pohostinský podnik by mal poskytnúť samospráve informácie o možnostiach spolupráce „Public-Private Partnership“ v podobe prezentácií, spoločných akcií, rôznych kalendárnych slávností a pod. Samospráva by podnikateľovi poskytla možnosti spolupráce, spolufinancovania a návrhov na spoločné akcie. Podnik by takto mohol využiť príspevky obce na splnenie obojstranného cieľa.

7) a 8) *Packaging a programming.* Ide o vytváranie spoločných balíkov služieb, v ktorých okrem jedla a nápoja budú zahrnuté i služby navyše. Môže ísť o usporadúvanie akcií v spolupráci s inými subjektmi, napríklad fašiangový sprievod, veľkonočné akcie, dožinky, vinobranie.

Uplatnenie event marketingu v cestovnom ruchu. *Event marketing* je činnosť, na čele ktorej stojí „event“. V slovenskom ekvivalente sa môžeme stretnúť i s pojmom „zážitkový marketing“. Ide o zážitky, ktoré majú vyvolať psychické podnety podporujúce image podnikov a ich produktov. Event marketing alebo „usporadúvanie akcií“ využíva emócie v marketingovej komunikácii a sústreďuje sa na fakt, že ľudia si najlepšie zapamätajú to, čo prežijú. Ako jeden z dôležitých nástrojov marketingu prehlbuje vzťahy s obchodnými partnermi i potenciálnymi zákazníkmi. Sú tu teda úzke väzby na všetky prvky komunikačného mixu, predovšetkým so sponzorom. Takto nastáva ideálne spojenie event marketingu a public relations (usporadúvané akcie sú zaujímavé pre médiá). Event marketing zahŕňa i ďalšie prvky, akými sú veľtrhy a výstavy, podpora predaja, multimediálna komunikácia, reklama a iné. Keďže „event“ sa vo všeobecnosti definuje ako zvláštna udalosť, predstavenie, zážitok, je vnímaný všetkými zmyslami. Služí ako platforma pre podnikovú komunikáciu. Pomocou eventov podniky i

inštitúcie cestovného ruchu nielen prezentujú svoje služby, ale motivujú a ovplyvňujú obchodných partnerov. Je zrejme, že zahŕňa externú komunikáciu (so stálymi i potenciálnymi zákazníkmi), aj internú, v rámci podniku. Event marketing bol definovaný aj ako „myšlienka jedného, jej naplnenie mnohými a zážitkom pre všetkých“. Podľa výkonného riaditeľa Združenia cestovného ruchu Vysoké Tatry ide o inovačný nástroj marketingovej komunikácie, ktorý priamo vedie k destinačnému manažmentu. Jeho cieľom je pochopenie cesty od vzájomnej konkurencie k vzájomnej kooperácii. Rozdeľujú sa úlohy medzi verejným a súkromným sektorom v regiónoch, aj vplyv súkromných podnikateľov, štátnej správy i samosprávy.³ Keďže atraktivita cestovného ruchu nie sú v regiónoch rozmiestnené rovnomerne, konkurenčnú výhodu turisticky zaujímavých cieľov nemôžu mať všetky mestá, obce, či podnikatelia. Event marketingové akcie v podobe organizovaných podujatí sú však príležitosťou, ako môžu takúto výhodu získať vlastným pričinením aj oblasti s menej rozvinutým cestovným ruchom. Námetov je veľa a príklady možno sledovať aj na Slovensku. Napríklad v obci Turecká neďaleko Banskej Bystrice pravidelne uskutočňujú preteky „krňačiek“ a majstrovstvá sveta vo varení bryndzových halušiek, v Terchovej sa profiluje tradícia súťaže v kosení tráv na celoštátnej úrovni.⁴

Event marketing v cestovnom ruchu môže mať mnoho podôb. K najčastejším v cestovnom ruchu patria konferencie, semináre, usporadúvanie spoločenských akcií a večierkov, festivaly, firemné akcie, promotion, rauty, bankety, recepcie.

Príklad eventu v oblasti cestovného ruchu.

Usporiadanie eventu s klasickým využitím „PPP“ (Public-Private-Partnership) si môžeme ukázať na príklade mesta Nitra, ktoré sa každoročne zapája do osláv „Svetového dňa cestovného ruchu“, kedy si celý svet pripomína význam cestovného ruchu pre medzinárodnú spoluprácu, posilňovanie mieru, ochranu prírody a kultúrneho dedičstva. Pri tejto príležitosti sa Mesto rozhodne usporiadať tlačovú konferenciu a následnú prezentáciu scenára a sprievodného programu pre médiá, obyvateľov mesta i návštevníkov. Akcia sa uskutoční prostredníctvom jednotnej celosvetovej myšlienky a prezentácii Mesta v duchu významnej destinácie cestovného ruchu s dôrazom na historický, kultúrny i prírodný potenciál. Okrem samotnej prezentácie vlastných aktivít Mesto vyzve na spoluprácu i ďalších významných regionálnych partnerov (VÚC, SACR), UKF v Nitre i miestnych podnikateľov z oblasti služieb cestovného ruchu. Pre návštevníkov i obyvateľov pripraví množstvo atrakcií, akými bude vzlet balónom na námestí, jazda na koči, či nitrianskym vláčikom so sprievodcom a mnoho zaujímavých vedomostných súťaží pre najmenších návštevníkov v spolupráci so študentmi UKF v Nitre. Toto všetko doplní „jarmok cestovného ruchu“, na ktorom žiaci základných škôl vopred pripraveným spôsobom predstavia významné turistické atraktivity regiónu. Celé podujatie bude sprevádzané živými vstupmi v regionálnom rádiu

a kulisu bude tvoriť i vystúpenie niekoľkých hudobných skupín.

Mesto Nitra takto poskytne neopakovateľný zmyslový zážitok pre všetkých zúčastnených, vďaka ktorému podporí myšlienku cestovného ruchu, ale i nepriamym edukatívnym spôsobom upriami pozornosť na mesto a región ako zaujímavú destináciu cestovného ruchu.

Event marketingová akcia „Svetový deň cestovného ruchu“ organizovaná mestom Nitra a KMKaT

Zdroj: fotoarchív autora 2009

V oblasti cestovného ruchu existuje medzinárodný termín „MICE“ používaný pre súbor akcií, zahŕňajúcich niekoľko udalostí, ktoré sa usporadúvajú v určitom mieste. Tento pojem sa skladá zo slov: *M* – *meeting*, *I* – *incentive* (spojenie práce a zábavy), *C* – *congress* (pracovné a spoločenské rokovania), *E* – *exhibition* (sprievodné alebo samostatné výstavy). Produkt na trhu MICE tvoria organizátori. Zvyčajne ide o špecializovanú firmu, ktorá vystupuje ako sprostredkovateľ medzi hotelom a zákazníkom. Špecializuje sa výlučne na MICE produkty. Rozhodujúce postavenie tu majú podniky, inštitúcie, spoločnosti, profesionálni organizátori (Profesionálni organizátori kongresov, tzv. PCO – Professional Congress Organizer a Profesionálne cestovné agentúry pre usporadúvanie kongresov, tzv. CTA – Congress Travel Agency), ostatné cestovné kancelárie, spoločnosti a hotely, ubytovacie zariadenia, špecializované kongresové hotely.

Vo veľkej miere sa pri event marketingu cestovného ruchu môžeme stretnúť i s rôznymi športovo-zábavnými akciami usporadúvanými v rámci voľného času, ktoré sú zaujímavé predovšetkým v rámci internej public relations. V praxi hovoríme o „incentívnom cestovnom ruchu“ (*Incentive Tourism*). Je to stimulácia, odmena zamestnancom za dobre vykonanú prácu, zameraná prevažne na zábavu v rámci regiónu. Kolektív je mimo pracoviska, kde sa jeho členovia sa zoznámia (teambuilding), a spoluprácou dosiahnu lepšie výsledky. Príkladom sú rôzne aktivity outdoorové (volejbal, futbal,

³ CHUDÝ 2007: 6.

⁴ MICHALÍK 2009: 9-11.

splavovanie riek a i.), indoorové aktivity, spoločensko-zábavné činnosti (grill party, barbecue, spoločenské akcie, a i.), dobrodružné a adrenalínové činnosti (jazda na motokárach, paint ball, let v bezmotorovom lietadle, balónom, a i.), prípadne vzdelávacie a poznávacie akcie (prednášky, semináre, prehliadky miest a i.) pre zamestnancov i obchodných partnerov.

Event marketing je podnikmi využívaný pre posilnenie väzieb medzi obchodnými partnermi alebo zamestnancami. Podniky akcie organizujú aj prostredníctvom špeciálne najatých firiem a agentúr. Hlavným motívom všetkých event marketingových akcií je upevnenie image a pozitívneho vnímania, vytvorenie dobrého mena značky. Reagujú aj na meniace sa požiadavky zákazníkov a spotrebiteľov, exkluzivitu a individualizmus, zvyšujú orientáciu na životný štýl (plný najrôznejších zážitkov), sú emocionálnym komunikačným nástrojom, zvyšujú priamy kontakt so záujmovými skupinami.⁵

Event marketingová akcia Cabaj-Čáporského jarmoku ľudových remesiel

Zdroj: fotoarchív autora 2008

Event marketing funguje spoločne s public relations a vzájomne sa dopĺňajú. Keďže práve public relations vo veľkej miere spolupracujú s rôznymi médiami, môžu vďaka týmto väzbám pomôcť k dosiahnutiu event marketingových cieľov. V praxi to znamená, že tá najlepšia event marketingová akcia propagovaná v médiách, môže byť zaistená práve vďaka public relations. Funguje to i naopak, keď event marketingové akcie slúžia public relations. K hlavným dôvodom zapojenia event marketingu do komunikačného mixu patrí predovšetkým zvýšenie synergického efektu v komunikácii, nemožnosť samostatnej existencie, emocionálna komunikácia (je daná i v ostatných komunikačných nástrojoch - v reklame, v direct marketingu a i.) a zníženie celkových nákladov integráciou komunikácie.⁶

V súčasnosti sa čoraz viac do povedomia dostáva preferencia *trávenia voľného času* na ktorý spotrebiteľia vynakladajú čoraz viac finančných prostriedkov. Voľný

čas ako protiklad práce a uspokojovania fyziologických potrieb je čas, v ktorom sa človek slobodne rozhoduje a vykonáva také činnosti, ktoré mu prinášajú potešenie, zábavu, odpočinok, rozvíja a obnovuje svoje telesné a duševné schopnosti, prípadne tvorivé sily. Sú to predovšetkým podniky cestovného ruchu, ktoré pri tvorbe svojich produktov musia brať ohľad na funkcie voľného času. Event marketingové aktivity so zapojením emócií a zážitkov sú správnym nástrojom. Vďaka rôznym formám športovo-zábavných akcií, festivalov, či iným atraktívnym činnostiam prispievajú k zaujímavému využitiu voľného času.

Príklad využitia event marketingu vybraným podnikom cestovného ruchu. Príkladom úspešného využívania event marketingových akcií je organizovanie *Cabaj-Čáporského jarmoku ľudových remesiel Reštauráciou Salaš Cabaj*. Pre návštevníkov sú pripravené zaujímavé eventy s ochutnávkou tradičných jarmočných špecialít. Celodenný program dopĺňajú vystúpenia folklórnych súborov, prezentácie ľudových umelcov, remeselníkov a iných hostí. K dispozícii sú súťaže v jedení halušiek, pití piva a pílení dreva. Hostia majú možnosť príjemne stráviť voľný čas.

Event marketingová akcia Areál – Nitrianske kniežatstvo

Zdroj: fotoarchív autora 2008

Ďalším príkladom využitia eventu *Areál – Nitrianske kniežatstvo*. Zariadenie sa orientuje na celkový zážitok premietnutý na detské vekové skupiny. Súčasťou objektu je replika dobového obydľia Slovanov z 9. storočia, ktorá zachytáva spôsob života Slovanov (zrub, polozemnica, kováčska vyhňa). V priestoroch si návštevníci môžu na mažiari zomlieť obilie, upiecť chlieb alebo osúchy podľa dobových receptov, či pozrieť ukážky poľnohospodárskeho náradia. Celý exteriér dopĺňa jazdecká škola s ustajnenými koňmi a iné živé zvieratá. Celkové zameranie podniku na detského zákazníka vystihuje i projekt „Deti prírody“, ktorého poslaním je rozvoj detí, upevnenie pozitívneho vzťahu k ochrane životného prostredia.

V rámci agroturistiky možno spomenúť firemné akcie spojené s posedením pri ohni, varením guláša, opekaním prasaťa, či barana, návštevu salaša spojenú s ochutnávkou ovčích syrov, žinčice a iných špecialít. Atmosféru môže spestriť i vystúpenie folklórnych skupín. Celkovú atmosféru môže spestriť program spoločného

⁵ EVENT MARKETING. Materiál k vzdelávaciemu programu Podnikové riadenie v oblasti cestovného ruchu. Uverejnené na internete: <http://mmr2.sprinx.cz> (dátum neuvedený)

⁶ JAKUBÍKOVÁ 2009: 256-261.

hrabania a nakladania sena, zber lesných plodov a podobne. Toto je typický príklad event marketingovej akcie sprostredkovanej pre zamestnancov firiem.

Vhodne zvolená event marketingová stratégia môže pomôcť k výrazne lepším predajným výsledkom v oblasti cestovného ruchu. Event marketing má v súčasnosti nezastupiteľné miesto v podnikoch cestovného ruchu.

Literatúra a pramene:

EVENT MARKETING. Materiál k vzdelávaciemu programu Podnikové riadenie v oblasti cestovného ruchu. Uverejnené na internete: <http://mmr2.sprinx.cz> (dátum neuvedený).

CHUDÝ, P.: Event marketing. IN: ZCR INFORMUJE. TD č. 4/2007, s. 6

JAKUBÍKOVÁ, D.: Marketing v cestovním ruchu. Praha, 2009, 288 s.

MICHÁLIK, B.: Klobásový festival v Békešskej Čabe ako fenomén minoritnej kultúry a cestovného ruchu. In: Kontexty kultúry a turizmu. Roč. 2, č. 1, 2009, s 9-11.

NOVACKÁ, E. A KOL.: Služby a cestovný ruch. Bratislava: SPRINT, 1999, 549 s.

SLÁDEK, G. A KOL.: Podnikanie a štandardy v pohostinstve a hotelierstve. Bratislava, 2001, 576 s.

ŠINDLER, P.: Informační technologie pro event marketing v cestovním ruchu. Praha, 2007, 110 s.

Kontaktná adresa:

PhDr. Katarína Kompasová, PhD.

KMKaT FF UKF v Nitre

Štefánikova 67

949 74 Nitra

E-mail: kkompasova@ukf.sk

Hranica ako kultúrotvorný fenomén¹

Ladislav Lenovský

Kľúčové slová:

Dolná zem, kultúra, etnicita, konfesionalita, zamestnanie, geografia, politika, Slováci

Abstract:

Border determines, identifies also characterizes. In culture it forms kinds, types and categories. Different types of borders form and modify culture. Dolná zem is specific cultural area, place of living Slovak communities. Acting of geographical, political, ethnical, religious, socioccupative also cultural borders results in formation of Dolnozemska's culture. It is entire because of its multiethnical and multireligious nature, that is differentiate it within.

Hranica a kultúra. Hranica je reálny aj imaginárny priestor oddeľujúci dve, alebo viaceré entity. Hranica

vymedzuje, identifikuje, aj charakterizuje. Vytvára celky – kategórie. Predstavuje limit, priestor, za ktorý nemožno zájsť. Priestor odkiaľ, aj pokiaľ. Udáva normy. Hranica je vytváraná ľudským myslením – je kultúrnym fenoménom.

1.) Odlišuje abstraktné od konkrétneho, všeobecné od jednotlivého – v kulturológii je dobrým príkladom Kultúra s veľkým K, ako Eagletonova abstraktná kategória, atributívna charakterová črta ľudskej spoločnosti a primárna paradigma kulturológického výskumu², ktorá stojí oproti antropologickej kultúre, viažúcej sa na konkrétne ľudské spoločenstvá v čase a priestore. 2.) Hranica kvalitatívne kategorizuje prostredníctvom binárnych opozít, primárnej štruktúry ľudského myslenia, napríklad *my* – *oni*, živé – mŕtve, profánne – sakrálné, rurálne – urbánne. Na základe obsahových a typových parametrov možno kvalitatívne kategorizovať aj kultúry. Tak vznikli pojmy ako kultúra každodennosti, tradičná kultúra, masová, etnická, lokálna, pop kultúra, kultúra odievania a pod. Mnohé z nich je možné zaradiť do spomenutej štruktúry binárnych opozít (kultúra každodenná – sviatočná, tradičná – moderná, lokálna – globálna). 3.) Iné kultúry nemajú opozitá (napríklad etnická, alebo náboženská kultúra) a v súvislosti s nimi vzniká hranica kvantitatívna. Lokalizáciou v priestore, vymedzením časového obdobia, alebo stanovením etnickej, politickej, či náboženskej hranice v rovnakom čase a priestore sa tak definujú kultúry v distributívnom ponímaní, ako jedinečné systémy existencie konkrétnych ľudských spoločenstiev. Takýmto pohľadom je možné vidieť komplexný spôsob jestvovania komunit Slovákov na Dolnej zemi. **Hranica je v kulturológii viac interdisciplinárnym pojmom a metodologickým nástrojom interpretácie socio-kultúrnej reality, ako rigoróznou, či dokonca primordiálnou istotou. Tou je v kulturológii predsa kultúra.**

Cieľom príspevku je identifikovať najsignifikantnejšie interpretácie pojmu hranica v kultúrotvornom procese a zodpovedať otázku, ktoré z nich a akým spôsobom ovplyvňujú kultúrny vývoj. Pôsobenie hraníc sa v čase i priestore mení, v rozličných kultúrach má rozdielne následky. Predmetom výskumu sú vybrané komunity dolnozemskej Slovákov nielen ako etnické minority, ale najmä ako špecifické súčasné kultúrne spoločenstvá. Sú vytvárané viacerými hranicami. Niektoré sa neustále dynamicky menia, iné zostávajú pomerne statické. Dolná zem tak v intenciách tejto práce vystupuje ako kultúrna oblasť a pojem kultúra predstavuje komplexný spôsob existencie konkrétnej spoločnosti.

Metódou získavania informácií bol prevažne terénny výskum (najmä interview, nezúčastnené pozorovanie a heuristika), realizovaný formou jednorazových, alebo opakovaných (zväčša týždňových) výskumných pobytov vo vybraných lokalitách v rokoch 2005-2010.³

² EAGLETON 2001.

³ Zadunajské obce Jášť, Capár a Bakončérňa (oblasť Bakonského lesa) v Maďarsku (v júni 2005), sedmohradské obce Borumlak a Varzal' (Bihorsko-salajská oblasť) v Rumunsku (opakovaný výskumný pobyt v roku 2006), banátska obec Butín v Rumunsku (opakovaný výskumný pobyt v roku 2007), Békešská Čaba v Maďarsku (v júli 2008), vojvodinská obec Pivnica (oblasť Báčka) v Srbsku (opakovaný výskum v roku 2009 a 2010) a pilišská obec Pilisszentlászló (Svätý Václav, Senváclav) v Maďarsku (v júni 2009).

¹ V rozšírenej verzii odznelo ako habilitačná prednáška v odbore kulturológia 3.1.2 dňa 29.6.2010 na FF UKF v Nitre.

Doplnený a verifikovaný bol archívnymi prameňmi, archívnu a vlastnú fotodokumentáciu i relevantnou literatúrou s dôrazom na lokálne pramene.

Súčasný stav skúmanej problematiky. Najstaršími prameňmi sú dokumenty župných a farských archívov⁴, alebo farských matrík⁵ o príchode prvých osídlencov z územia Slovenska, o založení osád, cirkevných zborov a pod. Dôležité sú i historické dokumenty, často podivuhodnými spôsobmi zachránené a uložené u laických miestnych zberateľov a historikov, ktorí ich priebežne spracovávali a aj publikovali.⁶ Počiatkami odborného záujmu o dolnozemske Slovákov a ich kultúru bolo medzivojnové obdobie, kedy sa Slovensko a slovenský národ v rámci Československa politicky etabloval, pričom Slováci žijúci v zahraničí boli už vtedy chápaní ako jeho neoddeliteľná súčasť.⁷ Vznik Československa bol do veľkej miery aj ich víťazstvom. Prelom 30. a 40. rokov 20. storočia bol v súvislosti s okupačnými tendenciami Maďarska v prostredí dolnozemske Slovákov (i mimo Maďarska) obdobím intenzívneho manifestovania národných záujmov. Okrem publikovania prác a článkov národne orientovanej inteligencie sa to prejavovalo aj v budovaní slovenských základných škôl v priestore Dolnej zeme.⁸ Povoynové upokojenie spoločensko-ekonomických a politických vzťahov, reemigrácia a socialistický systém priniesli nové okolnosti existencie slovenských komunit, ktorých etnokultúrny vývoj zaznamenávame súvisle až do súčasnosti. Kľúčovými sú centrá vedy, výskumu a vzdelávania nielen na Slovensku, ale aj v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Chorvátsku – slovenské gymnáziá, univerzitné pracoviská, knižnice, výskumné ústavy, vydavateľstvá, zväzy, národnostné inštitúcie a spolky, cirkevné spoločenstvá a pod.⁹ Kultúra dolnozemske Slovákov je preto

predmetom vedeckého záujmu permanentne a pomerne intenzívne. Jedná sa prevažne o práce jazykovedné, literárno-vedné a literárne (Divičanová 1999, Glovňa 2002, Harpán 2004, Dudok 2002, Ondrejovič, Uhrinová-Hornoková 2006, 2008, Tóth, Anoca 2004, Rozkoš, Andruška 1994, 2000, 2007, Štefanko 1995, a i.), etnologické a folkloristické (Čukan 2001, 2002, 2005, 2006, Botík 1991, 2007, Slavkovský, Benža, Krekovičová 1999, 2009, Krupa 1999, Žiláková 2004, Királyová a i.), historické (napríklad Gomboš 2005, Chlebnický, Kmeť), sociologické (napríklad Uhrinová-Hornoková, Homišinová 2004, 2006), geografické (Chrastina 2006, 2009), kulturologické (napríklad Divičanová 2002, Lenovský 2005, 2006, 2008), ale i politologické (Ištvánová, Hlásnik, Fúzik a i.) a žurnalistické. Je nevyhnutné pripomenúť, že činnosť a zameranie viacerých zo spomenutých bádateľov sú multidisciplinárne. Uvedené zaradenie je len orientačné, pretože práce mnohých z nich sú interdisciplinárne. Výsledkom ich práce sú syntetické diela typu komplexných monografií alebo atlasov¹⁰, vedecké štúdie a odborné články, tematické, alebo lokálne diela¹¹, aj čiastkové správy, reportáže a články v periodikách¹². Dôležitým zdrojom sú i záverečné a diplomové práce¹³. V priebehu druhej polovice 20. storočia materiál takmer výhradne z terénnych výskumov a historických prameňov dopĺňa čoraz kvalitnejšia fotodokumentácia a film, najmä vo forme dokumentu a reportáže¹⁴. Samozrejmosťou sa stali aj elektronické pramene (sú interaktívne a existujú v reálnom čase).¹⁵

Dolná zem je špecifický historicko-geografický, politicko-ekonomický a sociokultúrny priestor v Karpatskej kotline. Jeho hranica, aby bola všeobecne platná, nie je presne vymedziteľná. Od 15. storočia tento pojem politicky a administratívno-správne definoval centrálnu časť Uhorska. Po rozpade Rakúsko-Uhorskej monarchie význam tohto celku zanikol. Územie pripadlo novo-

⁴ Napríklad Archív evanjelickej cirkvi v Békešskej Čabe, alebo Župná knižnica tamže.

⁵ V súvislosti s prítomným príspevkom napríklad archív na evanjelickej fare v Pivnici alebo Butíne a na rímskokatolíckej fare v Senváclave alebo Borumlaku.

⁶ Boli to najmä miestni učitelia, kňazi, vedúci kultúrnych spolkov a nadšenci, napríklad Pavel Žihlavský (1972), Jozef Kmeťko (kronika 1859 – 1941, nepubl., nedat.) a Ján Guba (1998, 2009) z Pivnice, učitelia Ján Plech (1995) z Butína a Gejza Poľáček z Borumlaku, ďalej Gejza Rončák (2005) z Bihoru, alebo súkromný podnikateľ Rudolf Fraňo v Senváclave (2005).

⁷ Medzi prvé diela patria napríklad Borovsky 1909, Auerhan 1921, 1924, 1935, alebo Urban 1930.

⁸ Napríklad na základe medzinárodnej dohody Rumunsko a Československo bolo v Rumunsku podľa jednotného projektu postavených 13 slovenských základných škôl, niektoré z nich fungujú dodnes. (MICHALÍK 2006).

⁹ Ústav baltických a slovanských jazykov, Filozofická fakulta Univerzity Loránda Eötvösa v Budapešti, Katedra slovanských jazykov a literatúr Univerzity v Bukurešti, Inštitút pre západoslovanské jazyky, Filozofická fakulta Univerzity v Záhrebe, Oddelenie slovistiky, Filozofická fakulta, Univerzita v Novom Sade a pod.; slovenské gymnáziá v Békešskej Čabe, Budapešti, Lyceum a Školské stredisko Jozefa Gregora-Tajovského v Nadlaku, Teoretické lyceum Jozefa Kozáčka v Bodonoši, gymnázium v Báčskom Petrovci, a pod. Ďalej Etnologický ústav SAV v Bratislave, Spoločenskovedný ústav SAV Košice, Jazykovedný ústav E. Štúra SAV v Bratislave, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku v Békešskej Čabe, Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov v Novom Sade, alebo Vydavateľstvo Ivan Krasko v Nadlaku, Slovenské vydavateľské centrum v Báčskom Petrovci. Zo zväzov a spolkov napríklad Celoštátna slovenská samospráva v Maďarsku, Zväz Slovákov a Čechov v Rumunsku, Zväz Slovákov v Chorvátsku, Slovenské osvetové centrum v Maďarsku, SKUS

Pivnica, SKOS Erdevík, z cirkvi Slovenská evanjelická a. v. cirkve v Pivnici, Slovenská evanjelická luteránska cirkve v Butíne a pod.

¹⁰ Napríklad Slováci vo svete I. (1980), Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I., II. (1995), Etnografický atlas Slovenska, Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku (1998), Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku (1996), Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Južoslávii, Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Chorvátsku, Sprievodca slovenským zahraničím (BARTALSKÁ 2001), Atlas tradičnej kultúry slovenských menšín v strednej a južnej Európe, Etnická rodina Slovákov, Chorvátov a Bulharov žijúcich v Maďarsku, Atlas slovenských nárečí v Maďarsku (1993) a pod.

¹¹ Monografie slovenských dolnozemske obcí, alebo s výrazným zastúpením Slovákov v nich, napríklad Békešská Čaba (2003), Báčsky Petrovec, Selenča, Bakonyecsemye (2004), Erdevík (2005), Borumlak-Varzaľ (2006), Butín (2008), Pivnica (2010).

¹² Na Dolnej zemi sa vydáva 21 slovenských periodík, napríklad Hlas ľudu, Ľudové noviny, Dolnozemský Slovák, Ľudový kalendár (pozri <http://www.matica.sk/index.php?M=99&lang=sk>), okrem toho zborníky z vedeckých konferencií a workshopov, napríklad z produkcie VÚSM v Békešskej Čabe.

¹³ GUBOVÁ 2000, DANILOV 2005, HRONCOVÁ 1979, JUCAN 2001, SÉČOVÁ 2004.

¹⁴ Dokumentárne filmy napríklad Slováci v Chorvátsku, Posledný kováč v Bánhide, Naša nevesta, Slováci v Maďarsku, Okolo Piliša I., cyklus Etnografický atlas Slovenska, a pod., ale aj reportáže z regionálnych redakcií rádií a televízií.

¹⁵ Od web stránok obcí so slovenským osídlením, kultúrnych a športových inštitúcií, cez oficiálne vládne a mimovládne organizácie, po diskusné fóra, blogy.

vzniknutým štátom – Československu, Maďarsku, Rumunsku, Juhoslávii a Bulharsku. Užšie geografické vymedzenie za Dolnú zem považuje len priestor medziriečia Dunaja a Tisy. Vymedzenie presných hraníc nie je možné ani z etnologického, alebo kulturologického hľadiska, pretože interpretácia Dolnej zeme je rozdielna. Inak pojem chápu/používajú Slováci na Slovensku, inak Slováci z Dolnej zeme, a i v rámci ich spoločenstiev existujú ďalšie diferenciácie. V intenciách prítomného príspevku hranice Dolnej zeme vytvára najširšie, etno-kultúrno-geografické vymedzenie, tvoria ju všetky oblasti slovensko-maďarského pomedzia (južná časť Podunajska, Hontu, Novohradu, Gemera a Malohontu, Abova a Zemplína), územie dnešného Maďarska v medzirieči Dunaja a Tisy, no aj Zadunajsko a Zátisie. Ďalej autonómna oblasť Vojvodina v Srbsku, Bihorská oblasť a oblasť Bukovina v Rumunsku, Slavónia v Chorvátsku a pridunajské časti Bulharska. Nanajvýš relevantná je etnická hranica, vymedzujúca toto územie ako priestor v priebehu 17. a 18. storočia osídľovaný najmä Slovákmi, Nemcami, Maďarmi, Srbmi, Rumunmi, Chorvátmi a Rusínmi. Dolná zem pretrvala v povedomí, jazyku a kultúre jeho slovenských obyvateľov dodnes (*naš dolnozemský chlebič* – biely chlieb z pšeničnej múky; *my, dolnozemskí Slováci; tu, na Dolnej zemi, naša dolnozemská vodička* a pod.). Paradoxne, tento sociokultúrny priestor je celistvý najmä svojou špecifickou multietnickou a multikonfesionálnou kultúrou a identitou (podobne ako EÚ).

Geografická hranica je pri formovaní kultúry dolnozemských Slovákov, pri vymedzovaní sa voči obklopujúcemu prostrediu (inoetnickej majorite a ostatným minoritám), aj voči Slovákom zo Slovenska významným a signifikantným fenoménom. Je relatívne stabilná a preto jej vplyv na kultúru je dlhodobý. Práve geografické parametre vyformovali tradičnú kultúru Dolnej zeme, najmä zdroje obživy. Kultúra tejto oblasti sa preto vo všeobecnosti charakterizuje ako nížinná, poľnohospodárska – obilnínarska, s rozšíreným chovom dobytky, v minulosti aj koní, v súčasnosti najmä ošipáných. V procese osídľovania boli práve lepšie možnosti obživy, vyplývajúce z geografických podmienok, najvýznamnejším motívom migrácie.

Politická hranica úzko súvisí s administratívno-správnym členením. Multietnický a multikonfesionálny, ale politicko-ekonomicky jednotný celok Uhorsko, resp. Rakúsko-Uhorsko, do svojho rozpadu umožňoval za istých podmienok svojim obyvateľom migráciu. Rozpadom monarchie a vznikom nových hraníc sa mnohé kontakty (pracovné, kultúrne, náboženské, rodinné a pod.) prerušili. Povojnová politická reorganizácia Európy podľa národného princípu vytvorila občanov novovzniknutých štátov, niektorí z nich získali navyše akýsi menšinový štatút. Výmena obyvateľstva v rokoch 1946 – 1950 mala nové politické útvary etnicky *dočistiť*, čo sa sčasti aj udialo. Studená vojna na takmer polstoročie uzavrela ďalšie migrácie a eliminovala existenciu Dolnej zeme ako jednotného kultúrneho a politického celku. Eurounionizácia, ktorá sa v stredovýchodnej Európe začala koncom 20. storočia, znova regionalizuje, a to často bez ohľadu na štátne hranice. Regióny, ktoré vznikajú, sa zdajú byť na prvý pohľad nové, no v skutočnosti sú často pokračovaním

pretrhnutej prirodzenej kultúrnej a ekonomickej kontinuity. Dôkazom sú projekty podpory cezhraničnej spolupráce, spoločné kultúrne, ale najmä ekonomické projekty na úrovni samospráv, napríklad na slovensko-maďarskom pomedzí, alebo ekonomické na maďarsko-rumunskom (medzi Aradskou a Békešskou župou), či transkultúrne a transekonomicke kontakty Slovenska a Vojvodiny (ktoré sa zintenzívňujú i prostredníctvom prístupových rokovaní Srbska a EÚ). Zdá sa, že Dolná zem sa revitalizuje.

Dolnozemské slovenské komunity žijú prevažne v rurálnom prostredí. Modeluje ich nielen vzťah vidiečania - vidiečania obklopujúcich dedín, ale aj vzťah **rurálnej a urbánnej hranice**. Urbánne je reprezentované najbližším mestom – administratívno-správnym, edukačným, kultúrnym a zamestnaneckým centrom, ktoré je vo všetkých prípadoch (možno s výnimkou rumunského Nadlaku) vždy majoritné a pôsobí asimilačne. Vymedzovanie sa podľa lokality – dediny, je v každodennom živote týchto Slovákov postačujúce a podáva bežne požadovaný *balík informácií* o jednotlivcovi, alebo skupine. Rurálna hranica sa často prekrýva s etnickou, konfesionálnou, socio-profesijnou a kultúrnou. Jej zmena (najčastejšie migráciou - odchodom z dediny do mesta, alebo urbanizáciou vidieka) urýchljuje etnickú asimiláciu, znižuje význam konfesie v bežnom živote, často vyvoláva zmenu zamestnania, spôsobu života a sociálneho statusu, čím sa menia všetky príslušné hranice.¹⁶

Existencia **etnickej hranice** vo vzťahu k ostatným hraniciam v skúmanom prostredí vykazuje isté zákonitosti. Takmer vždy a všade primárne modeluje hranice konfesionálne. Konfesia dolnozemských Slovákov je, v súvislosti s konfesiou obklopujúceho majoritného prostredia, zvyčajne tiež minoritná. Títo Slováci sú najčastejšie evanjelici augsburského vyznania (napríklad v Békešskej župe, Banáte, Bácske a Srieime), alebo rímsko-katolíci (napríklad v Piliši, Bihore a Slavónii). Evanjelickí Slováci žijú buď v katolíckom majoritnom prostredí (napríklad v Békešskej a Peštianskej župe), alebo v pravoslávnom (Vojvodina v Srbsku, rumunský Banát). Katolícki tiež napríklad v pravoslávnom Bihore, banátskom Butíne, alebo vojvodinskej Selenči. V lokalitách homogénne osídlených, alebo s výrazným zastúpením Slovákov, alebo inej etnickej minority, je etnická hranica stotožňovaná s lokálnou, čo sa prejavuje najmä v prípade obcí, označovaných ako *slovenské, srbské, uherské/maďarské, švápske/nemecké*. V niektorých lokalitách, naopak, tento vzťah, najčastejšie z dôvodu asimilácie, zanikol (napríklad Békešská Čaba, Jášť, Bácsky Petrovec, ktoré už za slovenské považované nie sú). Na Dolnej zemi sú aj také slovenské lokality, kde nie

¹⁶ Modifikácia lokálnej a sociálnej hranice obce Senváclav je výsledkom obojsmerného pohybu jej obyvateľov. Počet domácich obyvateľov (vidiečania, rímsko-katolíci slovenského pôvodu, povoláním drevorubači, kamenári a malí roľníci) sa prirodzenou mortalitou, nízkou natalitou a migráciou z dedín do miest v priebehu druhej polovice 20. storočia značne znížil. V priebehu ostatných dvoch, troch desaťročí komunitu obce doplnili imigranti z blízkej Budapešti – protestantskí Maďari, pracujúci v Budapešti, alebo Svätom Ondreji v úplne iných, moderných zamestnaniach. Lokálna hranica a počet obyvateľov sa nezmenili, no všetky ostatné hranice lokálnej society modifikovali. Z rurálneho sa stáva urbánne (predmestie Budapešti), zo slovenského maďarské, z katolíckeho protestantské, z nižších sociálnych vrstiev stredná, no nie vertikálnou mobilitou, ale migráciou.

je slovenská komunita nábožensky homogénna. Sú však viac výnimkou, ako pravidlom. Prevažne sú pozostatkom osídľovacieho procesu, alebo výsledkom vnútorných migrácií druhej polovice 20. storočia v rámci štátov. Hĺbková analýza spôsobu života Slovákov na Dolnej zemi odhaľuje i niektoré väzby socioprofesijnej a etnickej hranice. Najmä tradičné zdroje obživy v niektorých lokalitách sú viazané na etnicitu. Napríklad miestni Slováci v Bihorskej oblasti Rumunska v obci Stará Huta boli sklári, alebo drevorubači, Rumuni prevažne pastieri. V oblasti Vojvodiny boli Slováci prevažne (nie výlučne!) poľnohospodári (roľníci, gazdovia), miestni Srbi prevažne pastieri, neskôr chovatelia dobytky a Nemci zas remeselníci. V súčasnosti tento vzťah z dôvodu industrializácie, mechanizácie, globalizácie a migrácie stráca platnosť. Etnická identita má na deľbu práce čoraz menší vplyv a preto etnická hranica v tejto súvislosti je čoraz viac latentná. Menia sa funkcie etnicity, etnickej identity, i prostredie, príležitosti a spôsoby jej manifestácie. Navyše, mnohé z nich zanikajú. Etnická hranica je v niektorých slovenských komunitách stále každodenne manifestovaná, viditeľná a uvedomovaná, je neoddeliteľnou súčasťou bežného života (Vojvodina, rumunský Banát a Bihor). V iných je majoritou, alebo samotnou minoritou chápaná ako zbytočná, prežitok národno-obrodeneckých snáh prelomu 19. a 20. storočia, ktorý v Európe 21. storočia už stratil svoje opodstatnenie. Stiera ju politická, respektíve štátnoobčianska hranica.

Konfesionálna hranica je pomerne statická, nemení sa. Ak sa v náboženstve slovenských dolnozemskej komunit niečo mení, je to konfesionálna – miera prežívania a praktizovania náboženstva, súbor náboženských znakov. Význam náboženstva v živote predmetných komunit je rozdielny v závislosti od konkrétnej lokality, navyše, vyvíja sa aj v čase. Tam, kde je náboženstvo minority odlišné od majoritného, pôsobí ako faktor, ktorý spomaľuje etnickú asimiláciu. Tam, kde je zhodné s náboženstvom väčšiny, urýchľuje ju. Katolícki Slováci, i keď v oveľa menšom počte, prichádzali v rámci osídľovania aj do slovenskej evanjelickej Békešskej Čaby¹⁷. Usadzovali sa vo vymedzených uliciach, navštevovali bohoslužby spolu s maďarskými katolíckymi, ktorí tiež do lokality prichádzali. Asimilovali oveľa skôr ako evanjelickí, ktorí sa náboženstvom vymedzovali (chtiac-nechtiac) aj etnicky. Ak dnes v Békešskej Čabe stretnete Slováka, je to určite evanjelik. To náboženské a etnické je v reálnom živote často chápané ako totožné (napríklad evanjelický kostol v Pivnici = slovenský, pravoslávny kostol = srbský; rímsko-katolícky kostol v Borumlaku = slovenský, ale v neďalekom Siplaku = maďarský; katolícky kostol v Pilišskej oblasti = slovenský, v Selenči¹⁸ = slovenský). Evanjelici na Dolnej zemi boli vo väčšine prípadov Slováci, alebo Nemci (po II. sv. vojne boli vysídlení a ako minorita zanikli), napríklad v Bácske, Banáte, Srijeme, v Békeši. Rímsko-katolíci v Maďarsku, alebo Rumunsku boli predo-

všetkým Maďari, ale aj Slováci, napríklad v Pilišskej alebo Bihorskej oblasti. Pravoslávie sa vzťahuje takmer výhradne na Rumunov, Srbov a Rusínov. V chorvátskej Slavónii alebo maďarskom Piliši sa miestni katolícky Slováci konfesionálne identifikujú s etnickou majoritou, v rumunskom Bihore v niektorých dedinách s Maďarmi, v rumunskej Bukovine s poľskými katolíckymi.¹⁹ Vnútné migrácie (najmä sťahovanie z dedín do miest a z horských oblastí do nížinných) spôsobili narušenie lokálnych náboženských hraníc, čím sa zmenili i kultúrne charakteristiky niektorých lokalít.²⁰ Od polovice 20. storočia, vplyvom socialistickej ideológie a potom globalizácie, konfesionálna ustupuje z každodenného života. Náboženstvo je záležitosťou najmä starších generácií a súčasťou viac tradičnej, ako súčasnej, modernej kultúry.

Socioprofesijná hranica je v súvislosti so samotnou existenciou slovenských komunit na Dolnej zemi primárnym kontextom. Ekonomické záujmy majiteľov pozemkov, lesov a nehnuteľností (cirkvi a šľachty) po porážke a odchode Turkov sa prejavili v jej systematickom zaľudňovaní a ekonomickej a kultúrnej revitalizácii. V tomto kolonizačnom procese sa jednalo najmä o pracovnú silu – poddaných. Je zaujímavé, že do Bihorskej oblasti prichádzajú osídlenci aj z Gemery, ktorého geografické podmienky sú veľmi podobné a preto sa títo relatívne bezproblémovo adaptujú na, i keď nepriaznivé a nové, ale dôverne známe prírodné prostredie. Navyše, vznikajúce bihorské sklárstvo je pokračovaním staršej tradície z gemerského domova. Podobne i do Vojvodiny, oblasti s treťou najúrodnejšou pôdou na svete, prichádzajú kolonisti nielen z menej úrodného a preľudneného Zadunajska, ale aj z Nitrianskej stolice, ktorá tiež disponuje úrodnou pôdou a relatívne vyspelým poľnohospodárstvom. Kontexty etnickej, konfesionálnej a socioprofesijnej hranice sa prejavujú napríklad vo vlastníckych vzťahoch. V zadunajskom Jásti, alebo v Békešskej Čabe boli vlastníckymi pôdy prevažne Slováci; pomocná sila, nádenníci, sluhovia a bireši boli Maďari, v Békešskej Čabe aj pravoslávni Rumuni zo susednej Aradskej župy. V Pivnici boli vlastníckymi pôdy najmä evanjelickí Slováci a Nemci, pracovnou silou evanjelickí Slováci a pravoslávni Srbi. Od majetnosti a profesie sa odvíja i spoločenský status. Slováci v priestore Dolnej zeme ho neužívali rovnako. Možno konštatovať, že vyšší spoločenský status vždy mali (i dodnes majú) v Rumunsku a Srbsku. Naopak, v Maďarsku a Chorvátsku je relatívne nižší.

V súvislosti s kultúrnou hranicou je vplyv socioprofesijnej primárne determinujúci. Majetnosť a profesia totiž zaraďuje členov komunity do sociálnej štruktúry – nižšie spoločenské vrstvy (nádenníci, bireši, malí a stred-

¹⁷ Békešská Čaba bola na prelome 19. a 20. storočia najväčším urbanistickým celkom Slovákov vo svete s približne 30000 člennou evanjelickou slovenskou komunitou.

¹⁸ V obci okrem slovenského evanjelického spoločenstva žijú aj katolícki Slováci, ktorí majú svoj kostol.

¹⁹ V slavónskom Ledeniku a Zokovom Gaji sa etnické vedomie a identifikácia strácajú i napriek dobre zachovanému kysuckému nárečiu slovenského jazyka práve z dôvodu konfesionálnej identifikácie slovenských katolíkov s chorvátskymi (ČUKAN 2004). Absencia slovenského farára v mnohých katolíckych lokalitách Maďarska, alebo Rumunska núti členov náboženskej obce realizovať nielen bohoslužby, ale aj domáce modlenie a spovede (najintímnejšie úvahy o sebe) v inom ako materinskom jazyku.

²⁰ Z vojvodinskej Pivnice, slovenskej evanjelickej obce, po II. sv. vojne museli odísť domáci evanjelici- Nemci, navyše, ich miesto vyplnili pravoslávni Srbi, v menšej miere aj Bosanci a Čiernohorci.

ní roľníci), stredná vrstva (gazdovia, remeselníci), alebo elita (najbohatší gazdovia a remeselníci, učelia, obecní a cirkevní funkcionári, lekári a pod.). Nositeľom kultúrnych hodnôt sú v rôznej miere všetky sociálne vrstvy. V najväčšej miere je to však stredná trieda, pričom vzorom a modifikátorom kultúrnej zmeny je elita. Tá určuje, nakoľko a ako etnický, konfesijný, kultúrny ale aj intenzívny bude život celej komunity. V obciach, kde existuje slovenská elita, sa udržiava slovenská kultúra, respektíve jej lokálny dolnozemsý variant.²¹

Kultúrna hranica slovenských dolnozemsých komunit je výsledkom komplexného spôsobu života jej členov vo všetkých aspektoch (lokálnych, etnických, konfesijných, socioprofesionálnych). Je etnodiferenciačná, pretože stále je etnická. Pojem etnická kultúra, donedávna pomerne dobre vystihujúci charakteristiku spôsobu života dolnozemsých Slovákov, vychádzajúci zo zhodnosti etnických a kultúrnych hraníc, v mnohých lokalitách však už nie je taký výstižný. To etnické v kultúre sa presúva z verejnej sféry do inštitucionálnej. Stáva sa viac kultúrnym dedičstvom, ako žitou realitou. Kultúra minorít sa dezinizuje. Dolnozemsí Slováci svoju kultúru hodnotia rozdielnymi prívlastkami, najčastejšie ju lokalizujú do obce (čabianska, pivnícká, borumlacká), alebo do oblasti (vojvodinská, bihorská, pilišská, sriemska), niekedy ju charakterizujú etnicky (ako slovenská). Táto kultúra nie je len komunitnou, respektíve lokálnou záležitosťou, ale súčasťou viacerých, kvalitatívne rozdielných kultúrnych celkov. Kultúrna hranica vzniká v intenciách príslušného kultúrneho regiónu (Piliš, Zadunajsko, Bážka, Banát, Srieň, Bihor, Békešská oblasť a pod.), kultúrnej oblasti – Dolná zem, kultúry štátu, národnej kultúry Slovákov, aj Európy. Možno ju vidieť ako slovenskú, aj ako multi-etnickú a multikonfesijnú. Každá konkrétna komunita je súčasťou vlastného multikultúrneho spoločenstva, vytváraného lokálnou hranicou. Navyše, to všetko existuje vplyvom v čase a priestore sa meniacich originálnych podmienok.²² Manifestné a determinatívne hranice, ktoré významne ovplyvňujú život súčasného príslušníka slovenskej dolnozemskej komunity sú najmä socioprofesionálna, lokálna a kultúrna. Etnická a konfesijná postupne strácajú svoj význam, pretože nie sú všeobecne platným praktickým nástrojom získania reálneho spoločenského, edukačného alebo ekonomického profitu. V Maďarsku je to štátna/občianska, ktorá v reálnom živote i politike zasťiera/nahrádza etnickú. Okrem toho, ako i v Chorvátsku, je

eliminovaná prostredníctvom etnizácie konfesijných hraníc. Kultúrna hranica, v skutočnom živote vychádzajúca prevažne z lokálnej kultúry, je modifikovaná aktuálnymi administratívno-správnymi hranicami, hranicami EÚ, globalizačnými trendmi, ďalej asimilačnými tlakmi príslušných majorít, ale nakoniec z veľkej miery aj schopnosťou/vôľou samotnej minority endogénne udržiavať a rozvíjať svoje tradičné zložky. Tradičné prvky kultúry nie sú len tie, ktoré si priniesli prví Slováci pred dvesto – tristo rokmi z pôvodnej vlasti, ale aj tie, ktoré vznikli a modifikovali sa odvtedy, vo svojom prirodzenom multietnickom, multikultúrnem dolnozemsom prostredí.

Záver. Kultúra sa nevyvíja vo vzduchoprázdne, ale v interakcii s obklopujúcimi kultúrami prostredníctvom akulturácie (interkultúracie a transkultúracie). *„Ludská bytosť je otvorená k tomu, čo sa v sociálnom svete považuje a ustanovuje za legitímne, voči sociálnym normám a pravidlám, inteligibilite, jazyku...”*²³ Takto chápané vytváranie hranice dokazuje, že definovanie nejakým ustáleným obsahom nie je východiskové a primárne. *„Primárny je sociálny svet, kultúrny text, v ktorom definovanie a seba-definovanie prebieha...”*²⁴ Uvedené hranice neexistujú izolovane, ale vo vzájomnej (dynamickej) interakcii, (statickej a všeobecnej) štruktúre a (originálnej a špecifickej) konfigurácii. Práve tá je pre každé sociokultúrne prostredie jedinečná v čase a priestore. Pri potrebe charakterizovať konkrétnu komunitu a jej kultúru je nevyhnutné venovať pozornosť všetkým hraniciam, aby vytvorený obraz, tomto v prípade dolnozemsých Slovákov, bol čo najzreteľnejší a najpravdivejší.

Literatúra a pramene:

- ANDRUŠKA, P.: *Krajanská literatúra a kultúra*. Nitra 2000.
- ANDRUŠKA, P.: *Dolnozemske podoby slovenskej kultúry*. Nitra 2007.
- ANDRUŠKA, P.: *Literárna tvorba Slovákov z Dolnej zeme*. Bratislava 1994.
- ANOC, M.: *Slovenčina v Rumunsku*. In: Uhrinová, A., Žiláková, M. (eds.): *Slovenčina v menšinovom prostredí. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba 2004, s. 145-154.
- Archív Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Pivnici.
- AUERHAN, J.: *Jazykové menšiny v Európe*. Praha 1924.
- AUERHAN, J.: *Čechoslováci v Jugoslávii, Rumunsku, v Maďarsku a Bulharsku*. Praha 1921.
- AUERHAN, J.: *Československá jazyková menšina v evropském zahraničí*. Praha 1935.
- BAČOVÁ, V.: *Problém identity v sociálnej psychológii*. Uverejnené na internete: <http://www.kvsbk.sav.sk/10rokov/bacova.htm>
- BARTALSKÁ, E. (ed.): *Sprievodca slovenským zahraničím*. Bratislava 2001.
- KOLEKTÍV: *BÉKÉSCSABA. Békešská Čaba. Békešská Čaba 2003*.

²¹ O problematike vplyvu osobností, inštitúcií a inštitútov na etnickú identitu v prostredí Dolnej zeme bližšie napríklad MICHALÍK 2008, alebo MICHALÍK 2006.

²² Komunita evanjelických Slovákov v obci Butín, repatriáciou koncom 50. rokov 20. storočia značne zdecimovaná, bola v priebehu druhej polovice 20. storočia revitalizovaná katolíckymi Slovámi z bihorskej oblasti, ktorí sa do banátskej prístahovávali v súvislosti s kolektivizáciou a potrebou pracovnej sily. Etnická, socioprofesionálna a lokálna hranica sa nezmenili, zmenila sa konfesijná. Dorotáši, ako špecifický katolícky fenomén vianočného pochádzkového divadla, na Slovensku už zaniknutý, sa vplyvom migrácie Slovákov z bihorskej oblasti do Banátu v priebehu poslednej štvrtiny 20. storočia stal súčasťou lokálnej kultúry tiež slovenského, ale evanjelického Butína. Mnohí miestni evanjelici takisto prijali aj Betlehemcov, ktorí obohatili súčasné vianočné tradície v Butíne. V bihorskom Borumlaku sa veľkonočnej polievačky zúčastňujú už aj rumunskí chlapci, podobne sú aj v jednej zo skupín borumlackých Betlehemcov.

²³ BAČOVÁ, V.: *Problém identity v sociálnej psychológii*. <http://www.kvsbk.sav.sk/10rokov/bacova.htm>. 19.12.2009.

²⁴ Tamže.

- BOROVSKÝ, S.: *Bács-Bodrog varmegye. I. zv. Budapest 1909.*
- BOTÍK, J.: *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov. Bratislava 2007.*
- BOTÍK, J.: *Etnicita ako základná kategória národopisnej vedy. In: Slovenský národopis 39, 1991, č. 1, s. 18-25.*
- ČUKAN, J.: *Jazyk v kontexte úvah o etnose a etnickej identite. In: Slovenčina v menšinovom prostredí. Štúdie z II. medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba 2008, s. 381-388.*
- ČUKAN, J.: *Dolnozemské reflexie na nerolníckezamestnania. Nitra 2001.*
- ČUKAN, J.: *Modifikácia multietnického kultúrneho komplexu. In: Divičanová, A., Tóth, A., Uhrinová, A. (eds.): Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku. Materiály z jubilejnej interdisciplinárnej medzinárodnej vedeckej konferencie z príležitosti 15. výročia založenia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba 2006, s. 318 – 324.*
- ČUKAN, J.: *Nerolníckezamestnania v kontexte etnických procesov. In: Kolektív: Slovenčina a slovenská kultúra v živote zahraničných Slovákov. Nitra 2002, s. 236-240.*
- ČUKAN, J.: *Materinský jazyk a etnická identifikácia. In: Slovenčina v menšinovom prostredí: materiály z medzinárodnej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba 2004, s. 347-355.*
- ČUKAN, J. - GARAJ, B. - JÁREK, M.: *Kultúrne tradície v sriemskom Erdevíku. In: Kultúrne tradície v Erdevíku. Korene a súčasnosť. Nitra 2005, s. 9-23.*
- DANILOV, T.: *Nupcijalitet Pivnica. Diplomová práca. Nový Sad 2005.*
- DIVIČANOVÁ, A.: *Jazyk, kultúra, spoločenstvo. Etnokultúrne zmeny na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku. Békešská Čaba – Budapest 1999.*
- DIVIČANOVÁ, A.: *Dimenzie národnostného bytia a kultúry. Békešská Čaba 2002*
- DIVIČANOVÁ, A. - KRUPA, O.: *Slováci v Maďarsku. Budapest 1999.*
- DUDOK, M.: *Pluricentrická koncepcia slovenčiny. In: Kolektív: Slovenčina a slovenská kultúra v živote zahraničných Slovákov. Nitra 2002, s. 14 - 19.*
- EAGLETON, T.: *Idea kultury. Brno 2001.*
- FRANYÓ, R. (I.): *Pilisszentlászló története. Pilisi krónika. Pilisszentlászló 2005.*
- FRANYÓ, R. (II.): *Pilisszentlászló népi építésze. Pilisszentlászló 2005.*
- FUGEDY, E. - FERENC, G. - KIRÁLY, P.: *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku – Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn. Budapest 1993.*
- GLOVNÁ, J.: *Sondy do jazykovej situácie viedenských Slovákov. In: Kolektív: Slovenčina a slovenská kultúra v živote zahraničných Slovákov. Nitra 2002, s. 45-59.*
- GOMBOŠ, J.: *Slováci v Békešskej župe po skončení tureckých vojen a uzavretí mieru v Karlovci. In: A. Uhrinová, M. Žiláková (eds.): Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe. Békešská Čaba 2005, s. 13 – 23.*
- GUBA, J.: *Pivníckí Šusteráci z domu najstaršieho. Národný kalendár 2009, roč. 88, Bácsky Petrovec 2009, s. 160-163.*
- GUBA, J.: *100 rokov divadelnej tradície v Pivnici. Národný kalendár 1998, roč. 77, Bácsky Petrovec 1998, s. 105 -109.*
- GUBOVÁ, G.: *PIVNICA 1850 – 1914. DIPLOMOVÁ PRÁCA. BRATISLAVA 2000.*
- HARPÁŇ, M.: *Texty a kontexty. Slovenská literatúra a literatúra dolnozemských Slovákov. Bratislava 2004.*
- HOMIŠINOVÁ, M.: *Medzigeneračné súvislosti vnímania sociálnej identity Slovákami žijúcimi v Maďarsku. In: Národopis Slovákov v Maďarsku, 20, 2004, s. 159-165.*
- HOMIŠINOVÁ, M.: *Etnická rodina Slovákov, Chorvátov a Buhlarov žijúcich v Maďarsku. Békešská Čaba 2006.*
- HRONCOVÁ, V.: *Ludový odev v Bácske (Obce Pivnica a Selenča). Diplomová práca. Bratislava 1979.*
- CHRASTINA, P.: *Kultúrna geografia. In: Čukan, J. a kol.: Spôsob života a kultúra Slovákov v Bihore. Borumlaka – Varzal. Nadlak, Nitra 2006, s. 22-44.*
- CHRASTINA, P.: *Vnímanie krajiny v minulosti – historická krajina slovenskej enklávy Békešská Čaba dnes. In: Historická geografia, 35/1, Praha 2009, s. 79-86.*
- JUCAN, I.- C.: *Niektoré črty spôsobu života a kultúry v Čerpotoku. Diplomová práca. Nitra 2001.*
- KMETKO, J.: *Fotokópia kroniky Jozefa Kmetka-Starého, tzv. protokula, ktorú písal za svojho života. Jozef Kmetko-Starý 21.2.1859- 11.4.1941 v Pivnici. Prepis, Pivnica: nepubl., nedat.*
- KOLEKTÍV: *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku. Nadlak 1998.*
- KOLEKTÍV: *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba 1996.*
- KOLEKTÍV: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I., II. Bratislava 1995.*
- KREKOVIČOVÁ, E.: *Kultúrna a etnická identita slovenskej menšiny v Maďarsku. (Na príklade vzťahu identity a folklóru v Malom Kereši). Národopisná revue IX, 1999, č. 4, s. 199-204.*
- KILIÁNOVÁ, G. – KOWALSKÁ, E. – KREKOVIČOVÁ, E.: *2009.: My a tí druhí v modernej spoločnosti. Bratislava 2009.*
- LENOVSKÝ, L.: *Multikulturalizmus : filozofia - konflikt - optimálny model spoluzitia (?) In: Acta Nitriensiae 10 : reprezentačný zborník Filozofickej fakulty UKF v Nitre. Nitra 2008, s. 132-148.*
- LENOVSKÝ, L.: *Identity: (Today) a commodity among others (?). In: Filozofia. Roč. 60, č. 7, 2005, s. 536-541.*
- LENOVSKÝ, L.: *Kontexty identity. In: Ethnologia Actualis Slovaca: Revue pre výskum kultúr etnických spoločenstiev, č. 6, 2006, s. 12-24.*
- MICHALÍK, B.: *Rola osobností a inštitúcií pri zachovávaní a rozvíjaní kultúry a jazyka minority. In: Slovenčina v menšinovom prostredí. Štúdie z II. medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba 2008, s. 476-480.*
- MICHALÍK, B.: *O inštitúte farára, učiteľa a starostu. In: Čukan, J. a kol.: Spôsob života a kultúra Slovákov v Bihore. Borumlaka – Varzal. Nadlak, Nitra 2006, s. 52-62.*
- PLECH, J.: *Butín. Kronika školy a života. In: Štefanko, O.: Dve kroniky. Nadlak 1995, s. 35-158.*
- RONČÁK, G.: *Svadba bihorských Slovákov. Nadlak 2005.*

SĚČOVÁ, A.: *Súčasná svadba v Pivnici*. Diplomová práca. Nitra 2004.

SIRÁCKÝ, J.: *Slováci vo svete I*. Martin 1980.

Slovenské médiá v Srbsku. Uverejnené na: <http://www.asn.org.rs/slovenske-media-v-srbsku.html> (24-12-2009).

ŠTEFANKO, O.: *Dve kroniky*. Nadlak 1995.

UHRINOVÁ, A.: *Najdôležitejšie faktory zachovania slovenského jazyka v Maďarsku*. In: *Slovenčina v menšinovom prostredí. Štúdie z medzinárodnej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Štúdie z II. medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba 2008*, s. 71 – 90.

UHRINOVÁ, A.: *O projekte Slovenský jazyk v Maďarsku*. In: *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku: materiály z jubilejnej interdisciplinárnej medzinárodnej vedeckej konferencie z príležitosti 15. výročia založenia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba 2006*, s. 226 – 230.

URBAN, R.: *Čechoslováci v Rumunsku*. Bukurešť 1930.

VARGA, F.: *Bakonycsernye 1848-2003*. Bakonycsernye 2004.

ŽIHĽAVSKÝ, P.: *Pivnica I. Naši kňazi a učители od rokov 1890-tych do r. 1939*. Rukopis. Bratislava 1972.

ŽILÁKOVÁ, M.: *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku*. Budapešť 2004.

Kontakt:

Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.

KMKaT FF UKF v Nitre

Štefánikova 67

949 74 Nitra

E-mail: llenovsky@ukf.sk

Prienik diela sv. Cyrila a Metoda na Kyjevskú Rus¹

Martin Hetényi

Kľúčové slová:

kultúrne dedičstvo sv. Cyrila a Metoda, Kyjevská Rus, domáca historiografia

Abstract:

Constantine and Methodius have laid foundations of the varied Slav culture. Christianity played an important role in taking over their ideals. Official christening adoption in 988 A. D. has led to several positive facts- development of artcraft, literature, sacral architecture, et al. It is thus understandable that in east-Slavonic countries St. Constantine's and Methodius' cult began to be built up immediately. But what was the way in which their work had been brought to the east of Europe and what tough journey it had to undergo- these aspects

are mentioned both in Slovak and Czech historiography mostly but in rough outline. Among researchers in Slovakia and Czech republic there is no exceptional discussion about the huge Constantine's and Methodius' contribution to the culture of east Slavs; this could have been caused by source limitedness and also less accessibility of the sporadically discovered materials.

V zemepisných šírkach súčasného Slovenska i Čiech sú v zásade na patričnej úrovni objasnené význačné skutky Konštantína-Cyrila a Metoda, ktoré súvisia s dejinami Veľkej Moravy. Je aj všeobecne známe, že po smrti Metoda v roku 885 ich dielo pokračovalo a prehlbovalo sa v iných kútoch Európy. Žiaci solúnskych bratov boli z Veľkej Moravy vypudení, no našli svoje uplatnenie v Čechách, Bulharsku, Chorvátsku, Srbsku i v Byzancii. Pre kultúrny rozvoj slovanského sveta kľúčové bolo najmä pôsobenie učeníkov v Bulharskej ríši. O vyše sto rokov ďalšie generácie vzdelancov podnietili duchovné prostredie východných Slovanov koncentrovaných na Kyjevskej Rusi do tej podoby, že veľkomoravská kultúrna tradícia tu našla svoje pokračovanie a upevnenie.

Práca sv. Cyrila a Metoda na duchovnom poli v prospech Slovanov začala vytvorením abecedy, ktorá kopírovala fonetické zvláštnosti jazyka slovanských národov a prostredníctvom ktorej bolo možné učiť ich.² Ďalším – nadväzujúcim počínom solúnskych bratov bol preklad biblie a iných dôležitých textov do jazyka s novým písmom. Ako prví preložili cirkevné knihy, ktorým rozumela väčšina obyvateľstva. Pomocou nich ich učili vzdelanosti – evanjelizovali slovanské národy.

Časť učencov vyhnaných z Veľkomoravskej ríše našla nové pôsobisko vo vtedajšom Bulharsku, ktorého panovník mal strategický záujem na rozšírení slovanskej liturgie v krajine.³ Prozreteľný bulharský vládca Boris prijal Klimenta, Nauma, Angelária i Konštantína Preslavského, ktorí sa pričínili o ďalší rozvoj slovanského písomníctva. Medzi kultúrnymi centrami, ktoré založili nasledovatelia Cyrila a Metoda v Bulharskej ríši, vynikali kláštorne školy v Ochride a v Preslavi. Tu vyrástli ďalšie generácie mysliteľov a učiteľov. Z týchto duchovných centier sa slovanská vzdelanosť a liturgický jazyk šírili do ďalších krajín – Srbska, Dalmácie, Bosny a na Rus.

Na Kyjevskej Rusi v 9. – 10. storočí jednoznačne prevládalo pohanské náboženstvo, ktoré pred oficiálnym prijatím kresťanstva nemalo špecializované cirkevné inštitúcie, nenachádzali sa tu väčšie kultové budovy a nežili tu „profesionálni“ kňazi.⁴ Treba však zdôrazniť, že rano-feudálny štátny útvar východných Slovanov poznal kresťanstvo už dávno pred definitívnym prijatím kresťanskej viery z roku 988, napokon však pokusy o kristianizáciu úspešné neboli.⁵

² V prípade byzantských misií šlo o bežný postup kristianizácie. KPIJIB 2003: 5. K tvorbe písma bližšie pozri LUKOVINY 2008: 145 – 160. TANESKI 2008: 110 – 124.

³ Bol to spôsob, ako sa vymaniť spod vplyvu gréckeho duchovenstva a byzantského cirkevného prostredia.

⁴ 3AXAPЧЕНКО 1996: 40.

⁵ Okrem byzantských kresťanských misií k Bulharom a na Veľkú Moravu sa v 60. rokoch 9. storočia uskutočnila podobná misia k Rusom a Slovanom sídliaim v Podnepri. Reakcia konštantínopolského

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektov VEGA č. 1/0492/08 a KEGA č. 3/6309/08.

O konečnom prijatí kresťanstva z Byzancie sa napokon rozhodlo v období panovania Vladimíra z rodu Riurikovcov (980 – 1015). Vladimír najprv podporoval pohanstvo, pričom dochádzalo i k príležitostnému prenasledovaniu nepočetných kresťanov. Akonáhle však došlo k stabilizácii Vladimírovej vlády a ten mal krajinu pod svojou kontrolou, javila sa nevyhnutnou výstavba vnútornej štruktúry štátu a bolo nutné spojiť ju i so zodpovedajúcou ideológiou, lebo pohanstvo už načisto nevyhovovalo a nepostačovalo potrebám rýchlo sa vyvíjajúcej ruskej spoločnosti. Popri tom tu dôležitú úlohu hrali zahranično-politické aspekty, lebo len prijatím kresťanstva sa mohol kyjevský knieža stať rovnocenným panovníkom v rámci kresťanského universa a zaistiť si tiež medzinárodné uznanie svojej osoby a štátu, ktorému vládol, a posilniť ho. Bolo teda len otázkou času, kedy tak učiní a odkiaľ kresťanstvo prijme.⁶

Kresťanstvo bolo na Kyjevskej Rusi oficiálne prijaté v roku 988. Krst Vladimíra bezprostredne súvisel s jeho svadbou so sestrou byzantského cisára Basilea II., ktorú si bezprecedentne vymohol za svoju rozhodnú pomoc pri vojenských operáciách Konštantínopolu proti Bulharom. Tento krok povzniesol byzantsko-ruské vzťahy v nasledujúcich rokoch na celkom novú úroveň. Zároveň predurčil kultúrny vývoj Ruska, ktorý pretrváva dodnes.⁷

Rozhodujúci tu bol krst samotného kniežaťa a kristianizácia krajiny z Byzancie. Neopomenuteľným

patriarchu Fotia z roku 867, v ktorej zvestoval ostatným východným patriarchom, že Rusi, niekdajší nepriatelia Byzancie, nažívajú s Byzanciou v priateľstve, prijali ich biskupa s kňazmi a sú naklonení kresťanstvu, je výsledkom snáh východných Slovanov nájsť partnera v obrane proti nájazdom kočovných kmeňov (NESTORŮV LETOPIS 1940: 59). Roku 882 sa však pod vedením Riurikovho príbuzného Olega zmocnili Kyjeva pohanskí novgorodskí Rusi, ktorí na istý čas pozastavili prenikanie kresťanstva na Rus. Ďalšie náznaky kristianizácie na Rusi dokladajú obchodné zmluvy z rokov 894, 911 a 943, uzavreté medzi Byzanciou a Rusou po vojenských výpravách kyjevských kniežat. V polovici 10. storočia – spomínajú sa roky 946 a 957, bola dobrovoľne pokrstená kňazná Oľga. Po stroskotaní jej úsilia o samostatnú cirkevnú správu prostredníctvom Byzancie sa obrátila na neskoršieho rímsko-nemeckého cisára Ota I. Veľkého, ktorý sem v roku 961 nechal vypraviť v sprievode kňazov misijného biskupa, avšak jeho misia neuspela. Po Oľginej smrti v roku 964 tu opäť prevládlo pohanstvo s protikresťanskou reakciou, ktorú viedol jej syn knieža Svjatoslav. Kresťanstvo tu však stihlo zapustiť korene a boli vytvorené predpoklady pre začlenenie Kyjevskej Rusi do byzantskej kultúrnej sféry.

⁶ BEDNÁŘIKOVÁ – HOMOLA – MĚŘINSKÝ 2006: 246, 248.

⁷ V prípade Vladimírovho rozhodnutia prijať krst z Byzancie šlo o premyslený čin a žiadosť Basilea II. o vojenskú pomoc mu poskytla vhodnú príležitosť, aby si za prijatie novej viery a začlenenie svojej krajiny do sféry konštantínopolskej cirkvi i byzantského kultúrneho vplyvu mohol diktovať svoje vlastné podmienky – do tej doby bezprecedentnú požiadavku na manželstvo s príslušníčkou byzantskej vládnucej dynastie. Určite pri rozhodnutí prijať tento krst svoju úlohu zohrávala i veľkoleposť byzantských cirkevných obrádov a nádherných chrámov imponujúca mentalita škandinávskej i slovanskej spoločenskej cirkvi. Pri pohľade na dobové správy o prijatí krstu Vladimírom je nutné skonštatovať absenciu zmienok v byzantských prameňoch. O týchto i následných udalostiach sa dozvedáme hlavne z domácej ruskej proveniencie, zdroje sú však mnohokrát protirečivé, neurčité a neúplné. Medzi najvýznamnejšie pramene možno zaradiť *Povešť vremennych let*, ktorých obsahom je okrem iného selekcia a voľba Vladimíra z viacerých náboženstiev. Východná cirkev mala napokon pre kyjevského vládcu najväčšiu príťažlivosť a byzantský cisár sa mu javil ako najmocnejší a skutočne najvyšší zo všetkých kresťanských vládcov. V *Povešti* nie je prechod od pohanstva ku kresťanstvu vnímaný ako zásadný zlom, lebo dominuje dôraz na dynastickú kontinuitu (KOMENDOVÁ 2006: 168).

momentom pri šírení liturgického slovanského jazyka je postoj byzantského impéria. Nielen pre Rím, ale aj pre konštantínopolský patriarchát bola myšlienka liturgie v nekanonickom jazyku neobvyklá. V prípade Byzancie však akceptovateľnosť slovanského jazyka v liturgických procesoch bola prístupnejšia, čo sa napokon odzrkadlilo v rozdielnych metódach práce rímskych a byzantských misionárov v pohanskom svete. Pokiaľ misie západného kresťanstva sa orientovali na pripravené liturgické modely,⁸ konštantínopolské misionárstvo sa riadilo konkrétnymi podmienkami a snažilo sa rešpektovať pozície miestnych vládcov, pričom v prípade Slovanov sa cirkevné tradície adaptovali do slovanského jazykovo-kultúrneho kontextu. Podmienkou takémuto postoju bolo, aby misionári žili dlhší čas v slovanskom prostredí, aby poznali náboženské tradície iných národov,⁹ čo sa podarilo vytvoriť napríklad v Bulharsku i na Kyjevskej Rusi.¹⁰ Pokusy Byzancie o šírenie kresťanstva u Rusov, pochopiteľne, kopírovali aj snahy k posilňovaniu ich politického a kultúrneho vplyvu. Poprednú úlohu pri tom zohrávali obchodné styky.

Výsledky prijatia kresťanstva na Kyjevskej Rusi možno rezumovať do nasledujúcich viet. Z medzinárodno-politického hľadiska znamenalo vstup do spoločenstva európskych štátov, i keď ako súčasť byzantského politicko-kultúrneho universa. V rámci budovania štátu nová mono-teistická viera urýchlila formovanie štátnej ideológie a jed-nobožstvo ako oficiálne náboženstvo dávalo kniežacej vláde posvätný lesk. Okrem toho z hľadiska určitej – obmedzenej centralizácie štátu sa upevnila pozícia Kyjeva ako hlavného náboženského centra Rusi. Formovala sa organizácia systému vzdelávania. I keď bola zmena viery komplikovaný a bolestivý proces,¹¹ v rámci pokresťančovania Rusi zrejme už na konci 10. storočia prišlo k vzniku početných biskupstiev zakladaných po celej krajine. V prvej fáze prichádzali na Rus grécki duchovní a prinášali literatúru, ktorá ovplyvnila nielen cirkevnú oblasť. Spočiatku mal dohľad nad cirkevnou organizáciou na Rusi chersonský arcibiskup. Byzantskí misionári používali v liturgii bezpochyby aj gréčtinu a takto slúžené omše boli pre najširšie ľudové i najvyššie spoločenské vrstvy prakticky nezrozumiteľné a mohli pôsobiť len svojou veľkoleposťou. Vladimír preto nechcel obmedzovať kontakty len na kresťanov z Byzancie. Na Rusi sa skoro objavili bulharskí misionári, ktorí sem priniesli slovanskú liturgiu a písom-níctvo. Vedľa gréčtiny sa v ruskej cirkvi začal používať cirkevný slovanský jazyk a ten skoro získal dominantné postavenie, pretože ho vzhľadom k oficiálnej podpore

⁸ Jednou z mála výnimiek v ranom stredoveku bol postoj pápežov Hadriána II. i Jána VIII. V Európe pod jurisdikciou rímskej cirkvi sa na krátky čas slovanský liturgický jazyk praktizoval na Veľkej Morave, v Čechách a Poľsku, bez výraznejšieho prerušenia sa udržal jedine v Chorvátsku.

⁹ Bližšie pozri napríklad HURBANÍČ 2004: 125 – 138. IVANIČ 2007: 46 – 59. PINTÉROVÁ 2007: 83 – 89. VAVŘÍNEK 1963.

¹⁰ Špecifiká misionárskej práce na Veľkej Morave spočívali v tom, že Konštantín a Metod šíрили vieru a učili vzdelanosť v prostredí, ktoré už kresťanstvo – zo Západu – poznalo. Solúnski bratia predstavovali sprostredkovateľov medzi dvoma kultúrami, medzi byzantským a rímskym svetom a prejavili sa ako zástancovia cirkevnej jednoty.

¹¹ TĚRA 2009: 138.

panovníka byzantskí misionári museli tolerovať.¹² Po roku 1018 (vyvrátenie Bulharskej ríše Basileom II.) sa príliv bulharského i srbského kléru na Rus ešte zvýšil.

Za vlády Vladimírovho syna Jaroslava Múdreho (1015/1016 – 1054) sa postavenie ruskej cirkvi stabilizovalo. Vytvorilo sa deväť diecéz, ktoré podliehali kyjevskému metropolitovi.¹³ Úsilie Jaroslava o zreteľné uvoľnenie väzby na Konštantínopol však nebolo z dlhodobého horizontu úspešné (na kyjevský metropolitný stolec dosadil vzdelaného Illariona, kňaza domáceho pôvodu, no po smrti kniežaťa na jeho miesto prišli opäť Gréci).

Kultúrny i politický rozmach Kyjevskej Rusi nastal predovšetkým po roku 1037, kedy Jaroslav Múdry sa definitívne zbavil vnútornej opozície a uchopil tak jednoznačne moc.¹⁴ Rozvoj je badateľný najmä v umeleckých remeslách, vo výstavbe budov so sakrálnou architektúrou, písomníctve a pod.¹⁵ Pre ranoruský literárny jazyk, ktorý sa tu vytváral a rozvíjal už skôr – v 9. až 11. storočí, pre jeho zrozumiteľnosť obyvateľstvu celého štátneho útvaru, bolo relevantné písomníctvo v cirkevnom slovanskom jazyku. To sa na Kyjevskú Rus šírilo najmä z Bulharska (treba doplniť, že i z Čiech, s ktorými mali ruské kniežatá živé kontakty¹⁶). Duchovnú literatúru zastupovala vo veľkej miere cirkevná spisba, ktorá sa na Rus dostávala od konca 10. storočia z Byzancie prostredníctvom bulharských prekladov. Prienik cirkevnej staroslovienčiny do kresťanskej liturgie, kde časom úplne prevládla, i vznik literatúry v domácom jazyku, kde sa jeho šíriteľmi stali okrem duchovenstva hlavne rôzni vyprávači, hudci a herci pôsobiaci nielen na dvoroch kniežat a bojarov, ale i v najširších ľudových vrstvách, mal epochálny význam.¹⁷ Cyrilika, využívaná v bežnom živote (čo bolo v Európe skôr výnimočné), sa stala efektívnym podnetom rozšírenia cirkevnej i svetskej literatúry v Rusi.¹⁸ Je paradoxné, že od 11. a najmä od 12. storočia sa začala interakcia ruského a inoslovanského literárneho vplyvu obracať (viaceré ruské diela determinovali následnú tvorbu južných i západných Slovanov).

Dobovú literatúru na Rusi možno rozdeliť z hľadiska pôvodu na slovanskú produkciu z Bulharska¹⁹, na preklady z gréčtiny²⁰ a výnimočne aj latinčiny i na pôvodnú tvorbu. Z hľadiska povahy šlo o literatúru cirkevnú (vynikali rôzne žánre, predovšetkým kázania, životy svätých, hymny a pod.) a svetskú (letopisy²¹, právne príručky a kódexy, epické výtvary a ďalšie). Medzi najvýznamnejšie domáce diela z 11. storočia patria prvá ruská kronika *Povešť vremennych let* (označovaná aj ako *Nestorov rukopis* či *Kyjevský letopis*),²² najstarší ruský súbor zákonov *Ruská pravda* (*Pravda Jaroslavičovcov*, prvá správa je z roku 1016),²³ *Počiatkový letopis* (1093), *Kormčaja kniha*, *Čítanie o kniežati Borisovi a Glebovi* (2. polovica 11. storočia), *Život Feodosia Pečerského* (*Feodosiov životopis*; prelom 11. a 12. storočia), *Kázanie o zákone a milosti* (*Pojednanie o zákone a milosti*, *Slovo o zákone a požehnaní*, 1037 – 1050), *Pskovský letopis*, *Izbornik kniežaťa Svjatoslava Jaroslaviča*, cestopis *Putovanie igumena Daniila* (začiatok 12. storočia), *Poučenie* (autorom je knieža Vladimír II. Monomach). Svetskú tvorbu znamenite reprezentoval poetický historicko-politický spis *Slovo o pluku Igorovom* (1185). Veľmi zachovalá a hodnotná je literárna tvorba z Novgorodu. Medzi ňou vyniká *Poučenie k bratii* (obsahujú vlastné literárne texty i preklady diel z gréčtiny; polovica 11. storočia), tzv. *Ostromirský evanjeliár* (1056 – 1057), *Novgorodský letopis*, ako i ďalšie novgorodské kroniky a rôzne písomnosti na brezovej kôre (tzv. *gramoty*).²⁴ Niektoré okolnosti, vzťahujúce sa na rané dejiny východných Slovanov, vzácne zachytili tiež pramene pôvodu latinského (tzv. *Bavorský geograf*, *Annales Bertiniani*, 9. storočie), byzantského (*De administratio imperio* z polovice 10. storočia)²⁵ a arabského²⁶. V ďalších storočiach vzniklo na Kyjevskej Rusi veľké

¹² BEDNAŘÍKOVÁ – HOMOLA – MĚŘÍNSKÝ 2006: 252.

¹³ Z dvadsiatich troch metropolitov, zastávajúcich úrad do tatárskeho vpádu, ich bolo sedemnášť gréckeho pôvodu, ktorí boli pevnou oporou udržiavania byzantského vplyvu (DRŠKA – PICKOVÁ 2004: 140).

¹⁴ V *Povešti vremennych let* sa o tejto etape píše: „A za něho začala se víra křesťanská rozplazovati v Rusích a rozširovati, i mniši počali se množiti, a klášterové počínali býti. I miloval Jaroslav ústavy církevní, kněží miloval velmi, a zvláště mnichy, i kněh sobě hleděl, čítaje v nich často v noci i ve dne. I sebral písaře mnohé a překládal z hřeckého na slovanské písmo; a sepsal knihy mnohé, i sebral, jimiž poučující se věrní lidé, nalézají rozkoš v učení božím. Neb jako když někdo zemi vzdělá, a druhý zaseje, a jiní sklídí i jedí potravu hojnou, tak i ten: neb otec jeho Vladimír zemi zoral a zkypřil, totiž křtem zasněvil: tento pak nasil slov kněžských v srdce věrných lidí, a my klidíme, učení kněžské přijímajíce...“ NESTORŮV LETOPIS 1940: 131 – 132.

¹⁵ Cirkevné umenie v Kyjeve má od samých začiatkov byzantský ráz. Bližšie pozri napríklad LASSUS 1971: 164 – 166. AVENARIUS 1980: 33 – 43.

¹⁶ Mimoriadnu dôležitosť mal starobylý kláštor na Sázave, ktorý využíval pôvodne slovanskú liturgiu. Vznikali tu literárne diela a preklady z latinčiny do slovanského jazyka, ktoré sa odtiaľ dostávali až na Kyjevskú Rus.

¹⁷ BEDNAŘÍKOVÁ – HOMOLA – MĚŘÍNSKÝ 2006: 268.

¹⁸ ФПІС 2003: 188.

¹⁹ Kňazi z Bulharskej ríše prinášali nielen slovanské liturgické knihy, ale i všetky ďalšie diela, ktoré vznikli za vlády cárov Simeona (893 – 927) a Petra (927 – 989) v bulharských literárnych školách. Donesený bol aj *Zakon sudnyj ljudem* vytvorený Metodom na Veľkej Morave. DVORNÍK 1970: 276.

²⁰ K najzložitejším problémom súčasnej vedy stále patrí nejasný fakt, kedy možno uvažovať o domácom, a kedy o prevzatom preklade. Z prekladov z gréčtiny sa vyníma *Malalova kronika*. Tieto preklady, ktoré mali náboženský i filozofický charakter, vznikali najmä v kyjevskej literárnej škole Jaroslava Múdreho. Bližšie pozri ГОРЦЬКИЙ 1996: 28.

²¹ Bližšie pozri ТОЛЮЧКО 2003.

²² Kronika končí záznamom z roku 1113. Jej obsahom sú napríklad rozprávania o kniežatách Kyjevskej Rusi, bojoch a vzťahoch s inými národmi i o kristianizácii štátu. Zapísané sú tu aj svedectvá o politickom vývoji Veľkej Moravy. Bližšie pozri NESTORŮV LETOPIS 1940: 40 – 42.

²³ Bola dopĺňovaná až do 13. storočia a odhaľovala situáciu krátko po prijatí kresťanstva.

²⁴ V jednom z hlavných centier Rusi, Novgorode, ktoré za vlády Jaroslava Múdreho dosiahlo určitú samostatnosť, sa zachovalo množstvo archeologických pozostatkov od 10. do 16. storočia, medzi nimi i knihy a listy písané na brezovú kôru v slovanskom jazyku. Bližšie pozri napríklad JANIN 2007.

²⁵ Byzantský cisár Konštantín VII. Porfirogennétos sa zaoberá okrem iných otázok východoslovanským osídlením. MAGNAE moraviae fontes historici III. 1969: 382 – 401.

²⁶ Sem patria diela arabských a perzských učencov Abú 'Alí Ahmad ibn 'Umar ibn Rustu, Abu l-Qásim 'Abdalláh ibn Hurdádbiha, al-Istachriho, al-Mas'údiho a ďalších.

množstvo cyrilských rukopisov.²⁷ Napriek tomu ku konkrétnym súvislostiam ohľadom prenikania diela Konštantína a Metoda k východným Slovanom existujú len nepriame a torzovité správy. Okrem ťažkostí s nedostatkom prameňov sa vyskytujú problémy s ich jednostranosťou či fragmentovým spracovaním rôznych tém.

Činnosť byzantskej misie Konštantína a Metoda na Veľkej Morave determinovala v nasledujúcich storočiach kultúrnu i politickú evolúciu slovanských národov. Akým spôsobom sa však prenieslo ich dielo až na východ Európy, akú neľahkú cestu muselo prejsť, je v slovenskej²⁸ i v českej historiografii²⁹, resp. v sekundárnej literatúre, spomínané najčastejšie len v základných obrysoch.³⁰ V zásade platí, že všetky relevantné mediavelistické práce, venujúce sa akýmkoľvek spôsobom

slovanstvu, a ktoré vznikli v novšej slovenskej i českej historickej spisby, hovoria o prijatí krstu panovníkom na Kyjevskej Rusi i o rozšírení slovanskej liturgie, ktorú sem priniesli z Bulharska, čím sa tradícia kultúrnych a duchovných hodnôt práce Konštantína a Metoda preniesla aj k východným Slovanom.³¹ Bližší pohľad prinášajú len poniektoré, tematicky i časovo širšie koncipované publikácie.

Z dôvodu pramennej obmedzenosti a zrejme i menšej dostupnosti sporadicky objavených prameňov nedochádza u bádateľov na Slovensku či v Čechách k mimoriadnej diskusii o zaiste obrovskom podiele nehmotných výsledkov roboty Konštantína a Metoda na kultúru a ideu východných Slovanov.³² Okrem rôznych kultúrnych aspektov sa po roku 1989 začína vo väčšej miere zdôrazňovať pozitívna úloha kresťanskej vierouky v procese interetnického odovzdávania si kultúrneho dedičstva solúnskych bratov a ich učeníkov.³³ Do centra pozornosti sa vo viacerých vedeckých oblastiach (teológia, jazykoveda, kulturológia a ďalšie) začínajú dostávať rôzne interferencie medzi Východom a Západom, najmä od neskorého stredoveku až po súčasnosť. Pre slovenských i českých historikov bude úlohou upriamiť záujem o plody výskumov na Ukrajine, v Rusku i Bielorusku tak, aby ich

²⁷ Z originálnych kyjevskoruských prác sa do začiatku 90. rokov 20. storočia našlo len 30 diel z 11. storočia a 65 textov z 12. storočia – väčšinou ide o cirkevnú literatúru (ЗАХАРЧЕНКО 1996: 51; pozri tiež СЛАВЯНСКИЕ 1958: 9).

²⁸ Znalca byzantských dejín Alexandra Avenária možno charakterizovať ako jedného z mála autora, ktorý exaktnou kritickou analýzou kvalifikuje rôznorodé vzťahy Rusi s okolitými štátnymi útvarmi. Avenárius v knižnom produkte *Byzantská kultúra v slovanskom prostredí v VI. – XII. storočí* upozornil, že ruská literatúra sa už od Jaroslavových čias dopĺňala popri nepochybných výpožičkách z Bulharska priamo prekladmi byzantských diel a ruské umenie reagovalo predovšetkým na byzantské, nie bulharské podnety. Okrem preceňovania bulharského vplyvu, ktoré dokazoval na konkrétnych príkladoch, bilancuje aj dlhé a geograficky rozsiahle pôsobenie cyrilo-metodskej kultúry, čo podľa neho umožnili jej jazykovo-národný charakter, uznanie liturgického a literárneho slovanského jazyka a s tým spojená úloha vzdelania v živote spoločnosti. Transformačný faktor a funkcie cyrilo-metodskeho dedičstva komparuje s rôznymi krajinami. AVENÁRIUS 1992: 162 – 200.

²⁹ Zo starších bádateľov dlhodobo skúmal cyrilo-metodské dedičstvo na Kyjevskej Rusi popredný český byzantológ František Dvorník, ktorý ako jeden z mála hovorí, že „*není však dosud zcela jasné, kdo tam slovanskou liturgii přinesl. Nejhorlivějšími šířiteli slovanského písemnictví byli bulharští misionáři, nevíme však, kdy první slovanští kněží z Bulharska do Kyjeva skutečně přišli.*“ O cirkevnoslovanskom literárnom jazyku, ktorý utvorili Konštantín a Metod, v monografii *Byzantské misie u Slovanů* ďalej píše: „*...přenesen z Balkánu do Ruska stal se také oficiálním jazykem ruské církve a literárním nástrojem ruských vzdělců. Pravděpodobně se tak stalo ještě předtím, než císař Basileos II. vyvrátil první bulharskou říši (1018). Je možné, že někteří bulharští kněží přišli do Ruska už s vojskem knížete Svjatoslava, který byl roku 972 Byzantinci na bulharském území poražen a donucen vrátit se do Kyjeva.*“ (DVORNÍK 1970: 276 – 277, pozri tiež DVORNÍK 1956: 75 – 121). Už od dvadsiaty rokov minulého storočia nad niektorými otázkami, predovšetkým jazykovednými a literárnovednými, uvažoval filológ Josef Vašica. Pri hodnotení relevantných prác spred roku 1989 treba spomenúť aj produkciu Lubomíra E. Havlíka. V jeho monografii *Slovanské státní útvary raného středověku*, ktorá sa pokúša o pohľad na spoločenský, hospodársky a štátny vývoj všetkých ranoslovanských útvarov, však nie sú zaznamenané kultúrno-cirkevné súvislosti šírenia Konštantínovej a Metodovej práce (HAVLÍK 1987). Ani uznávaný český archeológ Zdeněk Váňa dôkladnejšie nespomína prepojenie Kyjevskej Rusi s inými oblasťami, z ktorých tento mladý štát čerpal duchovnú podstatu (VÁŇA 1977). K známym autorom treba doplniť Vladimíra Vavříňku (VAVŘÍNEK 1978: 255 – 271).

³⁰ Medzi ďalšími prácami treba vyzdvihnúť podnetnú publikáciu *Stýhování národů a východ Evropy*, ktorá krst z roku 988 hodnotí ako vyvrcholenie dlhotrvajúceho spoločenského procesu, ktorý pod vplyvom bulharského Ochridu pokračuje v presadení sa slovanskej liturgie a bohoslužobného jazyka, zavedených pred vyše sto rokmi na Veľkej Morave Konštantinom a Metodom, čo „*jistě napomohlo rychlému průběhu christianizace, sjednocovacímu procesu východoslovanských kmenů i konečné slavinizaci Varjagů... Používání církevní slovanštiny jako liturgického jazyka, která poměrně rychle převládla a řečtinu prakticky vytlačila, mělo pozitivní vliv na rychlejší šíření křesťanství.*“ BEDNÁŘIKOVÁ – HOMOLA – MĚŘÍNSKÝ 2006: 251 – 252.

³¹ Známy slovenský mediavelista Miroslav Daniš zhmul v publikácii *Dejiny európskeho stredoveku. I. rozšírenie cyrilo-metodského produktu u východných Slovanov* výstižne: „*Šíření křesťanstva na Rusi sa urýchlilo zavedením slovanskej liturgie a písomníctva... bulharskí misionáři od konce 10. storočia a najmä po zániku prvého Bulharského cárstva roku 1018 hľadali pred grécko-byzantským živlom útočisko v okolitých krajinách. Byzantinci odchod slovanských kňazov z Bulharska a celého Balkánu pravdepodobne podporovali, aby sa tak zbavili nespokojných vzdelancov, ktorí by mohli ich pozície v znovuzískaných bulharských provinciách ohroziť.*“ Lapidárne s brilantným citom pokračuje: „*Slovanská liturgia sa stala komunikatívnym pilierom pravoslávnych slovanských cirkví v Európe.*“ (DANIŠ 2006: 193 a 198 – 199, pozri tiež DANIŠ 1994: 44). V tej istej práci jej ďalší spoluautor Vincent Múcska čitateľov oboznamuje o dedičstve solúnskych bratov na východe Európy: „*Najväčší podiel na kristianizácii širokých mäs obyvatelstva mali mníši, ktorí prišli z Byzancie, najmä z Bulharska obsadeného Konštantínopolom (definitívna porážka 1018). Priniesli so sebou cirkevnú slovančinu ako bohoslužobný jazyk a cyriliku, vďaka čomu sa ruská cirkev stala jedným z dedičov diela Konštantína a Metoda.*“ (MÚCSKA 2006: 319).

³² Skúsená archeologička Magdalena Beranová vo svojej monografii *Slované* akcentuje úlohu najvýznamnejšieho panovníka Kyjevskej Rusi: „*Jaroslav Moudrý se velmi zasloužil jednak o upevnění křesťanství, jednak o rozvoj umění a literatury, především slovansky psané. Umění číst a psát nebylo jen výsadou kněží, ale učili se mu i šlechtici a později také obyvatelé měst...*“ Okrem toho veľmi jednoducho, no o to precíznejšie rieši vzájomné ovplyvňovanie sa kultúry medzi jednotlivými slovanskými národmi (BERANOVÁ 2001: 85 a 275 – 282). V novšej mediavelistickej práci *Dejiny středověké Evropy* z pera Václava Drška a Dany Pickovej sa uvádza: „*Zavedení obyvatelstvu srozumitelného jazyka do církve jednak zvyšovalo zájem o nové vyznání, jednak přispělo ke konečnému poslovanštění původně varjažské vládnoucí vrstvy.*“ (DRŠKA – PICKOVÁ 2004: 139).

³³ Vzhľadom na sumarizačný charakter pôsobí vyjadrenie Milana Švankmajera v prvom oddiele syntetickej práce *Dejiny Ruska* pomerne nejednoznačne: „*Přijetím křesťanství se Kyjevská Rus výrazně přiblížila ostatní Evropě i tím, že nová víra byla provázána pronikáním písma a knižní kultury. Podíl na tom měli i Metodějovi žáci, kteří po jeho smrti přechali z Velké Moravy před vpádem Maďarů. Někteří z nich našli útočiště v Kyjevské Rusi. Přišli sem dlouho předtím, než se křesťanství stalo oficiálním náboženstvím, a přinesli s sebou i staroslověnské církevní texty a snad i Metodějův překlad bible.*“ (ŠVANKMAJER 2004: 15).

práce, v ktorých sa texty mnohokrát opakujú, nemali len zbežný či sumarizačný charakter.³⁴

Vo východoslovanských krajinách smeruje vnímanie sv. Cyrila a Metoda najmä k ich zásluhe pri príprave žiakov, ktorí pokračovali v načatej duchovnej práci. Boli to ich nasledovníci z ďalších generácií, ktorí už okolo polovice 11. storočia podnikli svojim účinkovaním kroky spejúce k rozšíreniu ich kultu. V cirkevných spevoch, pri bohoslužbách sa ich duchovný rozmer porovnával s činnosťou biblických apoštolov – napokon sa zákonite do histórie zapísali ako apoštoli Slovanov.

Po smrti Jaroslava Múdreho nastal pozvoľný úpadok, rozpad a izolácia ríše. V 13. storočí navyše mongolské hordy spôsobili recesiu nielen politického, ale i kultúrneho života Rusi, pričom kult sv. Cyrila a Metoda sa výrazne oslabil.³⁵ Zmienky o nich boli zriedkavejšie, no napriek tomu na ich duchovný odkaz sa nezabudlo (rozhodujúcu úlohu pri tom mala miestna kresťanská cirkev). Razantnejšia obnova kultu nastáva až v 19. storočí v čase ukrajinského i ruského národného obrozenia. Meno solúnskych bratov niesol aj jeden z najvýznamnejších obrodneckých spolkov na Ukrajine – Cyrilo-metodské bratstvo.³⁶ Vo východoslovanských krajinách prebehli v 60. rokoch 19. storočia, podobne ako v inom slovanskom svete, viaceré slávnosti a oslavy na pamiatku sv. Cyrila a Metoda.³⁷

Prijatiu cyrilo-metodskej tradície na Kyjevskej Rusi predchádzali kontakty obyvateľstva s kresťanstvom i vzdelanosťou. Primát dedičstva solúnskych bratov však spočíva v jeho prínose a zachovaní jeho kontinuity. Sv. Cyril a Metod položili udržateľné základy rozmanitej kultúry a vzdelanosti prepočetného spoločenstva Slovanov, čím sa zároveň vytvorili podmienky, aby sa po celé stáročia vyvíjali v najtesnejšom vzájomnom kontakte. Veľkú úlohu pri preberaní ich ideálov zohralo kresťanstvo, ktoré vystupuje ako špecifický stimul, katalyzátor procesu. Osvojenie si kresťanstva na Kyjevskej Rusi jednoducho predstavuje historický medzník. Vplyv novej viery na politický, kultúrny a duchovný život Rusi bol taký rozhodujúci, že kresťanská dogmatika sa zhmotnila nielen v literatúre či kultúre, ale bola cítiť i pri rozvoji spoločenských i prírodných vied.

Literatúra a pramene:

- AVENARIUS, A. *Byzantská kultúra v slovanskom prostredí v VI. – XII. storočí. K problému recepcie a transformácie*. Bratislava 1992.
- AVENARIUS, A.: *Nikaia und Rußland zur Zeit der tatarischen Bedrohung*. In: *Byzantinoslavica*, roč. 40, 1980, s. 33 – 43.
- BEDNAŘÍKOVÁ, J. – HOMOLA, A. – MĚŘÍNSKÝ, Z.: *Stěhování národu a východ Evropy*. Byzanc, Slované, Arabové. Praha 2006.
- BERANOVÁ, M. *Slované*. Praha 2001.
- DANIŠ, M.: *Bulhari; Kyjevská Rus*. In: *Dejiny európskeho stredoveku I. Raný stredovek*. Prešov 2006.
- DANIŠ, M.: *Východná Európa v premenách času I*. Bratislava 1994.
- ДОВІДНИК з історії України. Київ 2002.
- DRŠKA, V. – PICKOVÁ, D.: *Dějiny středověké Evropy*. Praha 2004.
- DUBNIČKA, I.: *Morálka a kulturní relativismus*. In: *Kontexty kultúry a turizmu*, roč. 1, 2008, č. 1, s. 14 – 17.
- DVORNIK, F.: *Byzantine Political Ideas in Kievan Russia*. In: *Dumbarton Oaks Papers* 9/10. Cambridge 1956, s. 75 – 121.
- DVORNÍK, F.: *Byzantské misie u Slovanů*. Praha 1970.
- ФІСІС, В.: *Історія кириличної рукописної книги в Україні*. Львів 2003.
- HAVLÍK, L. E.: *Slovanské státní útvary raného středověku*. Praha 1987.
- ГОРЬСЬКИЙ, В. С.: *Історія української філософії*. Київ 1996.
- HURBANIČ, M.: *Byzantská politická ideológia na Rusi v 9. – 12. storočí. K otázke spôsobu šírenia a charakteru byzantských politických ideí v ruskom prostredí predmongolského obdobia*. Bratislava 2003.
- HURBANIČ, M.: *Byzantská politická ideológia v misijnej praxi 9. storočia (Encyklika Ad archiepiscopales thronos per orientem obtinentes patriarchu Fotia)*. In: *Pohanstvo a kresťanstvo*. Bratislava 2004, s. 125 – 138.
- IVANIČ, P.: *Predcyrilometodské misie na území dnešnej Moravy a Slovenska z pohľadu českej a slovenskej historiografie*. In: *Duchovné, intelektuálne a politické pozadie cyrilometodskej misie pred jej príchodom na Veľkú Moravu*. Nitra 2007, s. 46 – 59.
- JANIN, V. L.: *Středověký Novgorod v nápisích na březové kůře*. Červený Kostelec 2007.
- KOMENDOVÁ, J.: *Modely apoštolského působení v nejstarším písemnictví Rusi*. In: *„Rýžoviště zlata a doly drahokamů...“*. Červený Kostelec – Praha 2006.
- КРІЛЬ, М.: *Святі Кирило та Мефодій. У духовному і культурному житті слов'янських народів*. In: *Історія України*, 2003, ч. 14, s. 1 – 10.
- LASSUS, J.: *Ranokresťanské a byzantské umenie*. Bratislava 1971.
- LUKOVINY, E.: *Byzantské symbolické myslenie a písmo. K pôvodu hláskových znakov*. In: *Byzantinoslavica II*. Bratislava 2008, s. 145 – 160.
- MAGNAE Moraviae Fontes Historici III. *Diplomata, Epistolae, Textus historici Varii*. Brno 1969.

³⁴ Výnimkou je širšie zameraný výskum Martina Hurbaniča, byzantológa z mladšej generácie odborníkov, ktorý naznačuje štádiá preberania a následnej transformácie byzantských ideologických podnetov na Rus v predmongolskom období (HURBANIČ 2003).

³⁵ K vnímaniu sv. Cyrila a Metoda ako duchovných patrónov v staroruských literárnych pamiatkach bližšie pozri KOMENDOVÁ 2006: 179.

³⁶ Bratstvo tvorilo ukrajinskú tajnú politickú organizáciu, ktorá vznikla na prelome rokov 1845 a 1846 v Kyjeve. Vonkajším znakom bratstva bol prsteň s nápisom „Sv. Cyril a Metod, január 1846“. V apríli 1846 do organizácie vstúpil slávny Taras Ševčenko. V marci 1847 boli členovia odhalení a hnutie rozbité. ДОВІДНИК 2002: 306 – 307.

³⁷ V roku 1863 sa v Sankt Peterburgu uskutočnila synoda pravoslávnej cirkvi, ktorá ustanovila Deň pamiatky sv. Cyrila a Metoda na 11. (24.) mája. V cárskom Rusku sa následne začalo so stavbou pamätníkov a s udeľovaním významenania sv. Cyrila a Metoda.

MÚČSKA, V.: *Cirkev a pápežstvo v ranom stredoveku (313 – polovica 11. stor.)*. In: *Dejiny európskeho stredoveku I. Raný stredovek*. Prešov 2006.

NESTORŮV letopis ruský. Prel. Karel Jaromír Erben. Praha 1940.

PINTÉROVÁ, B.: *Byzantská misia Konštantína a Metoda vo svetle slovenskej a českej historiografie*. In: *Duchovné, intelektuálne a politické pozadie cyrilometodskej misie pred jej príchodom na Veľkú Moravu*. Nitra 2007, s. 83 – 89.

СЛАВЯНСКІЕ книги кирилловской печати XV – XVIII вв. Киев 1958.

ŠVANKMAJER, M.: *Kyjevská Rus*. In: *Dějiny Ruska*. Praha 2004.

TANESKI, Z.: *Niektoré teórie a historicko-spoločenské podmienky vzniku slovanského písma a písomníctva*. In: *Konštantínove listy*, roč. 1, 2008, s. 110 – 124.

TÉRA, M.: *Perun, bůh hromovládce. Sonda do slovanského archaického náboženství*. Červený Kostelec 2009.

ТОЛОЧКО, П. П.: *Русские летописи и летописцы X – XIII вв.* Санкт Петербург 2003.

VÁŇA, Z.: *Objevy ve světě dávných Slovanů*. Praha 1977.

VAVŘÍNEK, V.: *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*. Praha 1963.

VAVŘÍNEK, V.: *The Introduction of the Slavonic liturgy and the Byzantine missionary policy*. In: *Beiträge zur byzantinischen Geschichte im 9. – 11. Jhd.* Praha 1978, s. 255 – 271.

ЗАХАРЧЕНКО, М. В.: *Протосоціологічні проблеми, ідеї, вчення часів Київської Русі*. In: *Соціологічна думка України*. Київ 1996.

Kontakt:

PhDr. Martin Hetényi, PhD.

Ústav pre výskum kultúrneho dedičstva

Konštantína a Metoda FF UKF v Nitre

Štefánikova 67

949 74 Nitra

E-mail: mhetenyi@ukf.sk

Misbaha a ružencový rituál v arabskej kultúre

Marwan Al-Absi

Kľúčové slová:

arabská kultúra, náboženské rituály, moslimský ruženec

Abstrakt:

The article is analysing the role of the rosary in Arab culture. The rosary is one of the most notable features of popular religious spirituality and very spread traditional way of demonstrating believer's devotion. It helps keep in memory God and assists in meditation and contemplation. The rosary/prayer beads is the most conspicuous outward manifestation of Moslems' spiritual life and their daily prayer ritual.

Niekoľkonásobné odriekanie tej istej modlitby v pravidelnom rytme patrí k najstarším náboženským rituálom. Vyskytuje sa vo všetkých svetových náboženských systémoch. Tento spôsob modlitby poznáme u hinduistov ako tzv. mantrovanie (opakovanie slov), používané na koncentráciu za účelom dosiahnutia harmónie duše a tela; u budhistov je tento rituál súčasťou meditácie. Opakovanie určitej modlitby patrí do liturgie východných (gréckokatolíckej či pravoslávnej), ale aj západných kresťanských cirkví. V tomto druhu modlenia je niečo, čo sa nedá pochopiť len rozumom. Ide o náboženský rituál, pri ktorom meditatívnym vyslovovaním Božieho mena a krátkymi modlitbami nasmeruje zbožný veriaci svoju myseľ na kontempláciu Božieho milosrdenstva. Cieľom je dostať sa čo najbližšie k Bohu. Nie je nám neznámy ruženec (koráliky navlečené na niti), ktorý vidíme v rukách kresťanov odriekajúcich ružencové modlitby. Ruženec je jednou z ciest k Bohu pre kresťana aj moslima.

Moslimovia majú tiež svoj „modlitebný povrázok“ s korálikmi a nazývajú ho *misbaha* alebo *subha*. Je to akési korálikové počítadlo, kde na každom koráliku opakujú iné meno Alaha – zámerom je mať jeho meno stále na perách. Recitácia Božích mien patrí k najrozšírenejším meditatívnym rituálom a prejavom moslimskej zbožnosti. Na základe výzvy v Koráne – v súre Rozpoznanie – vybrali zbožní moslimovia deväťdesiatdeväť Božích atribútov, tzv. krásnych Božích mien, vyjadrujúcich Jeho moc, lásku, milosrdenstvo a súcit. *Bohu náležia najkrajšie mená; vzývajte Ho teda nimi a nevšímajte si tých, ktorí Jeho mená prekrucujú – tí budú odmenení za to, čo činili.* (7:180)¹

Z jazykového hľadiska je slovo *misbaha* odvodené od arabského slovesa *sabbaha*, ktoré znamená „predniesť frázu *Subhán Alláh*“ (=Pochválený buď Bože/Chvála Alahovi), „chváliť/velebiť Boha“. Predponou *mi-* sa v arabčine tvoria slová označujúce prostriedok, pomocou ktorého sa vykonáva dej. *Misbaha* má veriacemu pripomenúť, aby si spomenul na Boha, poďakoval mu za to, čím ho obdarúva a tak získal jeho požehnanie či odpustenie. Preto chválenie a velebenie Pána (arabsky *tasbīh*) nájdeme v mnohých koránových veršoch, napríklad v súre Nočná cesta: *A ospevuje slávu Jeho sedem nebies a zem i všetko, čo na nich je. A niet veci, ktorá by chválu Jeho neslávila, avšak vy neveriaci slávenie ich nechápete. On veru mierny je i odpúšťajúci.* (17:44)³

Historické korene misbahy/ruženca sa spájajú so vzťahom človeka k drahým kameňom v kontexte povier. No už pračlovek pri zbere plodov či lovení zvierat nachádzal rozličné farebné kamene. Tie priťahovali jeho pozornosť, začal ich zhromažďovať a opracovávať do rôznych tvarov. Vytvoril z nich predmety ako náhrdelník na krk či náramok na ruku alebo nohu. Prvotný ozdobný účel sa neskôr transformoval do inej roviny, až tieto predmety postupne nadobúdali magický, duchovný či náboženský zmysel. Archeologické výskumy v oblasti Mezopotámie (Sumeri), Údolia Nílu (faraóni) a ďalej

¹ KORÁN 2000: 414.

² Alláh – arabské označenie pre jediného Boha (v monoteistických vierach).

³ KORÁN 2000: 256.

východným smerom do Číny, Indie, Perzie dokazujú, že staroveké civilizácie používali rôzne opracované kamienky na výrobu náhrdelníkov na profánne i sakrálné účely vo všetkých vrstvách spoločnosti. Človek tak veril v ich magickú silu, že sa nechal s nimi aj pochovať. Používanie korákových retiazok ako pomôcky pri meditácii sa rozšírilo z Indie.⁴ Kým hinduistickí Indovia používali túto retiazku pri uctievaní božstiev, moslimovia pomocou misbahy ospevovali jediného Boha. Ďalší rozdiel spočíval v počte navlečených zrníkov/kamienkov. Indovia využívali párny počet (spravidla 32), no moslimovia iba nepárny (najčastejšie 11, 33, 99). Moslimskí veriaci sa pravdepodobne inšpirovali rituálmi východných kresťanských mníchov a ruženec prevzali v období, keď Arabský kalifát expan-doval za hranice Arabského polostrova do byzantského sveta. Tam sa Arabi zoznámili s kresťanskou dogmatikou a spirituálnymi praktikami, a teda aj ružencom, ktorý tamojší mnísi používali už v 3. storočí.⁵ V križiackom období sa ruženec dostal do západného sveta, kde si ho osvojili aj rímskokatolícki veriaci.

Misbaha pre mladých

Zdroj: fotoarchív autora 2010

Podľa historických prameňov misbaha vstúpila do arabskej kultúry už v období historickej udalosti známej v arabských dejinách ako Bitka pri Uhude (625 n. l.),

v ktorej zahynul Hamza bin Abd al-Muttalib, strýko proro-ka Mohameda. Pri oplakávaní straty významného ochrancu moslimov si jeho súkmeňovci brali do ruky hlinu z hrobu a tvarovali z nej malé zrnká. Pri pohrebe Husajna bin Aliho, syna štvrtého kalifa, ktorý padol v boji pri Karbalá (680 n. l.), si smútiaci stúpenci zhotovovali z „požehnanej“ hliny jeho hrobu malé guľôčky. Rozšírenie misbahy ako náboženskej pomôcky do okolitých provincií Arabského kalifátu začalo v období vlády abbásovskej dynastie (v 9. storočí n. l.).⁶

Misbaha pre starších veriacich

Zdroj: fotoarchív autora 2010

Misbaha sa stala svätým predmetom pre moslimských mystikov/súfiiov.⁷ Ich vnútorná spiritualita vychádzala z duchovného náboja pôvodného islamu. Pociťovali túžbu po užšom vzťahu s Bohom. Verili, že kontempláciou Božej lásky a milosrdenstva sa môžu s Ním zjednotiť. Mystické modlitby si vyžadovali extrémne sústredenie. Súfiiovia nosili misbahu všade so sebou. Verili, že ružen-cový rituál cvičí a posilňuje pamäť a zvyšuje sústredenosť pozornosti. Misbaha im pomáhala pri odriekavaní Božích mien a spievaní piesní na Jeho chválu. Stala sa neoddeliteľnou súčasťou ich mystických rituálov založených na monotónnosti spevu a tanca. Takisto bolo monotónne aj posúvanie korálikov na retiazke, ktoré si súfiiovia zhotovovali z lacných materiálov, napríklad z kostí, hliny či dreva. Tvar korálikov bol rôzny a ich počet

⁴ Svätý ruženec sa objavil u katolíckych Mníchov v priebehu 13. storočia. (ar-RÁZÍ 1981: 282).

⁷ Skupiny mystikov sa začali vytvárať v 8. storočí n. l. v irackých mestách. Postupne sa islamské mystické hnutie rozšírilo aj do ostatných oblastí Islamskej ríše.

⁴ Encyclopedia Britannica 1962: 786.

⁵ DROZDÍKOVÁ 2005: 184.

sa líšil podľa dobových tradícií. Stúpenci súfických bratstiev si obvykle vešali misbahy na vnútornú stenu domu, ktorá určovala smer modlitby (smerom k Mekke).⁸

Hlinená misbaha pre konzervatívnych veriacich

Zdroj: fotoarchív autora 2010

Misbaha sa stala pre Arabov (bez rozdielu náboženského vyznania) najbližším priateľom, ktorého si zvykli mať vždy pri sebe, nech idú kamkoľvek. V každodennom živote je pomôckou pri vykonávaní náboženských povinností. Veriaci posúvaním korálikov odpočítava počet ospevujúcich modlitieb a odriekavaných tzv. krásnych Božích mien. V čase oddychu môže posloužiť ako relaxačná pomôcka na odreagovanie od stresu. K tradičnému arabskému koloritu patrí obraz veriaceho⁹, ktorý prstami ruky (najčastejšie palcom alebo ukazovák) posúva ružencové koráliky jeden po druhom a potichu odriekava Božie mená. Tento rituál môže vykonávať kdekoľvek – doma, na návšteve, v kaviarni, v dopravnom prostriedku. Misbaha obsadila dôležité miesto arabskej ľudovej pamäti a preto patrí do arabského kultúrneho dedičstva. Veľké misbahy zo vzácnych kameňov či iných drahocenných materiálov zdobia reprezentačné kancelárie, haly, sály vedľa ďalších umeleckých predmetov.

Misbaha má sociálny rozmer, podľa jej druhu môžeme moslima zaradiť do tej-ktorej spoločenskej vrstvy,

určiť jeho charakterový, často aj profesijný profil. Vývoj ľudskej civilizácie je sprevádzaný náhrdelníkmi, ktoré ľudia využívali na rôzne účely. Ich nosením chceli upozorniť na svoje spoločenské postavenie alebo náboženský postoj. Tie cennejšie sa ukladali do hrobov spolu s telom zosnulého majiteľa. Ľudia verili, že ich budú potrebovať v ďalšom živote, ktorý ich čaká po smrti. Tieto náhrdelníky môžeme považovať za predchodcov ruženca.

Misbaha sa skladá zo skupiny korálikov/zrniek rôzneho tvaru a materiálu. Ich počet vždy niečo symbolizuje a spravidla je nepárny. Tvar a veľkosť korálikov a materiál, z akého sú vyrobené, naznačujú postavenie majiteľa v spoločnosti a jeho vkus. Dôležitú rolu zohráva účel zhotovenia misbahy, a ten môže mať náboženský alebo relaxačný charakter. Koráliky sú navlečené na pevnej vlnenej, hodvábanej alebo bavlnenej niti, ale môže byť aj kovová či umelohmotná. Dve tzv. spojky (vyrobené z kovu alebo iného pevného materiálu) rozdeľujú misbahu na tri časti, pričom dva krajné konce sa spoja a v dĺžke niekoľkých (päť až desať) centimetrov sa spolu zošiju a vytvoria tzv. minaret (symbolizujú minaret mešity). Toto spojenie je ukončené uzlom z vystrapkanej nite, ku ktorej môžu byť pripojené ozdoby v podobe retiazky z drahých kovov (zlata, striebra apod.). Veľkosť korálikov sa pohybuje od 4 až do 15 milimetrov. Ich tvar je rôzny – guľatý, oválny (najrozšírenejší v islamskom svete), mandľový alebo tvar zrnka kukurice. Na dekoráciu stien domov, okien obchodov sa zhotovujú veľké misbahy, kde jeden korálik dosahuje veľkosť dlane dospelého človeka. Pôvodné koráliky moslimského ruženca sa zhotovovali z pálenej i nepálenej hliny, kameňa, slonoviny, ovocných jadier, olivových kôstok a kostí živočíchov (napr. z rybiej chrbtovej kosti). Neskôr sa pridali aj ďalšie materiály ako drevo (hlavne olivové), sklo, kov, drahé kovy a kamene (jantár, perleť, tyrkys ...). Používanie drahých kameňov na výrobu ružencov súvisí s poverami o ich magických účinkoch, napríklad tmavočervený rubín alebo granát vraj ochráni pred závisťou, tyrkys zasa prináša šťastie. Strieborné a zlaté misbahy nájdeme u veriacich z bohatších spoločenských vrstiev, a akrylátové napodobeniny draho-kamov sú určené pre menej majetných veriacich. Egypt ako prvý začal s výrobou akrylátových ružencov na základe dopytu chudobného obyvateľstva. Saudská Arábia produkuje misbahy zo všetkých druhov materiálu, aby uspokojila obrovské množstvo pútnikov rôzneho sociálneho postavenia, prichádzajúcich do Mekky hlavne v období tzv. výročnej púte.¹⁰ Ich ročný počet sa pohybuje medzi dvoma až tromi miliónmi moslimov z celého sveta. Návrat pútnika z Mekky predstavuje významnú udalosť a je slávnostným dňom pre celú dedinu, mestečko alebo mestskú štvrť. Dodnes sa uplatňuje stará tradícia, že moslim po návrate obdarúva príbuzných, priateľov a susedov, ktorí ho prídu privítať. Ak sú medzi hosťami, ktorí ho prišli pozdraviť, aj kresťania, dostanú od pútnika darčeky rovnako ako moslimovia. Medzi najvzácnejšie patrí práve

⁸ KALAS 1994: 4.

⁹ Misbaha je tradičným symbolom mužskosti. Zo ženskej populácie praktikuju ružencový rituál (posúvanie korálikov) iba zbožné moslimky v staršom veku.

¹⁰ Vykonanie púte (*hadždž*) do Mekky patrí medzi päť povinných pilierov islamu, čo znamená, že moslim by mal počas svojho života absolvovať aspoň jednu púť do Mekky.

misbaha privezená z najsvätejšieho miesta islamu – z Mekky.¹¹

Misbaha pre Arabov bez rozdielu vierovyznania

Zdroj: fotoarchív autora 2010

Misbaha dostáva špecifické označenie/prívlastok spravidla podľa miesta výroby či druhu materiálu, ako napríklad istanbulska, niniivská, afganská. Podľa počtu korálikov delíme moslimský ruženec na niekoľko druhov. Modlitebná misbaha sa skladá z 99 korálikov. Toto číslo symbolizuje počet tzv. krásnych Božích mien (*asmá' allah al-husna*), ktoré moslim odriekava po jednom mene pri posúvaní korálikov. Spojkami sú rozdelené na tri rovnaké časti (3x33). Táto misbaha sa používa po skončení modlitby alebo pri určitých náboženských príležitostiach – sviatkoch a smútočných obradoch, kde prítomní prosia Boha o odpustenie hriechov nebohého a požehnanie na druhom svete. Misbaha *thulthija* (tzv. tretinový ruženec) má 33 korálikov, dve spojky a minaret. Je to najpoužívanejší druh ruženca v moslimskom svete. Počet korálikov symbolizuje roky života Ježiša Krista a najrozšírenejší je medzi mladými ľuďmi a verejnými činiteľmi. Misbaha *muláima* je zhotovená zo 45 korálikov (veľmi malých rozmerov, maximálne 5 mm) a dvoma spojkami rozdelená na tri rovnaké časti. Začala sa predávať približne pred päťdesiatimi rokmi a nemá žiadne symbolizujúce pozadie. Výrobcovia ju zhotovili za komerčným účelom, aby obohatila nenasýtený obchodný trh. Misbaha *alfija* (tzv. tisícový ruženec) je vyrobená z veľmi malých korálikov

a používa sa pri náročnejších zbožných rituáloch. Tvorí ju tisíc korálikov. Pri ich posúvaní veriaci vyslovuje Božie mená a opakuje *šahádu*¹² alebo koránové verše. Misbaha *alfija* sa používa spravidla pri pohrebných obradoch zbožných moslimov.

Misbaha pôvodne slúžila ako náboženský prostriedok na dosiahnutie určitého duchovného stavu pri vykonávaní modlitebných a meditatívnych rituálov. Postupne sa však dostávala aj mimo sakrálny priestor a v 20. storočí sa stala súčasťou spoločenskej prezentácie bežných ľudí. Pretransformovala sa do módného doplnku alebo sa stala predmetom zberateľskej záľuby. Neodmysliteľne patrí k imidžu významnej politickej a spoločenskej osobnosti, králi, prezidenti či ministri (a nemusia byť ortodoxne orientovaní) držia misbahu v ruke počas oficiálnych návštev v zahraničí, čo často vyvoláva obdiv u hostiteľa.

V súčasnosti zasahujú informačné technológie do všetkých sfér každodenného života. Otázka udržania ružencovej tradície (meditatívneho rituálu ručného posúvania korálikov misbaha) dostáva „elektronickú“ odpoveď v podobe elektronickej misbaha. Veriaci môže pokojne a uvoľnene sedieť pri počítači a vykonávať náboženský rituál odriekavania či modlitby elektronickým posúvaním ružencových korálikov, pričom druh misbaha si vyberie jednoduchým kliknutím.¹³ Moderné technické vymoženosti pôsobia rôznou mierou vplyvu na kultúrne tradície, ktoré nutne nemusia zaniknúť, iba sa transformujú do inej roviny. Otázkou zostáva – ako rušivo pôsobí počítač a do akej miery môže ovplyvniť duchovnú podstatu celého rituálu.

Literatúra a pramene:

ADRAH, H.: *Al-misbaha fi sálínát ad-dimašqija liz-zína war add ajn al-hásúd* (Ruženec v damaských salónoch ako súčasť dekorácie a prostriedok na ochranu proti závidia). In: *aš-Šarq al-awsat* (Blízky východ), noviny, č. 11149, 2/7/2009.

AL-ABSI, M.: *Mekka - mesto duchovnej jednoty moslimského sveta*. In: *Geografia*, 2008, č. 4, s. 15-20.

DROZDÍKOVÁ, J.: *Lexikón islámu*. Bratislava 2005.

Encyclopedia Britannica, 1962, Rosary, s. 786.

KALAS, G.: *Hawla al-misbaha* (Ruženec). In: *Majallat al-usbua al-arabi* (Arabský týždenník), 7/2/1994, s. 4.

KORÁN. *Z arabského originálu preložil Ivan Hrbek*. Praha 2000.

Ar-RÁŠID, M. – FATHI, I.: *Al-misbaha – turáth wa sanaa* (Ruženec – dedičstvo a remeslo). Bajrút 1991.

ar-RÁZÍ, A.: *Misbaha* (Ruženec). Bajrút 1981.

Kontakt:

Doc. PhDr. Marwan Al-Absi, CSc.

KMKaT, FF UKF v Nitre

Štefánikova 67

949 74 Nitra

E-mail: malabsi@ukf.sk

¹² *Šaháda* („vyznanie“): „Niet boha okrem Boha a Mohamed je jeho poslan.“ Vyznanie viery v jediného Boha patrí medzi päť pilierov islamskej viery.

¹³ Pozri elektronickú misbahu na: www.pylon-group.com/e-seb7a/forum

¹¹ Blížšie k téme: AL-ABSI 2008: 15-20.

Slovenky v Rakke

Jaroslav Čukan – Marwan Al-Absi

Kľúčové slová:

Sýria, slovenské diaspory, adaptácia, rodina

Abstract:

Slovenské diaspory na Blízkom Východe vznikli aj vďaka študentom zo Sýrie v bývalom Československu. Proces adaptácie v novom kultúrnom a geografickom prostredí prináša cenný porovnávací materiál k štúdiu Slovákov vo svete.

Podmienky spôsobu života v inoetnickom obkľúčení a v prostredí odlišnej kultúry majú rôzne korene a môžu mať množstvo podôb. Príspevok približuje niektoré aspekty minoritného života slovenských žien v provincii meste Rakka/Raqqa v severovýchodnej Sýrii. Motiváciou príchodu i ďalšími súvislosťami života v inom etnicky, kultúrnom a konfesijnom obkľúčení však poskytuje materiál k porovnávaniu so situáciou v prostredí iných slovenských minorít a kompletizuje obraz o Slovákoch vo svete¹.

Domáca „slovenská“ knižnica v Rakke

Foto: Čukan 2010

Od začiatku 60. rokov 20. storočia študovali na vysokých školách v Československu tisíce zahraničných študentov, medzi nimi aj z krajín Blízkeho Východu². Mnohí sa v priebehu štúdií oženili, do arabského sveta si priviedli manželky a založili si tu rodiny. V Homse, Damasku a ďalších sýrskych mestách vznikli slovenské diaspory aj v súvislosti s budovaním rafinérií, plynovodov, elektrární a priemyselných podnikov, na ktorých sa výraznou mierou podieľalo i Československo. Krátky pobyt v meste na Eufrate v máji 2010 sa stal nevšednou príležitosťou k návšteve niekoľkých sýrsko-slovenských rodín s cieľom získať informácie o adaptácii Slovákov, dovtedy pre nich v neznámom geografickom, kultúrnom a jazykovom prostredí, o kontaktoch so svojim materským národom a formách ich minoritného života.

Slovenky v Rakke so sýrskymi manželmi

Foto: Čukan 2010

Absolventi slovenských a českých vysokých škôl prišli do Sýrie so slovenskými manželkami prevažne s vysokoškolským vzdelaním, ktoré však predtým neovládali arabský jazyk. Popri výbornom sociálnom postavení a ekonomickom zabezpečení rodín manželmi – lekármi a inžiniermi rôznej odbornosti, bola jazyková bariéra ďalším z dôvodov, prečo sa Slovenky, až na jednu výnimku, nezamestnali. S takouto vyhliadkou do Sýrie v žiadnom prípade neprichádzali, no starostlivosť o rodinu a domácnosť sa pre ne postupne stali dostatočnou sebarealizáciou. Zvlášť preto, že manželia prichádzajú z práce neskoro v noci a výchova detí je tak prevažne len záležitosťou matky. Okrem fungovania v odlišnom kultúrnom modeli predsa len klinická psychológia, ale napríklad aj výučba matematiky, alebo iná prax, založená na bezprostrednej interpersonálnej komunikácii, si vyžadujú vysokú úroveň

¹ Zaujímavé je najmä porovnanie so situáciou slovenskej diaspory v Kapskom Meste a okolí, ktorú sme navštívili pred dvanástimi rokmi. Beňušková (1998), Čukan (1998), Feglová (1998). František Bielik (1980) slovenské osídlenie na Blízkom Východe neuvádza.

² V prvej polovici 80. rokov 20. storočia registroval Zväz sýrskych študentov v Československu viac ako 3000 členov. Jeho predsedom bol v rokoch 1981- 1986 Marwan Al-Absi.

znalosti arabského jazyka. Nezanedbateľnou prekážkou je aj náročná nostrifikácia dokladov o vzdelaní.

S odstupom niekoľkých desaťročí ženy uvádzajú ako najväčšie problémy v procese adaptácie v novom prostredí neznalosť jazyka, nedostatok súkromia a v porovnaní so slovenskými podmienkami veľa smetí na uliciach. Prvý problém sa snažili riešiť návštevou jazykového kurzu, no do arabského jazyka sa im podarilo hlbšie vniknúť až v období školskej dochádzky svojich detí – učili sa zároveň s nimi. *Suseda učila moje deti aj mňa. Najviac som sa naučila od nej a z televízie.* Pri komunikácii s manželom a deťmi všetky používajú vždy len slovenský jazyk, pre ich slovensko-arabské dvojazyčné deti (okrem cudzích jazykov, ktoré si osvojujú v škole), je jazykom materinským. Slovenčinu využívajú deti v rámci komunikácie v rodinách, pri sýrsko-slovenských rodinných návštevách, v rámci návštev príbuzných zo Slovenska, pri návštevách príbuzných na Slovensku a vo viacerých prípadoch aj pri štúdiu na Slovensku, kde sa jej úroveň ešte zvyšuje. Znalosť arabského jazyka žien závisela aj od toho, kde bývali a ako často sa kontaktovali s manželovou matkou a ďalším príbuzenstvom, s ktorými sú nútené používať arabčinu. Treba však zdôrazniť, že v rámci pobytu v neznámom prostredí často dominovalo úsilie po priestorovej blízkosti – bývať spolu v jednom meste, jednej štvrti, alebo dokonca priamo susediť a denne sa stretávať. *V Damasku sa dali kúpiť salámy, pečenie paštéty, ale presťahovali sme sa do Rakky, lebo tu boli lepšie pracovné podmienky a chceli sme bývať spolu.* Táto snaha čiastočne kontrastuje s rozdielnym spoločenským fenoménom, ktorý predstavoval nedostatok súkromia. Charakteristickou črtou v arabskom svete je družnosť, bohaté priame kontakty na úrovni príbuzenstva, susedstva, známosti z práce a rôznych záujmových skupín. Vzhľadom na početné príbuzenstvo manželov sa ženy neustále stretávajú so svokrou, rodinami švagrov a švagrín, na čo neboli zo Slovenska naučené v takom rozsahu a spočiatku im to prekážalo. Proces adaptácie sťažovala absencia priameho telefonického spojenia so Slovenskom. Koncom 70. rokov bolo údajne možné len cez ústredňu v Paríži, čo sa vždy nepodarilo. Psychicky náročné to bolo v prípadoch vážneho zdravotného stavu príbuzných doma na Slovensku.

V prvých rokoch po príchode do Sýrie sa ženy snažili navštevovať Slovensko každoročne, postupne sa frekvencia návštev ustálila na každé dva roky. Kým boli deti menšie, odchádzali na Slovensko celé rodiny približne na mesiac, postupne cestovali častejšie len matky s odrastenými deťmi. Zo Slovenska podobne prichádzajú príbuzní – matka, súrodenci s rodinou a podobne, lietadlom, alebo aj osobným autom. Dĺžka pobytu nie je spravidla kratšia ako dva týždne, pri narodení dieťaťa/vnuka príde matka zo Slovenska k dcére aj na tri mesiace. Intenzita kontaktov závisí aj od toho, či majú ženy na Slovensku ešte rodičov, respektíve súrodencov a ďalšie príbuzenstvo.

Na začiatku nám chýbal chlieb. Piekla som doma. Aj kysnuté koláče, parené buchty, dukátové buchtičky. Dolky a palacinky brali aj deti od susedov, nestačila som robiť... V arabsko-slovenských rodinách sa dodnes varia

„slovenské polievky“ – slepačia, zeleninová, karfiolová, guláš z teľacieho mäsa aj baraniny. Zo Slovenska si dávajú priniesť do kuchyne napríklad pudinky a oštiepky, ktoré si obľúbili najmä arabskí manželia. Petržlen a zeler sa v Sýrii nepestujú ako koreňová zelenina, len kvôli vňati, kôpor má inú chuť a chren tu nepoznájú. Spočiatku si túto zeleninu nosili zo Slovenska a pokúšali sa pestovať si ju vo svojich záhradkách. Postupne od toho upustili a v kuchyni používajú suroviny, ktoré sú dostupné. Týka sa to aj tradičných vianočných jedál. Len v jednej domácnosti sa dodnes pripravuje kapustnica, všeobecne rozšírený je zemiakový šalát a vyprážaná ryba. Kým sú v rodinách malé deti, pečie sa veľa druhov koláčov a pripravuje sa aj živý vianočný stromček. V tolerantnom multikonfesionálnom prostredí Sýrie sú stromčeky na trhu dobre dostupné. Ak rodiny uprednostňujú umelé stromčeky, je to len z dôvodov ekologických. Na 1. sviatok vianočný zvyknú ženy spoločne navštíviť bohoslužby v jednom z troch kresťanských kostolov. S Veľkonočnými sviatkami sa už neviažu tradičné jedlá. *Zvykneme si povinšovať. V Piatok držíme pôst. Jarka zvykne vyrábať veľkonočné vajíčka, aj Dana. Tie, čo majú ešte malé deti.*

V sýrsko-slovenských rodinách sú deti moslimského vierovyznania s výnimkou jedného prípadu, keď je manžel kresťan. V tejto súvislosti nikto nespomenul žiadny problém. Rodičia dávajú deťom mená, ktoré sú používané, respektíve akceptované v slovenskom aj arabskom prostredí, napríklad Emil, Daniel, Adam, Soňa, Taňa, Laura.

V bytoch je množstvo slovenských kníh – odborných, kuchárskych kníh, beletrie aj časopisov, vyšívané dečky a obrusy od mamy, keramika, lustre z brúseného skla, fotografie rodičov a iných príbuzných, ale napríklad aj fujara.

Slovenky a príslušníci ich rodín nepovažujú geografickú vzdialenosť Sýrie a Slovenska za psychologický problém, s čím sme sa pravidelne stretávali napríklad v Juhoafrickej republike. Sú takmer v dennom kontakte s blízkymi na Slovensku prostredníctvom internetu, často používajú telefonické spojenie. Počúvajú rádio Expres, no veľmi výrazne pociťujú absenciu slovenského televízneho spravodajstva. Slovenské televízne stanice Patriot a Živa sú z hľadiska informovania o dianí na Slovensku a vo svete nedostatočné a sledovanie televíznych novín poľskej, ukrajinskej, ruskej, rumunskej alebo maďarskej televízie neuspokojuje ich požiadavky.

Do obdobia zmien spoločenských a politických pomerov v Československu na konci 20. storočia sa Česi a Slováci stretávali na inštitucionálnej úrovni, teraz je to predovšetkým zo súkromnej iniciatívy jednotlivcov. Pri príležitosti vstupu do Európskej únie sa zúčastnili oslavy v Damasku, ktorú zorganizovali spoločne zastupiteľské úrady Slovenska, Česka a Cypru. V Rakke sa sýrsko-slovenské rodiny stretávajú pravidelne, všetci o sebe vedia a dobre sa poznajú. Dôvodom nie je len slovenský pôvod manželiek, ale aj priateľské väzby manželov, ktorí sa spoznali vďaka štúdiu v Čechách alebo na Slovensku. Sporadicky sa recipročne pozývajú na nezáväznú priateľské stretnutie s krajanmi z početnejšej slovenskej komunity v Homse a ide ten, komu to práve vyhovuje.

Neregistrujeme ambície rozvíjať kultúrne, vzdelávacie alebo akékoľvek iné aktivity na etnickom, respektíve inštitucionálnom princípe. Súčasný stav všetkým vyhovuje.

Slovenská diaspora v Rakke nie je početná, no už sa rozrastá vďaka sobášom synov zo sýrsko-slovenských manželstiev, ktorí študovali na Slovensku, so Slovenkami. Dôkazom kultúrnej adaptácie a zakorenenosti v novej vlasti je napríklad fakt, že Slovenka v Sýrii odovdela, dcéru aj príbuzných má na Slovensku, no o návrate na Slovensko neuvažuje. V každom prípade je prinajmenšom prekvapujúce počuť v neskorých nočných hodinách v tichej ulici vzdialeného provinčného mesta na Eufrate susedskú rozlúčku Anky, Gitky a Ľudky zo Žitného ostrova, Nitry a Záhoria, ktoré sú deťmi oslované *mamička*.

Literatúra a pramene:

BENUŠKOVÁ, Z.: *Križovatka na konci sveta. (Kapské mesto a jeho obyvatelia). Etnologické rozpravy 1998, 2, s. 108-116.*

BIELIK, F. a kol.: *Slováci vo svete 2. Martin 1980.*

ČUKAN, J.: *Karpatské brandy na Stolovej hore. (Slováci v Kapskom Meste). Etnologické rozpravy 1998, 2, s. 121-128.*

FEGLOVÁ, V.: *Kapské postimpresie. Etnologické rozpravy 1998, 2, s. 144-146.*

Kontakt:

Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.

KMKaT FF UKF v Nitre

Štefánikova 67

949 74 Nitra

E-mail: jcukan@ukf.sk

Errata

Redakcia sa ospravedľňuje Margite Jágerovej za zmeny významu textu v štúdiu Cintorín ako etnokultúrny fenomén v predchádzajúcom čísle nášho časopisu. Na s. 9 mal byť text: „Centrom najstarších cintorínov býval spravidla kostol – najlepšie miesto pre pochovanie privilegovaných vrstiev (cenený bol aspoň kontakt s múrmi kostola, či pôda v okolí kostola, na ktorú dopadal tieň stavby), resp. centrálny veľký kríž (po presťahovaní mimo sídiel) – miesto osobitnej úcty, konania obradových úkonov. V jeho okolí sa nachádzali (podnes niekde nachádzajú) najlepšie miesta z pohľadu danej society, nakoľko tu sa nachádzala najväčšia koncentrácia *sakrum*. Išlo spravidla o miesto pre pochovanie privilegovaných vrstiev, významných osobností, podnes najmä duchovných. Smerom od stredu sa kvalita strácala...“

Recenzia

DVOŘÁKOVÁ, V.: Kultúrne Krásky Slovenska. Svetové kultúrne dedičstvo UNESCO. Bratislava 2009.

Ochrana a záchrana mimoriadne hodnotných súčastí kultúrneho a prírodného dedičstva, ktoré sú pre históriu ľudstva, jeho pokrok, rozvoj a rôznorodosť nenahraditeľné, prestala byť od roku 1972 záležitosťou len jednotlivých štátov. O postavenie tejto problematiky na nadnárodnú platformu sa pričinili dlhodobé snahy medzinárodného spoločenstva nasmerované na záchranu pamiatok viažu-

cich sa na zaniknuté alebo zanikajúce kultúry. Riešenie otázky, ako sa môže dedičstvo nachádzajúce sa v jednej krajine stať dedičstvom celého ľudstva, viedlo po dlhých diskusiách k prijatiu medzinárodného dokumentu na úrovni jedinej celosvetovej organizácie, ktorá sa zaoberá aj otázkami kultúry a kultúrneho dedičstva - Organizácie Spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru UNESCO. Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva prijali delegáti Generálnej konferencie UNESCO v Paríži na jeseň v roku 1972. Odvtedy ho ratifikovalo 186 štátov, čím sa radí k najrozšírenejším medzinárodným právnym nástrojom vôbec.

Podľa dohovoru môže byť kultúrne dedičstvo zastúpené pamiatkami, skupinami budov a sídlami. Za pamiatky sa považujú diela architektúry, monumentálneho sochárstva a maliarstva, prvky alebo štruktúry archeologickej povahy, nápisy, skalné obydlia a kombinácie prvkov, ktoré majú výnimočnú svetovú hodnotu z hľadiska histórie, umenia alebo vedy. Slovenská republika pristúpila k ratifikácii dohovoru pomerne neskoro, 15. novembra 1990, pričom právoplatnosť nadobudol 15. februára 1991.

Pri snahe hodnotiť prínos Slovenska do imaginárnej pokladnice svetového, avšak v užšom pohľade európskeho kultúrneho dedičstva, možno pripomenúť niektoré skutočnosti, ktoré vplývali na jeho formovanie. Patrí k nim strategická poloha našej krajiny v strede Európy. Po stáročia naši predkovia kontrolovali križovatky tradičných diaľkových obchodných ciest a ich prostredníctvom prijímali, a na svoj obraz pretvárali, kultúrne vplyvy zo vzdialených centier. Kultúrnym obohatením boli aj prílevy cudzích etníc, ktoré sa počas histórie usádzali na našom území. Možno aj preto je kultúrne dedičstvo Slovenska reprezentované jeho kultúrnymi pamiatkami také rôznorodé. Slovensko má právo tvrdiť, že v niektorých aspektoch má skutočne výnimočné postavenie. Prechádza ním myslená hranica výskytu drevenej ľudovej architektúry, ktorá je charakteristická pre severné oblasti Európy, a hlinenej či murovanej architektúry typickej skôr pre juh kontinentu. Osobitný kolorit východného Sloven-

ska nesie stopy nezmazateľného spolupôsobenia byzantských a západoeurópskych vplyvov prejavujúcich sa napríklad v architektúre a interiérovom vybavení drevených kostolov východného obradu. Prejavy vyspelej kultúry a vzdelanosti, často multietnických bohatých slovenských stredovekých kráľovských miest, možno bez obáv radiť k obdobným európskym centrá. Práve medzinárodné uznanie hodnôt nášho kultúrneho dedičstva patrí k nástrojom, ktoré vyzdvihujú jeho význam v očiach svetovej verejnosti. K najvýznamnejším uznaniam hodnôt a svetovej jedinečnosti patrí bezpochyby práve zápis do Zoznamu svetového dedičstva. Kultúrne dedičstvo dokumentuje význam Slovenska v kontexte rozvoja európskej, a tým aj svetovej kultúry.

Edícia Kultúrne Krásky Slovenska nadväzuje na časopis Krásky Slovenska, ktorý systematicky mapuje pozoruhodné miesta našej krajiny. Publikácie tejto edície rad za radom prinášajú súhrnné informácie o významných pamätihodnostiach, lokalitách, pamiatkových rezerváciách, či technických monumentoch. Sú viacrozmerné, majú ambíciu byť turistickým sprievodcom s popisom zaujímavých túr a tipov na výlety, ale venujú sa aj histórii, miestnym zaujímavostiam, a v neposlednom rade ilustrujú popisované miesta fotografiami, dobovými kresbami a pohľadnicami. Autormi textov sú renomovaní odborníci, historici a publicisti ako Vladimír Turčan, Zuzana Beňušková, Daniel Kollár či Iveta Zúskinová. Publikácie vychádzajú v slovenskej a anglickej jazykovej mutácii, v prípade Drevených kostolíkov aj v poľštine.

Publikácia Svetové kultúrne dedičstvo UNESCO, ktorej autorom je Viera Dvořáková, pravdepodobne najreprezentatívnejšie charakterizuje význam a pestrosť historického a kultúrneho prostredia Slovenska. Už v čase zrodu Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO v roku 1993 do neho zaradili tri slovenské kultúrne pamiatky – Banská Štiavnica a technické pamiatky jej okolia, Spišský hrad a pamiatky v okolí a Vlkolíne. Zoznam kultúrneho svetového dedičstva sa v roku 2000 rozšíril o historické jadro mesta Bardejov. V roku 2008 sa v poradí piatym zápisom medzi kultúrohistorické pamiatky stali drevené chrámy v slovenskej časti karpatského oblúka. Najmladším prírastkom v rodine kultúrnych pamiatok UNESCO je mesto Levoča, ktoré v zozname doplnilo Spišský hrad a pamiatky v okolí v roku 2009. Publikácia sa snaží byť tak trochu sprievodcom po najkrajších historicko-kultúrnych lokalitách Slovenska.

Autorka volila prevažne deskriptívny štýl písania. Úvodné strany obsahujú objasnenie významu vzniku UNESCO, chronologický vývoj organizácie, priebeh integrácie Slovenska, priblíženie systému zaradovania objektov do zoznamu svetového dedičstva a kritéria pre ich zaradenie. Práve tieto informácie sú využiteľné v edukačnom procese a pozdvihujú význam publikácie. V úvodnej kapitole je taktiež možné nájsť definovanie významu kultúrneho dedičstva Slovenska v kontexte európskej a svetovej kultúry. Každá kapitola sa okrem stručného predstavenia zápisu do zoznamu UNESCO začína definovaním kritérií pre zaradenie a definovaním rozsahu zaradenia lokality. Rozsah charakterizuje zapísané územie tak aby v ňom boli popri významných centrách zachytené

aj všetky najdôležitejšie súvisiace pamiatky. Po krátkom úvode, ktorý obsahuje opis toho najzaujímavejšieho, čo lokalita ponúka, nasleduje poloha a história. Najhlbšie informácie čitateľ získa najmä v rámci historického náhľadu na lokalitu. Autorka sa v odborných rovinách zameriava na charakteristiku faktorov formujúcich kultúru. Opisuje vývoj osídlenia, etnickú štruktúru, tradičnú architektúru, spôsob zástavby či architektonické štýly. Pozoruhodné je to, že predmetom charakteristiky nie je len priamo objekt či lokalita zaradená do Zoznamu svetového dedičstva, ale aj spádové územie, v ktorom sa objekt, formoval. Tento prístup detailne objasňuje všetky formujúce faktory ovplyvňujúce kultúrnu oblasť. V neposlednom rade spomína významné osobnosti, inštitúcie, skvosty umenia a milníky doby v kontexte lokality UNESCO. Čo sa týka geografickej deskripcie okolia lokality, v niektorých kapitolách bol zvolený prístup opisu pomyselných línií, ktorých epicentrum bol objekt zapísaný v Zozname svetového dedičstva. Táto záverečná časť kapitoly alebo podkapitola by sa dala nazvať aj ako „prechádzka“, ktorá môže slúžiť turistom pre priblíženie záujmových trás či náučných chodníkov. Dokumentuje súčasné možnosti, dostupnosť, všeobecnú infraštruktúru a infraštruktúru cestovného ruchu.

Jediným postrehnutým nedostatkom je možno menší dôraz autorky na systematické usporiadanie informácií v jednotlivých tematických okruhoch. Pozitívne hodnotím detailnú charakteristiku histórie, kultúry a geografické vymedzenie lokality, ktoré je doplnené aktuálnou fotodokumentáciou, mapy a ilustrácie pridávajúce publikácii na kvalite. Texty sú efektívne využiteľné v edukačnom procese disciplín ako kulturológia, cestovný ruch, história či geografia. Odborné informácie sú popretkávané mnohými zaujímavosťami viažucimi sa na jednotlivé objekty, ktoré knihu robia atraktívnou aj pre bežného čitateľa.

Michal Kurpaš

Recenzia

Martinek, L.: Hledání Kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. 1. díl. Od středověku po internetické vztahy v regionu. Opava 2009.

Literárny historik Opavskej univerzity Libor Martinek už dlhšie prejavuje intenzívny záujem o literatúru vzhľadom na lokalitu vzniku. Potvrdzuje to viacero jeho prác venovaných regionálnym aspektom literatúry, napríklad monografia *Region, regionalizmus a regionální literatura* (2007), v ktorej sa, berúc do úvahy viacero hľadísk, úspešne pokúsil definovať a určiť význam pojmu región. Najnovšia práca tohto vedca je akýmsi

logickým pokračovaním predchádzajúceho. V *Hledání kořenů* s podnadpisom *Literatura Krnovska a její představitelé* si autor predšavzal zmapovať literatúru daného regiónu z historického, územného a etnického aspektu. V práci uplatnil mnoho poznatkov zo svojich predchádzajúcich výskumov a do modelovej konštrukcie implikoval aj preklad istých lokálne registrovaných a popisovaných kultúrnych zvláštností zmieneného regiónu.

Historicky sa Krnovsko vyznačuje dost' exponovanou hraničnou polohou, ktorú môžeme vnímať rovnako ako deliacu alebo spájajúcu niekoľko etnických subkultúr, konkrétne českú, nemeckú a poľskú. Príslušníci týchto etník (s výnimkou gréckej menšiny, ktorá sa do oblasti sa prisťahovala až v päťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia) žili a vyvíjali sa v regióne dlhé stáročia, menilo sa iba zriadenie, do ktorého v jednotlivých obdobiach patrili. V povojnovom období sa však ich vzájomný pomer úplne zmenil a nemeckú menšinu vystriedala grécka. Všetky tieto skutočnosti spolu s faktom, že práca podobného druhu ešte nebola publikovaná, motivovali autora práce k serióznemu výskumu literatúry danej oblasti.

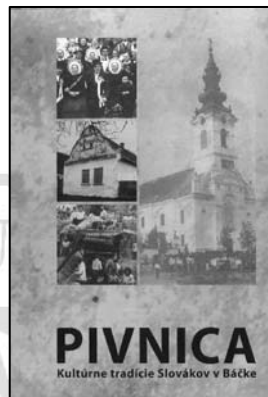
Hledání kořenů je kvalitne napísaná štúdia, ktorá sa nesnaží encyklopedicky podchytiť celú literárnu tvorbu regiónu, veď to by ani nebolo pri aktuálnom rozsahu publikácie možné, hoci autor už v nadpise naznačuje jej pokračovanie. Jej cieľom je predostrieť čitateľovi to najvýznamnejšie a najzásadnejšie z literatúry regiónu od stredoveku až po päťdesiate roky minulého storočia, hoci jednotlivé etapy vývoja literatúry nie sú v texte definované výlučne prostredníctvom časových údajov, ale aj uplatnením historických medzníkov. Autor, literárny historik, poznajúc dôležitosť istých dejinných udalostí pre ich vplyv na súdobú kultúru, používa aj tento modus operandi na ohraničenie literárnych období. Jednotlivé obdobia vývoja sú teda označené buď storočiami a rokmi, alebo ako Staršia literatúra Krnovska, Literatúra regiónu v dobe predbielohorskej, Obdobie humanizmu, atď. Autor tiež vytýpoval najdôležitejšieho predstaviteľa literatúry každého obdobia a v príslušnej kapitole venuje náležitú pozornosť jeho tvorbe, biografii, významu a histórii literárneho výskumu diela. Takýmto spôsobom sú predstavení napríklad Mikuláš z Kozlí, Martin Filadelf Zámorský, Kryštof Bernart Skrbenský z Hříště, kazatel Ondřej Antonín Richter, Hans Kudlich, Hans Cibulka, Praxitelis Makris a v prílohe zasa ukážky ich poetických a prozaických prác. Svoje uzávery, ako to už u Martinka býva zvykom, podložil bohatým odkazovým aparátom a množstvom citácií z prác českých, poľských, nemeckých, slovenských humanitno-teoretických aj historických prác a archívnych zdrojov.

Hledání kořenů je veľmi dôkladne napísaná publikácia a ak by sa mohlo zdať, že vzhľadom na vzťah ku konkrétnemu regiónu je jej význam iba lokálny, potom hlbšie čítanie textu tento dojem vyvráti. Publikácia môže pokojne slúžiť ako model pre prístup k skúmaniu kultúry regiónov nielen v Česku, ale rovnako aj na Slovensku, veď podobná problematika interkultúrnych vzťahov, literatúry a ich skúmanie vzhľadom na historický kontext v rámci regiónu zostáva nedostatočne spracovaná aj u nás.

Jana Waldnerová

Recenzia

ČUKAN, J. (ed.): Pivnica. Kultúrne tradície Slovákov v Bážke. Bážsky Petrovec 2010.

Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem (maď. *Alföld*) bolo súčasťou veľkého osídľovacieho procesu Uhorska po vyhnaní Turkov. Išlo o dlhodobý proces, vyvolaný relatívnym preľudnením a zlými hospodárskymi podmienkami v rodných krajinách, ale aj náboženským prenasledovaním v dôsledku šírenia protireformácie (rekatolizácie). Od polovice 18. storočia sa slovenskí

kolonisti (prevažne evanjelici) usádzali aj v srbskej Bážke, Srijeme a Banáte (Vojvodina); koncom 18. storočia bola založená obec Pivnica. Vybraným aspektom tradičnej kultúry a spôsobu života jej obyvateľov od kolonizácie po súčasnosť sa venuje publikácia *Pivnica: kultúrne tradície Slovákov v Bážke*.

Editor, Jaroslav Čukan, zostavil interdisciplinárny kolektív spoluautorov (s prevahou etnológov), ktorí sa podujali „identifikovať najpodstatnejšie faktory aj rôzne ďalšie okolnosti formovania kultúry a vytvoriť čo najpresvedčivejší obraz o kultúrnych tradíciách lokálneho spoločenstva so špecifickou etnickou štruktúrou v procese zmien“ (s. 7). V súlade s tým nejde o „klasickú“ monografiu obce, ktorá by zahŕňala všetky oblasti tradičnej kultúry (napr. staviteľstvo a bývanie, odievanie, strava, duchovná kultúra), či bližšie riešila históriu osídlenia a prírodné pomery Pivnice, čo v konečnom dôsledku akcentuje aj úvodné slovo zostavovateľa. V centre pozornosti stoja etnické procesy, predovšetkým problematika etnickej asimilácie a faktorov ovplyvňujúcich jej priebeh.

Publikácia pozostáva z 10 kapitol, úvodu, záveru (aj v srbskom preklade) a zo spevníka ľudových piesní. Jednotlivé texty vznikli na základe terénneho výskumu, štúdiá a porovnávaní publikovaných aj nepublikovaných prameňov. Konceptia publikácie, predovšetkým zvolené poradie kapitol, ale aj ich obsahová náplň, rôzna miera spracovania riešenej problematiky a opakovanie pertraktovaných faktov u viacerých autorov (aj keď v rôznych súvislostiach), však väčšmi evokuje zborník ako monografiu. Čitateľ by možno uvítal, keby informácia o polohe obce bola uvedená v úvode, resp. v niektorej z úvodných, nie záverečných kapitol, čím by si dokázal vytvoriť presnejší obraz o priestorových súvislostiach riešených kultúrnych javov. Napriek tejto výhrade ide o dielo, ktoré významnou mierou prispieva k poznaniu slovenskej kultúry mimo materského etnika a prináša taký komplex poznatkov, ktoré môžu prispieť ku komparácii s materiálom zachytávajúcou situáciu v iných slovenských komunitách (diaspórach aj enklávach) v Srbsku a na Dolnej zemi.

V kapitole *Z historickej a kultúrnej pamäti Pivničanov* J. Botík približuje pôvod Pivničanov, ktorých korene možno hľadať na západnom Slovensku (predovšetkým

severné evanjelické kraje Nitrianskej stolice a priľahlé juhozápadné oblasti Trenčianskej stolice), a ich etnokultúrny vývin. Poukazuje na založenie obce, ale aj postupný priebeh adaptácie v novom prírodnom a kultúrnom prostredí, pričom ako rozhodujúci činiteľ kultúrno-civilizačného smerovania dolnozemskej Slovákov (a teda aj obyvateľov Pivnice) zdôrazňuje prevládajúce roľnícke zamestnanie. V súvislosti s tým sa zameriava na charakteristiku pestovateľských tradícií v Báčke, ale aj na hospodársko-sociálne rozvrstvenie a spôsob života Pivničanov. Na záver približuje etnickú a konfesionálnu štruktúru skúmanej lokality, kde začiatkom 20. storočia žili Slováci, Srbi, Nemci aj Maďari; evanjelici, pravoslávni, židia, rímskokatolíci, gréckokatolíci aj kalvíni. To, že sa u Slovákov, Srbov, Nemcov a Židov/Židov prekrývala ich národnostná a konfesionálna príslušnosť, považuje za významný skupinotvorný a integrujúci činiteľ. J. Botík tiež prináša prehľad niektorých etnických stereotypov, ktoré si vytvárali jednotlivci alebo skupiny o sebe či príslušníkoch iných etnických skupín. Po obsahovej stránke kapitola predstavuje pestrú mozaiku informácií o etnokultúrnom vývine Pivničanov, svojím širokým záberom však zasahuje do koncepcie a obsahovej štruktúry nasledujúcich kapitol.

Kapitola *Kultúrne tradície, prostredie a vedomie príslušnosti* rieši problematiku lokálnej, etnickej, konfesionálnej, socioprofesijnej a kultúrnej identity Pivničanov. L. Lenovský identifikuje rôzne aspekty, ktoré ovplyvnili vedomie príslušnosti obyvateľstva k lokálnemu spoločenstvu, slovenskému etniku a pod., zároveň približuje vybrané obyčajové tradície (priadky, svadba, pohreb, Veľká noc, stávanie májov, dožinky, predvianočné a vianočné obdobie), prostredníctvom ktorých Pivničania manifestujú viaceré kontexty svojej identity. Vyzdvihnutá je aj úloha školstva a médií (audiovizuálnych, elektronických aj printových) pri formovaní slovenskej identity jednotlivcov i celej society.

Publikácia síce podrobnejšie nerieši zamestnanie obyvateľstva (hlavné, doplnkové), prináša však prehľad remesiel, ktoré mali v obci bohaté zastúpenie a v medzivojnovom období zabezpečili jej sebestačnosť v poskytovaní služieb prevažujúcej vrstve roľníkov aj iným miestnym socioprofesijným zložkám (kapitola *Remeslá a remeselníctvo*). Popri tom sa L. Lenovský a B. Michalík snažia objasniť problematiku remeselníctva a najrôznejších vzťahov roľníckej a neroľníckej kultúry. I keď túto úlohu sa im nie vždy podarilo naplniť, čitateľ si môže vytvoriť ucelenú predstavu o význame miestnej remeselnej výroby pre domáce obyvateľstvo a obyvateľov okolitých obcí, pre nadväzovanie medzilokálnych a interetnických kontaktov a formovanie etnokultúrneho profilu Pivničanov.

Predmetom záujmu autorského kolektívu bola aj spolková činnosť. V rovnomennej kapitole ju približuje B. Michalík, ktorý sa zameriava na jej históriu a význam pre miestne obyvateľstvo. Zdôrazňuje, že je nielen prostriedkom prezentácie vlastných schopností, uspokojovania potrieb vo voľnom čase a prostriedkom prezentovania príslušnosti k danej societe či etnickej skupine (ak spolk nesie slovenský názov), ale aj príležitosťou na kontaktovanie sa s príslušníkmi iného (najmä srbského) etnika (predovšetkým v oblasti športu).

Nasledujúce dve kapitoly (*Evanjelický a. v. cirkevný zbor v Pivnici*, autor J. Záhorec, a *Evanjelická metodistická cirkev v Pivnici*, autor M. Chrt'án) majú skôr doplnkový charakter, vzhľadom na svoj rozsah aj obsah. Približujú dejiny oboch cirkevných zborov v obci, prinášajú prehľad kňazov, resp. kazateľov, ktorí tu pôsobili, ale aj ich prínos pre spoločenské, kultúrne a národné dianie v skúmanej lokalite. Štýlovo nezapadajú do rámca ostatných kapitol, editorov zámer zaradiť ich do štruktúry monografie je však pochopiteľný. Konfesionálna príslušnosť obyvateľstva je jedným z faktorov, ktoré výraznou mierou ovplyvňujú priebeh asimilačných procesov. Práve evanjelická cirkev a. v. bola činiteľom národnej emancipácie Slovákov, zachovávaná a rozvíjaná ich národného povedomia v rámci mnohonárodnostnej Vojvodiny. Navyše, rôznorodosť textov môže byť pre vnímavého čitateľa prínosom, pretože mu ukazuje rozdielny prístup k prezentovaniu vedeckých poznatkov širokému okruhu verejnosti a prináša mu príležitosť posúdiť, ktorý z prístupov je preňho prítiažlivejší (napr. v komparácii s kapitolou P. Chrastinu a M. Boltžiara).

V kapitole *Medzilokálne kontakty a iné faktory formovania kultúry* J. Čukan predstavuje kontakty obyvateľov Pivnice s blízkym okolím aj príslušníkmi priestorovo vzdialenejších spoločenstiev, s akcentom na slovenské minoritné spoločenstvá v srbskej Vojvodine a chorvátskej Slavónii. Odhaľuje množstvo vzťahových súvislostí, spoločné aj rozdielne v tomto geopolitickom a etnokultúrnom priestore. Objasňuje rodinné a príbuzenské väzby ako predpoklad medzilokálnych kontaktov (najmä vo vzťahu k uzatváraniu manželstva), poukazuje na význam trhov a jarmokov pre stretávanie sa Pivničanov s obyvateľmi iných dedín, príslušníkmi rôzneho viero-vyznania a etnickej príslušnosti, súčasne ich vníma ako miesto výmeny kultúrnych hodnôt. Poukazuje aj na vzťahy budované prostredníctvom cirkvi a školstva, ochotníckeho divadelníctva a rôznych športových aktivít (napr. futbalové zápasy). Podobne ako J. Botík sa vracia k zaužívaným stereotypom a hodnoteniam seba aj „tých druhých“.

Nasledujúca kapitola (*Odchody Pivničanov do Srijemu, zámoria a na Slovensko*, autor J. Botík) približuje sťahovanie Pivničanov do susedného Srijemu (čiastočne aj do Slavónie) od 2. polovice 19. storočia, ktoré vníma ako výraz „hľadu po pôde“. Intenzita tohto migračného prúdu oslaba na prelome 19. a 20. storočia, keď sa v Pivnici rozšírilo vystažovanie do zámoria, hlavne do USA, kde sa najvýznamnejším strediskom dolnozemskej a vojvodinských Slovákov stalo mesto Akron. J. Botík poukazuje aj na význam navrátilcov – „amerikanov“ pre rozvíjanie hospodárskeho a kultúrneho života v Pivnici; približuje život Pivničanov v Kanade, Argentíne a Austrálii, ale aj rozhodnutie niektorých presídliť sa do Československa (po vzniku I. ČSR aj po 2. svetovej vojne).

Súčasťou publikácie je aj kapitola *Historická a kultúrna geografia*, v ktorej P. Chrastina a M. Boltžiar analyzujú využívanie krajiny skúmaného územia od najstarších čias do roku 2009. Identifikujú jednotlivé triedy jej využitia, približujú miestne hydrologické pomery, faunu aj flóru, pričom sa zameriavajú na zásahy človeka do pôvodného prírodného prostredia. V širších súvislostiach

objasňujú vzťah človeka, prírody a kultúry. Ako problémové sa javí pričasté používanie skratiek (ale aj zložitej odbornej terminológie), čo text robí miestami neprehľadným a ťažšie zrozumiteľným.

Kapitola *Ludové piesne z Pivnice* (P. Michalovič) približuje piesňový repertoár obce. Analyzuje tradičné hudobné prejavy, spevné príležitosti, prináša žánrovú aj štýlovú charakteristiku vybraných pivnických piesní. Kapitola dopĺňa *Spevník ľudových piesní*, zozbieraných M. Járekom, ktorý dokumentuje súčasný stav a vývoj piesňového repertoáru v Pivnici.

Recenzovaná publikácia prináša široké penzum poznatkov, nové otázky a inšpiratívne myšlienky pre ďalšie bádanie. Jednotlivé kapitoly predstavujú bohatý prienik do prác a výskumov viacerých vedných odborov (etnológia, kulturológia, kultúrna geografia, etnomuzikológia, čiastočne aj história), vďaka čomu ide o dielo, ktoré nereflektuje iba minulosť, ale načrtáva súčasný stav slovenskej minority v Pivnici. Napriek zmieňovaným nedostatkom, ktoré vážnejšie nenarúšajú celkovú koncepciu diela, obohacuje súčasné poznatky o slovenských enklávach a diaspórach (nielen) na Dolnej zemi. Predstavuje zaujímavý komparatívny materiál a má potenciál stať sa nástrojom k porozumeniu problematike zahraničných Slovákov, ktorí sú síce občanmi iného štátu, ale zároveň aj nositeľmi slovenskej kultúry a identity. Ako taká by mala inšpirovať k diskusiám, ktoré môžu a mali by vzniknúť okolo jednotlivých tém. V tejto súvislosti ju dávam do povedomia odbornej a laickej verejnosti na Slovensku, ale aj tým, ktorým je primárne určená – Pivničanom.

Ivana Šusteková

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

Alžbeta Uhrínová - Hornoková

Myšlienka založenia slovenského výskumného ústavu vznikla koncom 80. Rokov. V tom čase, v odbornej literatúre aj v politických prejavoch, Slovákov v Maďarsku charakterizovali ako najrýchlejšie sa asimilujúcu národnosť v strednej Európe. Iniciátori predpokladali, že

nepriaznivý stav slovenskej národnosti, krízové postavenie slovenského jazyka a kultúry, zrýchlený asimilačný proces by mohlo pozitívne ovplyvniť vytvorenie takej inštitúcie, ktorá by bola schopná odborne a vedecky analyzovať spoločenské procesy týkajúce sa minulosti a súčasnej situácie Slovákov v Maďarsku v záujme zachovania ich jazyka, kultúry a tradícií.

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku (VÚSM) je prvým vedeckým ústavom svojho druhu v Maďarsku. Ostatné národnosti v krajine si podobné vlastné inštitúcie založili neskôr, práve na jeho príklade. Ústav vznikol

priamo po politických zmenách, pred prijatím *Zákona o menšinách* v roku 1993, ktorý umožnil národnostiam v Maďarsku založiť vlastné, samostatné inštitúcie. Iniciatívu zdola realizovala spoločenská organizácia Zväz Slovákov v Maďarsku, ktorá inštitúciu v Békešskej Čabe oficiálne založila v roku 1990.

Ciele a úlohy Ústavu vypracovala jeho prvá riaditeľka, univerzitná profesorka Anna Divičanová, na základe koncepcie zakladateľov v spolupráci s prvými pracovníkmi vedeckej dielne – s etnografom Ondrejom Krupom a vedeckým tajomníkom Jánom Chlebnickým. Ciele ústavu a výskumné oblasti sú zakotvené v *Zakladajúcej listine* a v *Štatúte*, podľa ktorých hlavnými výskumnými oblasťami sú sociológia, história, národopis, pedagogika, psychológia a dialektológia. Neskôr sa bádanie rozšírilo o kultúrnu antropológiu a sociolingvistikú. Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku má podľa zakladajúcich dokumentov skúmať výlučne minulosť a súčasnosť tu žijúcej slovenskej menšiny. Je spoločenskovedným ústavom interdisciplinárneho charakteru. Popri výskume a edičnej činnosti má byť inštitúcia doškoľovacím centrom pre inteligenciu, poskytovať odbornú pomoc školám, vychovávať dorast atď. V neposlednom rade aj sprostredkovať, šíriť a popularizovať výsledky vedeckovýskumnej činnosti v kruhu slovenských a maďarských odborníkov, študentov a záujemcov.

Po sľubných začiatkoch bádateľskej činnosti nasledovali roky neistoty. V rokoch 1997-2001 Slovenský výskumný ústav prežíval veľmi ťažké obdobie. Následkom nedostatočného a nepravidelného financovania dokonca hrozil jeho zánik. V roku 2001 inštitúciu prevzala do správy Celoštátna slovenská samospráva. Odvtedy je jeho fungovanie stabilné a vypočítateľné. Situácia VÚSM sa výrazne zlepšila od roku 2003, keď sa v štátnom rozpočte prvýkrát vyčlenilo na podporu prevádzkovania menšinových inštitúcií 440 mil. Forintov. Rozpočtová podpora kryje mzdy, prevádzkové výdavky a vo veľmi skromnej miere aj výdavky na činnosť. Na výskumy, vydavateľskú činnosť, vedecké, vedecko-popularizačné aktivity sa Ústav uchádza o podporu v rôznych inštitúciách a nadáciách. Najväčším podporovateľom je v ostatných rokoch Úrad pre zahraničných Slovákov SR. Cítíme sa poctení, že naša materská krajina v posledných rokoch priebežne napomáha našej činnosti.

Vedeckú činnosť VÚSM reprezentujú najmä vydané publikácie. Od založenia inštitúcie ústav vydal 46 slovenských, respektíve dvojjazyčných kníh o minulosti a súčasnosti, ľudovej a modernej kultúre a jazyku Slovákov v Maďarsku, vrátane učebných pomôcok.

Slovenský výskumný ústav je od roku 1991 hlavným organizátorom zberateľských, v poslednej dobe medzinárodných interdisciplinárnych výskumných táborov. Výskumníci výsledky bádania prezentujú vo vedeckom časopise *Národopis Slovákov v Maďarsku*, resp. publikáciách VÚSM a v rôznych odborných časopisoch (Krekovičová, Krupa, Ando, 2008). Vďaka etnografovi, profesorovi Jaroslavovi Čukanovi z Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre sa počas národopisných táborov z pozbieraného materiálu zrodila už aj samostatná práca (Čukan, 2001).

Výsledky vedeckej činnosti svojich interných a externých kolegov ústav predstavuje širokej verejnosti prednáškovým seriálom „Z pohľadu vedy“. Prednášky väčšinou v slovenskom jazyku sú možnosťou vzdelávania sa, môžu slúžiť aj doškoloňovaniu pedagógov a ďalšej inteligencie. V sérii „Z pohľadu vedy“ doteraz odznelo 71 prednášok.

Slovenská bádateľská dielňa za 20 rokov svojej existencie zorganizovala 12 sympózií a konferencií, bola spoluorganizátorom ďalších 12 vedeckých podujatí a vypísala 8 študentských-vedeckých súťaží.

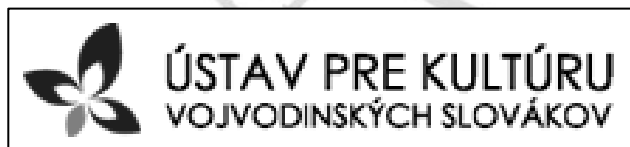
V riešení vedeckovýskumných úloh Ústavu je významná a často i nenahraditeľná odborná pomoc slovenských kolegov z akademických a iných vedeckovýskumných pracovísk.

(autorka je bývalou riaditeľkou a dlhoročnou výskumnou pracovníčkou VÚSM)

Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov

Milina Sklabinská

Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov (ÚKVS) bol založený v roku 2008 Zhromaždením Autonómnej pokrajiny Vojvodiny a Národnostnou radou slovenskej národnostnej menšiny s cieľom zachovávať, zveľaďovať a rozvíjať kultúru Slovákov žijúcich v Srbsku. Zakladanie profesionálnej ustanovizne, ktorá by sa zaoberala kultúrou jednej menšiny, nebol ojedinelý prípad, lebo pokrajinské Zhromaždenie spolu s príslušnými národnostnými radami podobné ústavy už založilo, a to vojvodinských Maďarov, Rumunov, Chorvátov a Rusínov. Zámerom zakladateľov bolo vytvoriť podmienky na odbornú, systematickú a permanentnú činnosť v oblasti informačno-dokumentačnej, vedecko-výskumnej, manifestačnej a prezentačnej, na všetkých úrovniach a vo všetkých segmentoch umenia a kultúry národnostných spoločenstiev. Vzhľadom na špecifiká a osobitosti jednotlivých kultúr aj samotné ústavy naviazali na existujúcu kultúrnu infraštruktúru a v súlade s tým plánovali programy a dynamiku ich realizácie.

ÚKVS v tomto zmysle naviazal na veľmi bohatú a rozvetvenú činnosť, ktorá svoje základy nachádza v početných organizáciách, záujmových združeniach, odborných úsekoch štátnych ustanovizní aj v úzko profilovaných manifestačných formách s dlhodobou tradíciou. Tak, ako každé organizovanie kultúrneho života úzko súvisí s aktuálnou situáciou v ktorej sa celkové spoločenstvo ocitá, aj ÚKVS sa stal časťou svojráznej inštitucionalizácie. Do života slovenskej menšiny v Srbsku nastúpila v prvom desaťročí 21. storočia. Demokratickou spoločnosťou, vyhlásením Zákona o ochrane práv a slobôd národnostných

menšín v roku 2002 a založením 15. národnostných rád na území Srbska (vrátane Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny) sa vytvorili podmienky na preberanie práv a povinností chrániť a rozvíjať kultúrnu autonómiu menšinových spoločenstiev pomocou vlastných menšinových mechanizmov. Odborné ustanovizne, ktoré následne tieto menšinové parlamenty založili, sú operatívnymi telesami a svojráznymi nástrojmi na splňanie strategických cieľov. V prípade ÚKVS tých, ktoré sa vzťahujú na zveľaďovanie a rozvoj kultúry a umenia vojvodinských Slovákov.

V tomto kontexte si ÚKVS predsavzal zviditeľniť formy kultúrneho dedičstva aj súčasnú tvorbu vojvodinských Slovákov a afirmovať jej osobitosti a špecifiká v čo najširších rámcoch. Predpokladom naplnenia tejto vízie je identifikovať všetky aspekty slovenskej vojvodinskej kultúry, definovať ich stav a následne určiť priority, ktorým je potrebné venovať sa v strednodobom a dlhodobom období. ÚKVS stav nielen identifikuje, ale aj prezentuje prostredníctvom portálu kultúry vojvodinských Slovákov – www.slovackizavod.org.rs. V spolupráci s tímom spolupracovníkov vypracoval elektronický lexikón, v ktorom je prehľad foriem produktívnej kultúry (respektíve súčasnej umeleckej tvorby) a pestovania tradičných prvkov (kultúrneho dedičstva), kultúry v médiách aj kultúry širšej verejnosti. Súčasťou tejto prezentácie je prehľad 32. miest, v ktorých Slováci v Srbsku majú v súčasnosti organizovaný kultúrny život. Prezentácia poskytuje geografické a demografické údaje, historické fakty, kultúrne špecifiká či potenciál pre kultúrny turizmus. Súčasťou je aj interaktívna mapa a fotografie poukazujúce na lokálne kultúrne špecifiká. Dôležitými aspektmi portálu sú bilingválnosť (je v slovenskom a srbskom jazyku) a zameranie nielen na vojvodinských Slovákov, ale aj dolnozemskej (Slovákov z Maďarska, Rumunska a Chorvátska). Tento smer má perspektívu intenzívnejšieho rozvoja. Druhým projektom v informačno-dokumentačnej oblasti je vytvorenie vlastného softwaru na archivovanie elektronických artefaktov kultúry srbských Slovákov. Ide o program, v ktorom sa uschovávajú, systematicky spracúvajú video a zvukové nahrávky, tlač a knihy, fotografie a mnohé iné dokumenty. Zhromaždené na jednom mieste sú základom vedeckej a výskumnej činnosti v budúcnosti, aj jedným zo spôsobov ochrany archívnych materiálov prirodzeného časového ohrozenia. ÚKVS v rámci možnosti zhromažďuje okrem elektronickej aj materiálnu dokumentáciu. Dobrým príkladom je príručná knižnica, ktorá dnes pozostáva z približne 800 knižných a iných titulov.

Ústav realizuje aj programy, ktoré sa vzťahujú na manifestačnú a prezentačnú činnosť. Usporadúva a je spoluorganizátorom niektorých celomenšinových podujatí. Zasadzuje sa v nich o kvalitatívny rozvoj a rozširovanie nielen kultúrnej elity, ale aj čo najväčšieho počtu percipientov slovenskej kultúry, Slovákov aj „Neslovákov“. Jedným z takýchto podujatí je minuloročný dolnozemskej jarmok, ktorý sa konal v rámci Slovenských národných slávností v Báčskom Petrovci. Pozostával z prezentácie gastronomických špecialít, tradičných remesiel a folklóru. V tomto ročníku ústav na slávnostiach

predstavil nový program, vyhodnocoval staré fotografie, ktoré prišli do súťaže o najstaršiu fotografiu mladomanželov zo slovenských vojvodinských lokalít. Okrem fotografií ožili a svojrázne sa predstavili aj niektoré svadobné obyčaje a ľudový svadobný odev. V druhom roku činnosti sa ústav zaoberá aj súčasnou tvorbou. Participuje na produkcii festivalu populárnej slovenskej hudby, ktorého výsledok bude 12 nových skladieb. Okrem hudobných podujatí je ústav zainteresovaný v rôznej miere a formách i na divadelných, výtvarných, literárnych a iných podujatiach. V závislosti od potrieb poskytuje logistickú podporu k zveľadeniu existujúceho kultúrneho systému miestnych Slovákov. Prezentačné formy sú často viazané aj na zaznamenávanie významných jubileí a výročí, ktorých napríklad iba v tomto roku bolo takmer desať s celomenšinovým významom.

Výsledky v oblasti výskumu predstavuje mimoriadne dôležité založenie edície bibliografií. V minulom roku spolu so Slovenským vydavateľským centrom bola vydaná Personálna autobiografia Víťazoslava Hronca. V tomto roku sa pripravuje bibliografia Andreja Ferka. Významné je i spoluvydanie monografie o poprednej výtvarnej umelkyni Mire Brtkovej. Ďalším projektom je Lexikón slovenských miest v Srbsku, ktorý podobným spôsobom ako Kultúrna mapa na portále predstaví všetky dôležité kultúrne body a mestá obývané Slovákami v Srbsku. Od prvého ročníka Ústav vydáva ročenku UKVS Maják, ktorá populárnou formou prezentuje celoročnú činnosť. Podporuje i čiastkové odborné výskumy viazané najmä za vzťah mladých k slovenskej vojvodinskej kultúre.

ÚKVS má nepochybne svoje opodstatnenie a je dôležitým vedeckovýskumným, dokumentačným a prezentačným pracoviskom Slovákov v Srbsku. Zabezpečuje systematické zachovávanie kultúrneho dedičstva, generovanie nových ideí, ktoré zas podporujú tvorbu súčasnej. Hlavným cieľom je zabezpečiť nositeľov slovenskej vojvodinskej kultúry a jej čo najširšie uplatnenie v budúcnosti.

(autorka je riaditeľkou Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov)

Aktuálne otázky etnológie, kulturológie a turizmu

Boris Michalík

Pedagógovia z Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre organizovali dňa 18. 5. 2010 v Sieni Konštantína Filozofa medzinárodnú študentskú konferenciu **Aktuálne otázky etnológie, kulturológie a turizmu**. Konferencia sa konala na základe spolupráce KMKaT FF UKF v Nitre s Institutom etnológie i antropológie kulturowej Univerzity Adama Mickiewicza v Poznani. V poľskej delegácii bolo 6 študentov a doktorandov a dvaja pedagógovia. Viedol ju prof. UAM Waldemar Kuligowski, dr. Hab., zástupca riaditeľa uvedeného inštitútu.

Podujatia sa aktívne zúčastnili študenti a doktorandi z oboch pracovísk, program obohatili aj zástupcovia Katedry etnológie a etnomuzikológie FF UKF v Nitre. Účastníci si vypočuli 12 príspevkov orientovaných na aktuálne témy v predmetných odboroch. Reflektovali študentské ročníkové práce (napr. Herdová – Mészárosová: Temný turizmus), výskumné zámery doktorandov (napr. Dubská: Regionálny manažment kultúry a cestovného ruchu), parciálne výsledky bádania (napr. Kurpaš: Zachovávanie tradičnej ľudovej architektúry prostredníctvom využitia v cestovnom ruchu; Mudrák: Hudobné podujatia v kontexte kultúrneho cestovného ruchu; Kasanová: Etnologické aspekty modernizácie v urbánnom prostredí), komplexné spracovanie problematiky (napr. Hermanowski: Radio in Everyday Cultural Practices) aj dynamické komentáre aktuálnych udalostí z pohľadu antropológie (napr. Waberska: Few Anthropological Remarks on National Mourning after Lech Kaczynski's Death).

Sprievodným programom konferencie bola aj prehliadka dolného a horného mesta Nity s kvalifikovanými sprievodcami z KMKaT FF UKF v Nitre. Na základe dobrých vzťahov s vedením mesta nám bola sprístupnená židovská synagóga na pešej zóne aj katedrála sv. Emeráma na nitrianskom hrade.

**MEDZINÁRODNÁ ŠTUDENSKÁ KONFERENCIA
AKTUÁLNE OTÁZKY ETNOLÓGIE,
KULTUROLÓGIE A TURIZMU
FILOZOFICKÁ FAKULTA UKF V NITRE**

UTOROK 18. 5. 2010
Sieň Konštantína Filozofa, Tr. A. Hlinku 1

08.45 – 09.00 Otvorenie konferencie

**I. BLOK
09.00 – 10.30** **Príspevky účastníkov**

- MARCEL MUDRÁK – Hudobné podujatia v kontexte kultúrneho cestovného ruchu
- ANNA KASANOVA – Etnologické aspekty modernizácie v urbánnom prostredí
- MARCIN HERMANOWSKI – Radio a codziennosc (Radio in everyday cultural Practices)
- MICHAL KURPAŠ – Zachovávanie tradičnej ľudovej architektúry prostredníctvom využitia v cestovnom ruchu
- DAGMAR BACOVÁ – Transnárodná migrácia a jej dopad na výchovu detí k poznaniu materského kultúrneho zázemia v bilingválnych manželstvách/partnerstvách (na príklade párov žijúcich vo Veľkej Británii)
- RAFAL KLESTA-NAWROCKI – Transformacja po polsku. Od pospolitego ruszenia do narzekania (Transformation in a Polish style)

10.30 – 10.45 Prestávka

**II. BLOK
10.45 – 12.00** **Príspevky účastníkov**

- ANNA ROMANOWICZ – Działalność organizacji feministycznych w Delhi (Activities of feminists organisations in Delhi)
- ROMAN ZIMA – Marketing w kulturze
- ANNA WABERSKA – Polska załobna (Few anthropological remarks on National Mourning after Lech Kaczynski's death)
- MICHALA DUBSKÁ – Regionálny manažment kultúry a cestovného ruchu
- EWELINA GRYGIER – Muzycy ulicznych Europy Środkowej (Musicians on the streets of Central Europe)

12.00 – 12.45 Obed

**III. BLOK
12.45 – 13.30** **Príspevky účastníkov**

- LUCIA HERDOVÁ, LUCIA MÉSZÁROSOVÁ – Temný turizmus
- MARIA KACZMAREK – Pornografia śmierci. Analiza zdjęć i tekstów w polskich tabloidach w latach 2008-2009 (Pornography of death. Photography and articles in Polish tabloids 2008-2009)
- KRISTÍNA JAKUBOVSKÁ, MONIKA LIŠKOVÁ – Tradičná strava v Nových Sadoch

13.30 – 13.45 Ukončenie konferencie

KATEDRA MANAŽMENTU KULTÚRY A TURIZMU
Štefánikova 67, 949 74 Nitra

KONTAKT:
Tel.: +421907670175
Fax: +421376513502
E-mail: kmanazmentu@ukf.sk

Po ukončení konferencie sa poľská skupina z UAM v Poznani, pracovníci a doktorandi z KMKaT zúčastnili 2-dňovej exkurzie. Na programe bola prehliadka protitureckej pevnosti v Komárne, ruín rímskeho opev-

nenia v Iži a baziliky Nanebovzatia Panny Márie v Ostrihome. Deň bol zavŕšený návštevou vínnych pivníc a spoločenským večerom v rezervácii ľudovej architektúry Sebechleby – Stará hora. Účastníci mali možnosť autentickej degustácie vína v dobových pivniciach spojenej so zaujímavou prednáškou sommeliéra. Pripravené boli tiež miestne kulinárske špeciality a živá ľudová hudba, čo umocnilo komplexný zážitok všetkých zúčastnených.

Počas štyroch spoločne strávených dní sa zástupcovia partnerských pracovísk zhodli na ochote a potrebe ďalšej spolupráce, najmä formou výmenných pobytov študentov, doktorandov, spoločných výskumných projektov pracovníkov oboch inštitúcií či vzájomnej podpore publikačnej činnosti. Tento zámer podporuje aj platná bilaterálna dohoda o kooperácii medzi UKF v Nitre a UAM v Poznani.

Študentská vedecká konferencia 2010

Michala Dubská – Marián Žabenský

Dňa 19. apríla 2010 sa v priestoroch FF UKF v Nitre na Hodžovej ulici konala Študentská vedecká konferencia (ŠVK). Študenti Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre prezentovali svoje príspevky z oblasti kultúry a cestovného ruchu.

Rokovanie prebiehalo v dvoch sekciách. V sekcii *Kultúra a jej rozvoj na Slovensku* boli prezentované príspevky z oblasti kultúry a kultúrneho dedičstva. Do sekcie *Služby a projekty v cestovnom ruchu* boli zaradené práce zamerané na oblasť a podporu turizmu.

V „kultúrnej“ sekcii v komisii zasadli doc. PhDr. Ivana Šusteková, PhD., PhDr. Ladislav Lenovský, PhD., Mgr. Marcel Mudrák a Mgr. Marián Žabenský. V sekcii „cestovného ruchu“ boli ako členovia komisie prítomní PhDr. Katarína Kompasová, PhD., PhDr. Boris Michalík, PhD., Mgr. Michal Kurpaš, Mgr. Roman Zima a Mgr. Michala Dubská. K hosťom podujatia patrili Mgr. Juraj Novák, vedúci Oddelenia cestovného ruchu, propagácie mesta a Nitrianskeho informačného systému (NISYS); PaedDr. Ivona Fraňová z oddelenia médií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre; PhDr. Zuzana Palenčíková, marketingová manažérka OC Galéria Mlyny a Mgr. Martin Hipp z OC Galéria Mlyny. Boli prizvaní ako partneri projektu *Svetový deň cestovného ruchu 2010*, na ktorom od roku 2006 KMKaT aktívne spolupracuje.

Sekciu *Kultúra a jej rozvoj na Slovensku* otvoril príspevok Ivany Hrobárovej a Andrey Mošaťovej s názvom „Nové možnosti rozvoja cestovného ruchu v Mikroregióne Sotdum“. Nasledovali práce Moniky Liškovej „Ponuka pohostinských zariadení s akcentom na regionálnu gastronómiu“, „Chlieb ako netradičná forma propagácie Slovenska ako destinácie cestovného ruchu“ Lucie Vargovej, Katarína Pivovarníková s príspevkom „Marketing kultúry a cestovného ruchu v Šariši“ a kolektív študentiek (Kristína Jakubovská, Zdenka Varcholová, Anna Šimončíčová, Mária Šimončíčová, Zuzana Kováčová, Zuzana Kocanová, Monika Lišková a Adriana Blahútová) s projektom na tému „Tradičná strava v obci Nové Sady“.

V sekcii „cestovného ruchu“ bolo prezentovaných 8 tematických okruhov, na ktorých pracovalo spolu 17 študentov. Katarína Javorčíková, Filip Fraňo a Michaela Šípková otvorili program príspevkom „Projekt Svetový deň cestovného ruchu 2010“. Pokračovali Petra Štefániková s prácou „Cestovný ruch zdravotne postihnutých v podmienkach Slovenska s akcentom na mesto Nitra“, potom „Ekologický cestovný ruch“ M. Baloga, Klaudie Boršodiovej, Michala Fila a Slavomíry Hasičovej, ďalej Vladislava Paulíková s príspevkom „Ponuka zamestnania telesne postihnutých v oblasti cestovného ruchu“, Lucia Herdová a Lucia Meszárošová s príspevkom „Temný turizmus“, Zuzana Marcinková s prácou „Geocaching“, Miroslava Glassová, Ivana Glassová a Ivana Švaňová predstavili príspevok „Grécko ako významná turistická destinácia“ a Soňa Sklenárová prácou s názvom „Ekohotely“.

Nasledovala intenzívna diskusia, po ktorej komisie vyhodnotili práce v oboch sekciách a stanovili poradie víťazných príspevkov.

Sekcia Kultúra a jej rozvoj na Slovensku:

1. miesto

K. Jakubovská, Z. Varcholová, A. Šimončíčová, M. Šimončíčová, Z. Kováčová, Z. Kocanová, M. Lišková, A. Blahútová: *Tradičná strava v obci Nové Sady*

2. miesto

K. Pivovarníková: *Marketing kultúry a cestovného ruchu v Šariši*

3. miesto

M. Lišková: *Ponuka pohostinských zariadení s akcentom na regionálnu gastronómiu*

L. Vargová: *Chlieb ako netradičná forma propagácie Slovenska ako destinácie cestovného ruchu*

Sekcia Služby a projekty v cestovnom ruchu:

1. miesto

L. Herdová, L. Meszárošová: *Temný turizmus*

2. miesto

K. Javorčíková, F. Fraňo, M. Šípková: *Projekt svetový deň cestovného ruchu 2010*

P. Štefániková: *Cestovný ruch zdravotne postihnutých v podmienkach Slovenska s akcentom na mesto Nitra*

3. miesto

S. Sklenárová: *Ekohotely*

V rámci ŠVK bola udelená aj *Cena publika* pre príspevok, ktorý najviac zaujal študentov. V sekcii cestovného ruchu ju získali L. Herdová, L. Meszárošová a Z. Marcinková, v „kultúrnej“ sekcii I. Hrobárová a A. Mošaťová. Hoci počet prezentovaných prác študentskej vedeckej konferencie 2010 bol nižší ako v predchádzajúcich rokoch, celková úroveň podujatia bola vysoká a prezentované práce boli obsahovo i formálne kvalitne spracované. Zmyslom projektu je poskytnúť aktívnym študentom priestor pre sebarealizáciu a prezentáciu činností a výsledkov ich prác.